

106844

TRANSILVANIA

BCU Cluj / Central Library Cluj

ANUL 75

IUNIE-IULIE

Nr. 6-7 1944

SIBIU

TRANSILVANIA

Organ al ASTREI

NAȚIONALISMUL CĂRTURARILOR LATINIȘTI

Cartea, care ieșea în 1780, scrisă în limba latină în chiliile colegiului grec de rit catolic de pe lângă biserica Sfânta Barbara din Viena, de doi oameni noi, Samuil Micu, de 35 de ani de vârstă, și George Șincai, de 26, *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae*, nu era numai o gramatică oarecare, ci un catehism de nou naționalism. Este întâia formulare între Români a unui crez cultural, care s'a schimbat numai decât într'un crez politic. Ea ne venia din aceeași Transilvanie, care ne dăduse pe domnii celor două descălecări ai începuturilor de viață de stat românească, întâile texte sfinte în limba noastră și cărțile lui Coresi. Semnul de deosebire pentru tot ce se gândește și se face în aceste părți de loc, față de ce se gândește și se face la alți Români, trăiți în împrejurări mai prielnice, este marea putere de pătrundere. Oamenii nu se schimbă atât de ușor și nu trec dela o părere la alta, jucându-se. Dacă ajung la o asemenea părere, după suferințe, uneori de sute de ani, fac din ea icoană și o țin înaintea întregului neam, până când îl câștigă și i se închină. Credința că ne tragem din Romani era mai veche între noi. Se întâlneau la marii cronicari ai Moldovei, cu un secol mai de timpuriu, în Grigore Ureche și Miron Costin, ca și la cei din Țara Românească, în stolnicul Constantin Cantacuzino. Ea nu fusese nici la ei un dar al Răsăritului. Cultura bizantină, dela care ne adăpam, nu ne-ar fi dus niciodată într'acolo. Moldovenii o aflaseră la școlile latinești din Polonia, iar Munteanul la cele din Italia. Dar credința aceasta rămăsese dincoace de munți în câteva cronici, bun al câtorva boieri, care își împrumutau puținele manuscrise copiate pentru ei de diecii caligrafi. Cronicele țărilor românești au așteptat pe Mihail Kogălniceanu și jumătatea veacului al XIX-lea ca să vadă tiparul și să ajungă astfel un bun al tuturor. Ele nu mai aveau atunci decât o însemnătate de document istoric și de întărire, după ce timp de o jumătate de secol, școala latinistă ardeleană dăduse și câștigase lupta, cu arme pe care uneori le ridicase din paginile lor. Numai că din niște piese de Muzeu, se pricepuse să facă niște unelte ale biruinței.

Din cei trei fruntași ai noiei mișcări, oameni ai bisericii toți trei, călugări, popi și teologi, Samuil Micu învățase la alte școli ale Apusului, dar Gheorghe Șincai și Petru Maior fuseseră cinci ani colegi, dela 1774 până la 1779, la De Propaganda Fide din Roma. Adușeseră de acolo nu numai o mare știință de carte, ci în bună măsură și ceea ce era rostul și mândria celui așezământ, știința de răspândire și de câștigare pentru ele a unor cunoștințe. Alți Români, care au mai trecut pe la aceeași școală, întorși acasă și-au cheltuit pregătirea dobândită în folosul și înăuntrul bisericii unite. Aceștia au privit mai sus și au izbutit să innoiască viața culturală și politică a tuturor Românilor. Ceea ce a ajuns curând un adevăr popular în toată Transilvania, s'a strecurat peste munți cu atâția dascăli și cărturari, fugiți de prigoniri sau chemați, și a întins în cele două Principate aceeași stare de suflet. Se creiase un misticism național, mai puternic decât tot ce cunoscuserăm până atunci și am cunoscut după aceea. El putea să sufere de scăderi, tocmai pentru că mersese prea departe, dar în părțile lui vii ne stăpânește și astăzi. Suntem toți un singur și același popor. Am fost întâia oară o națiune în cărțile de filologie și de istorie ale latinistilor, Români din Țara Românească, Moldova, Ardeal, Marmăția, Banat, Basarabia, Crimeia și Cuțovlahia. Avem aceiași strămoși, care ne apropie de popoarele înrudite din Apus și nu din Răsărit. Acolo ne așteaptă puterile de improspătare și am folosit din plin pe cele din Franța și Italia. Slavonismul este o primejdie de care trebuie să ne rupem, pentru că, după cum a încercat să ne innăbușe firea în trecut, a rămas cu aceeași pornire pentru viitor. Noul slavonism era înfățișat de Ruși. Nu s'a schimbat chiar prea mult de starea de odinioară! Hotarele noastre încălcate și amenințările mărturisite de desființare sunt o dovadă prea dureroasă ca să poată fi pusă la îndoială de cineva, și ea este de acum! Lepădarea scrisului cirilic și scoaterea cuvintelor slavone din limbă însemnau numai o măsură de apărare. Ne veniseră dela Roma, atunci, în 1780, niște misionari ai unui crez cultural și politic, cei dintâi pe care i-am avut, înzestrați cu toate meșteșugurile cerute de o asemenea sarcină, și în biruința lor dela urmă nu trebuie să se uite acest fapt. Ea n'ar fi fost atât de strălucită dacă oamenii nu-și desvoltau, pe lângă alte însușiri innăscute, mai ales aceste însușiri, dobândite. Dăragii cu cronica lui Șincai, purtați pe umăr prin toată Transilvania, și răspunsul pe care îl dădea purtătorul lor, cui îl iscodea, sunt un mijloc de propagandă. Acei dăragi și acel răspuns l-au făcut legendar și ne urmăresc și pe cei de astăzi, așa cum îi urmăreau pe oamenii din vremea lui. Polemicile lui Petru Maior cu Kopitar, filologul sloven dela Viena, în jurul originii Românilor, alt

mijloc de propagandă și ele. Erau amândoi niște ardeleni mândri și repezi la mânie, dar aici mândria și iuteala la mânie erau socotite și fuseseră învățate în vestita școală de propagandă dela Roma. Niciodată între Români niște convingeri n'avuseseră în sprijinul lor, pe lângă tăria faptelor și argumentării, atâta pricepere deprinsă dela cei mai isteți profesori ai lumii, de sguduit și de furat sufletele. Biserica unită a pierdut poate doi apostoli, dar i-a câștigat în schimb neamul românesc.

Cel din urmă latinist care a închis ochii a fost Petru Maior, la 1821. Era un an simbolic, anul răscoalei lui Tudor Vladimirescu. Școala ardeleană își împlinise menirea de luminare și însuflețire. Toată mișcarea trebuia să treacă la Românii liberi, care aveau să încerce s'o ducă la țintă prin alte mijloace. Întăia încercare n'avea să izbutească, dar avea să pregătească pe a doua. Generația dela 1848 învață cea mai mare parte în școala lui Lazăr. Lazăr înfățișează însă între noi Ardealul și năzuințele lui. El face legătura. Constantin Negruzzi lega de Moldova. Românii nu mai lucrează dela acea dată singuri, Muntenii pentru ei, Moldovenii deopotrivă și Transilvănenii cu ale lor, ci lucrează împreună, ca un popor de aceeași făptură și cu același ideal. După unirea din cărți, făcută mai înainte, s'a făcut acum unirea între oameni, mai rămânând, și ceea ce nu mai putea să întârzie, unirea între țări, adică după unirea sufletească și unirea de faptă, unirea politică. Cred că dacă începutul întâiei școli ardeleni latiniste este bine să se așeze la 1780, anul când s'a tipărit întâia gramatică românească, încheierea ei, care a fost o încununare, trebuie pusă la 1825, anul când a ieșit *Lexiconul de Buda, Lesicon roma'nescu-la'tinescu-ungurescu-nemțescu*. El fusese făgăduit încă din prefața gramaticii. Il începuse Samuil Micu însuși și îl duseră mai departe alți colaboratori, între care și Maior. Cine se oprește la Oradea, la arhiva episcopiei greco-catolice, să nu uite să ceară, dintre atâtea manuscrise rămase netipărite ale lui Samuil Micu, foile acelea mari de hârtie groasă cenușie, acoperite cu cuvinte în mai multe limbi și etimologii. Este Dicționarul, la care lucra și din care cea mai mare parte a intrat în lexicon. Școala ardeleană n'a fost, cum îi zic unii cercetători greșit, o școală blăjeană. Intemeietorii ei au fost în ceartă cu Blajul, în deosebi cu episcopul Bob, unii mai acoperit și alții crâncen și au fost îngropați departe de Mica Romă. Este adevărat, că erau uniți și ca atare au ajuns prin înalte școli apuse de unde și-au agonisit știința, dar la ei precumpăneau nu preocupările bisericești, ci preocupările științifice, de istorie și de filologie. De aceea ele au putut fi îmbrățișate cu ușurință de toți Românii. Politica bisericească a putut și trebuia să fie confesională. Politica națio-

nală a fost totdeauna românească. Și este destul de caracteristic pentru aceasta că întâia ideologie politică pe care am avut-o și de unde au ieșit la o privire mai de aproape mișcările secolului următor, de liberare spirituală și cetățenească, își are rădăcinile aici. Era ea o întâlnire populară între Apus și Răsărit, făcută nu prin înrăurire rusească sau fanariotă, ci pe pământul și prin oamenii noștri. Ni se dovedea că, întorcându-ne spre țările de lumină facem intradevăr o întoarcere la care avem oricând dreptul, pentru că tot ce era mai adânc și mai trainic în neamul românesc, ființa însăși, o căpătaserăm din acele părți și numai așezarea geografică și atâtea năpăști legate de ea le aveam dela noi. Era prea mult, dar numai cu această împingere înainte peste granițele chiar ale bunului simț puteam să intrăm pe calea mântuirii. S'a aprins atunci la hotarul nostru dela Miazănoapte o lumină, aprinsă pe altarele Romei, către care s'au îndreptat toți ochii. Românii vorbeau din nou, ca strămoșii, latinește.

Toată viața românească trebuia înnoită. Limba noastră era latină. Trebuia aruncată din ea necurătenia, așezată ca o tulbureală în cursul secolelor. Școala latinistă a fost întâiu filologică. Filologia, datorită ei, a domnit între noi, ca știință a științelor, timp de o sută de ani. Istoria nu mai avea de ce să înceapă cu facerea lumii, ci cu facerea Romei. Una ne ducea la cronicile bizantine și la graiurile străine și dușmane, slavona și greaca, ajunse atotputernice într'un imperiu de decadentă, pe când cealaltă ne puneă într'o legătură neîntreruptă cu părinții din împărăția strălucită, care primise dela Dumnezeu rostul să adăpostească pe Isus Hristos și să facă din păgâni creștini. A doua știință de ajutor la închegarea naționalității române a fost istoria, plină de o suflare nouă. Cartea Cărților, Sfânta Scriptură, trebuia despărțită de ceea ce se făcuse din ea într'un timp de ochi legați și de întuneric. La o sută de ani după ce clericii și boierii cei mai învățați ai lui Șerban Cantacuzino ne dăduseră Biblia dela 1688, Samuil Micu „umblând, cum zice Iorga, prin hârtiile lăsate de Vlădica Aaron, care întreprinsese o nouă traducere integrală a Bibliei, și găsindu-le nedepline și împrăștiate, se apucă însuși de greaua operă a punerii în curent pe limba sa a Cărții Sfinte, de care se ocupa de mult". Luând ca bază Biblia dela 1688, a cărei origină nu se pomeneste, el găsi că multe din părți dintr'ansa nu sunt exacte și nu corespund. Încă în legătură cu Bob, care-i e un „preabun părinte" și a cărui laudă o face pe larg în Prefața tipăriturii frumoase din 1793—1795, arătându-l chiar ca un revizuitor competent, ca un adăugitor de note și explicații, împreună cu alți „bărbați învățați" el putu să publice această așa de importantă lucrare, care se laudă în titlu că e „tălmăcită despre limba ellinească pre înțelesul limbii românești", — nu rumânești.

Toate acestea le vorbeam în liniștea unei săli, cu toți pereții plini până la tavan de dosare numerotate, din Palatul episcopal din Oradea, cu canonicul Iacob Radu. Avea ceva din mâhnirea trecutului, dar poate și a pierderii de curând îndurate. În 1920, fratele lui, Episcopul, fusese omorât de schijele bombelor aruncate în Senatul României mari. De atunci ne-a lăsat și el și toate amintirile despre oameni și lucruri pe care le povestea cu bunătațe, n'are să mai fie nimeni să le spună mai departe. Ce a socotit că trebuie împărtășit și altora despre manuscrisele date în seamă din arhiva și biblioteca Episcopiei, a scris într-o comunicare la Academia Română, unde mi se pare că era membru corespondent. Noi, care l-am auzit, avem puțința să așezăm între rânduri și să le înviem, amănuntele celelalte, păstrate numai pentru sine și câțiva prieteni. Singurul urmaș care i-ar putea lua locul și sub care s'ar învoi să ducă împreună gospodărie Samuil Micu și toată școala întâia latinistă, ar fi învățatul canonic Ion Georgescu. El este dela Săcădate pe când celălalt era dela Sadu, din aceleași părți ale Sibiului, pe unde au suflat, prin trecătorile Oltului, vânturile cele mari dela frați și către ei, cu îndemnuri la unire și la putere. A rămas, la împărțirea samavolnică a Transilvaniei, dincolo la dușmanul milenar, și poate cu rostul, nebanuit atunci de noi și hotărît în altă parte, să fie de pază lângă Samuil Micu și lăsamântul lui, până ne vom putea întoarce și intra din nou în drepturi.

În acele locuri și între acei oameni am simțit două lucruri, pe care nu se poate să nu le simtă toți Românii, călători pe aceleași drumuri. Întâiul, că acel crez al școlii latiniste s'a revărsat deodată, nici depărtările, nici munții și apele, nici stăpânirile străine n'au fost în stare să-l stăvilească, pentru că el cobora între noi cu un fel de pecete dumnezeiască. Avea pentru oameni și mai de grabă pentru oamenii cei mulți decât pentru oamenii de știință, ceva sfânt. Leția din biserică și era purtat de oameni ai bisericii. Revoluțiile de mai târziu, atât culturale, cât și politice, au fost pornite de oameni, asociații sau partide de-a-dreptul politice, imbibate de spiritul secolului, revoluție franceză și mișcări mirene și necredincioase, sau între care, în tot cazul, nu biserica stătea în întâiul plan. Că împăratul Traian, păgân și prigonitor de creștini, era Dumnezeuul acestei biserici și că latinismul și etimologismul erau mai mult pentru domni și o primejdie să-i despartă de popor, aceasta nu se vedea dela început sau avea alt înțeles. Tot neamul se așeza cu aprindere îndărătul acestor stegari îmbrăcați în haine sfinte. Mișcarea nu era nici filologică nici istorică, ci o adevărată cruciată, făcută de cei mulți și pentru ei, ca să ne scape din robie sufletul unui neam. De aceea ea și-a mers drumul până la

capăt și a însemnat întâia mare răspântie în istoria noastră, care altminteri își urma o dezvoltare, cu valuri de mai bine și de mai rău, crezută de toți firească. A fost renașterea noastră, cu umaniștii ei târzii, de-a-dreapta și de-a-stânga.

Al doilea lucru pe care l-am simțit la Oradea, cu amintirea episcopilor Darabant și Samuil Vulcan înainte, prietenii și sprijinitorii întâilor latiniști, a fost că în biserica răsăriteană drept credincioasă se prelungește între noi viața Imperiului Roman de Răsărit, cu toate datinele locurilor unde ne-am așezat, iar în biserica Apuseană, viața Imperiului Roman de Apus, cu toate datinele locurilor de unde am pornit, cu trupul și cu sufletul, pentru cei care cred că Dacii vechi au fost nimiciți cu desăvârșire și înlocuiți cu coloniști romani; sau numai cu sufletul, de vreme ce limba și zămislirile ei poartă neștersă și netăgăduită pecetea acestei obârșii, pentru ceilalți. Am împreunat, într'un singur trup, Roma și Bizanțul între care n'are de ce să fie nicio dușmănie. Suntem în legătură astfel cu Imperiul, care ne-a dat naștere și cum era atunci, nedesfăcut și în toată strălucirea lui.

Transilvania adăpostea în același timp, în jurul anului 1784, două mișcări deopotrivă de hotăritoare pentru soarta, atât a ei, cât și a celorlalți Români. Niciuna nu știa de cealaltă. Una era adunată în preajma chiliilor învățate în care condeiele sburau pe hârtie, ca să-și dea la lumină adevărurile, iar cea de a doua se învoldura urlând, cu coase, cu furci și cu ghioage, prin satele Moșilor. Trei oameni o făcuseră și o înfățișau pe cea dintâiu, Samuil Micu, Gheorge Șincai și Petru Maior, și alți trei, o făcuseră și o înfățișau pe cea de a doua, Horia, Cloșca și Crișan. Nu știau unii de alții, dar urmăreau cu mijloace atât de deosebite, același scop. Erau ca două treimi lumești, care-și luaseră asupra lor aducerea în istorie a neamului românesc, ținut până atunci alături sau în slujba altora, cărturarii de o parte și țăranii de alta, lucrând fiecare de capul lor. Când cele două stări s'au unit și au dat lovitură împreună, nimic nu le-a mai putut sta împotriva.

Nu este numai un loc de plecare, pentru un răstimp de istorie demult îndărătul nostru, dar și o lecție pentru vremuri care s'ar putea întoarce.

EMANOIL BUCUȚA

UN PROCES CE DUREAZĂ

— Replică la un articol al d-lui de Bárdossy, apărut în „Europäische Revue”¹⁾ —

D-l László (Ladislau) de Bárdossy, actualul prim-ministru al Ungariei, a publicat în revista germană „Europäische Revue”, care apare în Stuttgart, în cursul lunii Iulie 1941, un articol intitulat: „Misiunea europeană a Ungariei” („Ungarns europäische Sendung”).

Deoarece d-l de Bárdossy a crezut de bine să lanseze unele păreri, care ne interesează și pe noi, Români, foarte de aproape și totdeodată a îndrăsnit să riște în legătură cu noi și cu situația Ungariei, afirmațiuni, care sunt în parte neintemeiate, în parte tendențios prezentate fie-ne îngăduit să facem observațiunile noastre critice. Le facem ținând seamă de persoana și calitatea autorului articolului, de locul unde el a apărut, precum și de cadrul general al constelațiunilor politice externe, în care a văzut lumina tiparului.

Articolul a fost scris și publicat cu scopuri de propagandă. Totuși considerând împrejurările subliniate în alineatul precedent am fi putut aștepta să ni se prezinte un articol întemeiat pe argumente indiscutabile, bazate pe adevăruri istorice consacrate, într-o formă mai îngrijită și atingând măcar o limită primitivă a unei discipline științifice. În definitiv articolele, care apar în revista amintită nu sunt scrise pentru un public electoral de speță inferioară, ci pentru un cerc select de oameni de știință, printre care de sigur specialiști în materie, deci pentru așa numita cremă a intelectualității. Din motive inadmisibile după concepția noastră, dar lesne de înțeles, autorul s'a crezut îndrituit să treacă peste acestea norme, nesocotindu-le într'un fel cum altora, spre pildă nouă muritorilor de rând, sau colaboratorilor celorlalți ai revistei nu ne-ar fi fost nicidecum și sub niciun chip îngăduit.

. . .

¹⁾ Acest articol trebuia să fie publicat într-o revistă bucureșteană în Septembrie 1941, dar din anumite motive n'a putut apărea.

Bineînțeles el nu și-a pierdut actualitatea.

Chiar și titlul articolului ni se pare pretențios. Dacă conducătorii statelor mari cum sunt Germania, Franța, America sau Marea Britanie ar vorbi de misiunile lor internaționale, europene sau mondiale, nu ne-am mira. Totuși nu prea am auzit asemenea vorbe sau foarte rar și numai în anumite cazuri speciale. Ba, ne aducem aminte, cum Ducele Italiei, d-l Benito Mussolini, conducătorul unui mare popor, cu trecut și origine glorioasă, întrebat fiind în anii primi ai ascensiunii fascismului despre „misiunea europeană a fascismului” a pus lucrurile la punct, neasumând o astfel de menire și declarând textual: „Fascismul nu este marfă de export”. Dar încă odată, dacă am întâlni la conducătorii națiunilor mari asemenea manifestări n'am avea nimic de obiectat.

D-l de Bárdossy însă, în calitatea sa de șef al guvernului ungar, al unui popor cu abia 9 milioane de suflete, din care jumătate creiați în mod artificial, în fruntea unui stat mic, a cărui independență este de dată foarte recentă, vorbește de misiunile istorice ale Ungariei, de-a-lungul veacurilor, ba chiar de o misiune în trecutul atât de vijelios. Această manieră ni se pare — pentru ca să ne exprimăm mai moderat, — îndrăzneată. Dar să nu ne pierdem și să nu rămânem la generalități și la aprecieri de suprafață. Vom analiza afirmațiunile premierului ungar pentru a arăta netemeinicia lor.

D-sa stabilește sentențios, că în trecut Ungaria a avut două însărcinări (Aufgabe). Una până la anul 1526, adică până la catastrofa dela Mohaciu și alta după aceasta. Punctul de plecare este greșit sau teza pusă așa este greșit formulată. Ungaria sau oricine în lume, persoană fizică sau morală, nu poate avea însărcinare (Aufgabe) decât dela *cineva* tot o persoană existentă. Ungaria poate să aibă cel mult o *chemare* (Beruf), dacă soarta i-a impus-o sau putea avea un scop dacă ea și l-a fixat. Dar să nu ne acățăm de vorbe. Să vedem ce misiune (Sendung), sau însărcinare (Aufgabe), sau chemare (Beruf), sau scop (Ziel) ar fi fost să aibă Ungaria? Ci că până la anul 1526 Ungaria trebuia să rețină năvălirile puterilor, care se deslănțuiau din Răsărit și se îndreptau spre Apus. Ea trebuia să oprească influența spirituală sau culturală a imperiului roman de Est, adică a Bizanțului, ba să formeze, ea (Ungaria) un fel de canal de transmisiune a influențelor culturale dela Apus spre Răsărit și mai exact spre Orientul apropiat și Sudest.

D-l de Bárdossy afirmă firește, că Ungaria și-a împlinit însărcinările sale la perfecție.

Afirmația că Ungurii aveau misiunea de a opri năvălirile popoarelor orientale, care veneau din Asia pentru a pătrunde în inima Europei, are și un accent comic, deoarece înșiși Ungurii nu erau altceva decât un popor asiatic, care năvălea în Europa, dar care nu și-a ajuns

scopul, deoarece a fost repede și deciziv pacificat tocmai de către Germani în lupta dela Augsburg. În ce privește apoi celelalte trei năvăliri, rolul Ungurilor jucat în realitate nu este nici pe departe acela descris de d-l Bárdossy. Înainte de toate năvălirea Hunilor s'a întâmplat într'un timp când Ungurii nici nu erau încă în Europa. Tătarii (Mongolii) au invadat Europa fără ca Ungurii să-i poată opri. Dimpotrivă. Istoricul german Joachim Bareckhausen spune în lucrarea sa intitulată *Imperiul galben a lui Gengis-Khan*, că Mongolii s'au instalat în Ungaria ca la ei acasă, Ungurii și Tătarii au descoperit și afinitățile lor de familie. Mongolii în cea mai bună prietenie cu Ungurii și cu colaborarea acestora au procedat la exterminarea Germanilor, Românilor și Slavilor, aflători în Ungaria.

A treia năvălire, adică a Turcilor, a găsit din partea Ungurilor o și mai slabă rezistență. Căci chiar dacă nu vom da crezământ legendei răspândite despre moartea misterioasă a regelui ungar Ludovic, despre care se afirmă că a fost omorât în cursul luptei dela Mohaciu chiar de către supușii lui, totuși rămâne stabilit că rezistența Ungurilor a fost aproape egală cu zero. Capitala Țării și Cetatea primă, adică Buda, a căzut fără luptă în mâinile Turcilor. Turcii au ocupat cam 1/3-a parte a Ungariei și s'au instalat fără multe greutăți. Ba, după cum vom arăta mai jos, Ungurii s'au înfrățit cu Turcii și nici cu un singur prilej și prin nimic n'au dovedit, că ar avea dela cineva însărcinarea să-i oprească și să-i sdrobească.

În ce privește Cruciadele acelea nu erau războaiele Estului cu Vestul sau invers, în orice caz nu erau îndreptate împotriva imperiului roman de Est. Sensul lor este a se căuta într'un fel de misticism religios și n'aveau nici dintr'o parte tendințe imperialiste, în definitiv nu primejduiau existența vreunui stat occidental, pentru ca să fie nevoie de intervenția salvatoare a Ungurilor.

Prin urmare d-l Bárdossy nu se prea poate lăuda cu împlinirea acestei însărcinări, — de altmintrelea imagine, — cu atât mai puțin poate din ea să făurească un titlu de merit și o bază de revendicări.

Să vedem acum cum au îndeplinit Ungurii partea cealaltă, mai pașnică, a însărcinării lor. Ea este mai puțin precizată și se pierde în unghiuri nebuloase: Ci că Ungurii ar fi avut misiunea — primită nu știu când, cum și dela cine, — să împiedice fluxul curenților spirituale dela Răsărit spre Apus și, din contră, să transmită asemenea curenți venite din Apus cu destinația spre Răsărit.

Această uzină de transit cultural, ce se chiamă Ungaria, — după asigurările ce ne dă d-l de Bárdossy — și-ar fi împlinit în mod ireproșabil însărcinarea primită. Dar teza aceasta atât de fantastic și bizar

concepută nu are nicio substanță serioasă. Intradevăr ne întrebăm cum și în ce fel a împiedecat vreodată Ungaria să pătrundă idei sau curente spirituale dela Est spre Vest sau cum a transmis asemenea curente dela Vest spre Est? Autorul începe a arăta, că primul obiectiv al acestei misiuni de a introduce și de a înscăuna creștinismul în bazinul Carpaților (Karpthenbeck, o nouă denumire ad-hoc foarte incertă și neuzitată până acuma), ar fi realizat-o Ungaria. Foarte frumos. Numai cât creștinismul nu era o idee, un curent sau o influență ce venea din Apus, ci tocmai invers. Și apoi în ce privește introducerea creștinismului la Români, Jugoslavi sau Greci, Ungurii s'au obosit gratuit căci aceste popoare erau increștinate cu mult înainte de Unguri. Precizările d-lui de Bardossy sunt bune numai să sublinieze dreptatea criticei noastre. D-sa spune că Ungaria avea menirea:

„... să alcătuiască o zonă pașnică (befriedete Zone) între imperiile roman de Est și cel german...”

Noi nu cunoaștem însă niciun moment când imperiul roman de Est sau Bizanțul ar fi stat în luptă politică, economică sau culturală cu imperiul german. Unii dintre împărații germani au luptat cu Papa dela Roma, alteleași popoarele din Vestul Europei s'au luptat cam între ele și nu cu cele din Orient. Dacă răsfoim mai scrupulos paginile istoriei vom găsi mai curând raporturi și legături pășnice și de prietenie între Germania și Bizanț decât ostilitate constantă, cum o pretinde d-l de Bárdossy.

În evul mediu și până atunci curentul spiritual și fluviul culturale curgea din Orient spre Vest și din Sud spre Nord sau mai exact dela Greci și Romani. Ungurii n'aveau nici căderea și nici posibilitatea să oprească sau să diriguiască mersul acestor curente. Nici Chinezii cari aveau o cultură foarte veche, dar nici alte rase sau popoare orientale n'au încercat niciodată și cu atât mai puțin în mod forțat să-și impună cultura și mentalitatea lor asupra popoarelor europene. Dacă totuși în cursul veacurilor s'au produs în mod lent și pe neobservate asemenea fenomene, Ungurii de sigur, că n'au jucat niciun rol activ, pro sau contra.

La cronicarii istoriografi și sociologii vechi și moderni cetim pagini instructive despre superioritatea pe acel timp a culturii bizantine. Nimănui nu i-a trecut prin cap să pornească o luptă de exterminare împotriva acestei culturi. Savantul sociolog german K. Roth spune în lucrarea sa *Sozial und Kulturgeschichte des Byzantischen Reiches*, apărută în anul 1919, că popoarele apusene recunoșteau fără nicio teamă sau gând de rivalitate superioritatea culturii bizantine în evul mediu, precum și influența acestei culturi asupra întregului Balcan și inclusiv

bazinul dunărean. Ba dacă vom scruta mai serios trecutul vom constata că, Cruciații și mai târziu și Turcii victorioși au rămas stupefiați de splendoarea culturii bizantine. Iar Renașterea nu este altceva decât o floare plămădită în holda acestui contact. (Ca o picanterie amintim legenda, că o parte a Sfintei Coroane Ungare a fost dăruită chiar de către un Împărat bizantin).

Dar mai ciudate decât tezele principale ni se par argumentele d-lui L. de Bárdossy prin care încearcă să-și dovedească afirmațiile. Astfel D-sa spune, că Ungaria și-a putut îndeplini însărcinările sale grele mulțumită unei organizații de stat viguroase, având un rege autocrat, care guverna prin fișpanii (prefecții) săi. Și că în Ungaria nu se cunoștea sistemul feudalist. Dacă acesta ar fi un adevăr istoric ar trebui să recunoaștem, că Ungaria a premers continentul cu cel puțin șapte secole. Din nenorocire însă această minune nu s'a săvârșit, căci adevărul istoric este cu totul altul. Regii Ungariei din evul mediu erau mai curând manechine în mâinile aristocrației și a nobilimii maghiare, după cum reiese aceasta foarte limpede din legile lor și din așa numita Bulă de Aur. Acești Regi erau — să ne exprimăm mai eufemistic — mai curând primii inter pares decât Suverani. Prerogativele lor erau foarte restrânse. Ajunge să amintim, că n'aveau armată permanentă, că nu puteau declara războiu, că unii dintre aristocrați aveau drepturi, cari de obicei sunt exercitate numai de domnitori. (Dreptul de a bate monedă, de a condamna la moarte, de a grația pe criminali, etc. etc.). Este adevărat că sistemul din Ungaria nu se numea „feudal” dar în realitate și în esență era mult mai reacționar decât cel feudal. Fișpanii (prefecții) comitatelor (județelor) erau adeseori ereditari, deși dețineau posturi mai mult de decor. Adevărata putere era la alișpani (un fel de directori de prefectură), cari erau aleși de comitatele (varmeghiile) și municipiile autonome, cari se găseau adeseori în luptă cu guvernul central. În asemenea condiții nu înțelegem cum se poate vorbi de autocrație sau administrație centrală.

Am putea scrie pagini și broșuri întregi despre câte o afirmație complet eronată, aruncată așa numai per tangentem sau strecurată în câte o propoziție pretențioasă din articolul incriminat. Numai scopul imediat de a face propagandă și de a produce o impresie efemeră l-au putut îndupleca pe autorul articolului să vină cu asemenea afirmațiuni inexacte și necontrolate. De afirmația, că noi Românii am imigrat din Muntenia în Transilvania abia în secolul al XII-lea nici nu ne ocupăm. Adevărul — admitem neplăcut șovinștilor unguri — l-a stabilit știința de mult, în mod neîndoios. Ar fi cu totul deplasat să insistăm asupra lui, după ce atâția autori au clarificat problema. Dar se spune în

articol, că existau timpuri, în evul mediu bineînțeles, când în bazinele Carpaților Ungurii ar fi locuit în majoritate covârșitoare. Nici când n'a existat un moment când Maghiarii ar fi fost în majoritate în Ungaria istorică. Am fi curioși să ne dovedească cineva contrarul. Știm însă, că chiar în legile Sfântului Ștefan, care este considerat un fel de Alfa al ideii de dominație ungurească, se pomeneste de „statul locuit de mai multe popoare”. Ba Sfântul Ștefan, care de sigur nu era rău Ungur a îndrăsnit să declare, că „este fericit statul locuit de mai multe popoare”. Mai știm, că principalele orașe, munți, râuri și chiar denumirile administrative nu sunt ungurești de origine. (Astfel Komárom, Kassa, Buda, Pécs, Duna, Tisza etc. etc.). Că unele n'au putut fi maghiarizate cu toată stăruința oficinelor de maghiarizare. Până și cuvântul de *fișpan* este de origine slav.

Dar dacă raporturile etnografice din evul mediu pot fi cu greu deslușite, apoi asupra celor din prezent și veacul trecut publiciștii Unguri trec cu multă grabă și dezinteres, aruncând vina pentru inferioritatea lor numerică asupra dominațiunii turcești și asupra Vienei. Vom arăta mai jos cât de șubredă este și argumentarea aceasta.

O altă frază scuturată așa din mânecă (un truc de iluzionist pentru ca să impresioneze spectatorii naivi) este, că Ungaria a ajuns un pedestal superior al civilizației și evoluției, dar că Turcii au pus capăt acestei ascensiuni.

Cităm :

„Ungaria a trăit sub Regele Renașterii Mathias o scurtă perioadă de mare înflorire culturală”.

Acest Rege Matia, pe care Ungurii ar dori să-l prezinte ca un uriaș, ieșit din ogorul național maghiar, era — după cum toată lumea știe — de origine Român. El a și fost urmărit și prigunit de aristocrații maghiari, trebuind să se refugieze, iar fratele său Vasile a fost omorât mișelește de acei aristocrați. Român a fost și eroul bănățean Chinezu (Kinizsi). De sigur că Regele Matias a fost un rege mare, dar nu atât de mare ca să se vorbească de înfăptuiri culturale superioare, de caracter universal, întâmplare sub domnia lui și care ar putea constitui *pilde de urmat* pentru statele apusene. Căci dacă cineva ar avea ideea să întrebe care anume au fost acele înfăptuiri celebre s'ar alege cu o bibliotecă, cu câteva cărți tipărite bine înțeles în limba străină, precum și cu conclavul sporadic al unor savanți străini, invitați la curtea regală. De sigur, că în ochii Ungurilor de atunci aceste înfăptuiri erau impresionante, dar pentru un Italian, German, Francez sau Englez nu contau ca exemple de invidiat, de urmat sau ca înfăptuiri extraordinare.

Și cu aceasta am ajuns la a doua parte a expunerii d-lui de Bárdossy, la catastrofa dela Mohaciu. Lupta dela Mohaciu s'a dat în anul 1526. În această luptă Ungurii au fost bătuți crunt de Turcii năvălitori. Ungurii numesc această luptă cu predilecție drept catastrofă. Pentru ce? Nici astăzi în epoca mijloacelor moderne și a războiului frontal o singură luptă nu decide soarta întregului războiu și nu poate fi catastrofală. Cu atât mai puțin putea fi socotită în secolul al XVI-lea o luptă izolată drept o catastrofă. Dar nu din întâmplare sau neștiință fac Ungurii confuzie în ce privește extensiunea și motivele catastrofei.

Nu lupta în sine dela Mohaciu, ci evenimentele care au urmat au fost catastrofale. Ungurimea s'a desbinat, o parte simpatizând cu Împăratul german (austriac) Ferdinand, care prin legăturile sale familiare și în virtutea unor tratate secrete formula pretențiuni asupra tronului ungar, cealaltă parte considera de șef pe Ioan de Zapolea și cocheta cu Turcii. (Nașul fiului lui Zapolea era chiar Sultanul).

Firește că, într-o țară desbinată, fără armată regulată, slăbită și nepregătită, Turcii tăiau brazde ca în brânză.

Totuși data fatală dela Mohaciu este reținută în istorie. Din această zi a încetat continuitatea politică a Ungariei. Țara a fost despicată în trei părți distincte: partea de Vest și Nord a devenit pur și simplu provincie habsburgică și a fost incorporată în Statul german. Transilvania cu unele anexe a devenit principat autonom, sub vasalitate turcească, iar restul a trecut direct sub dominație turcească, fiind împărțit în pașalăcuri. La începutul veacului al XVIII-lea Transilvania, păstrându-și autonomia a trecut sub protectoratul Casei Domnitoare de Habsburg. Ungaria eliberată de sub dominațiunea turcească a încheiat vrând-nevrând un tratat numit Sancțiunea Pragmatică, recunoscând apartinența ei la Casa de Habsburg. Mai târziu, adică în anul 1867, s'a încheiat o nouă transacțiune cu Casa domnitoare, dar nici atunci Ungaria n'a devenit stat suveran și independent. Dar să nu ne pierdem acum în labirintul discuțiilor constituționale-istorice. Să ne întoarcem la articolul incriminat al d-lui L. de Bárdossy.

D-sa afirmă, că după anul 1526 Ungaria și-ar fi asumat o nouă menire, adică aceea de a pune stavilă expansiunii otomane spre Vest. Firește că d-l Bárdossy afirmă că Ungaria și-a îndeplinit și această menire sacrificându-se complet. Cu alte cuvinte D-sa vrea să spună, că Turcii slăbiți de rezistența maghiară și săturându-se în pofta lor de expansiune prin ocuparea Ungariei, n'au continuat marșul lor victorios spre Vest. Teoria aceasta sui generis poate amuza peste măsură orice savant istoriograf. Va să zică Ungurii nu i-a putut opri și totuși Turcii au devenit peste noapte băieți buni, blânzi și modești și probabil, pre-

văzând că peste trei-patru sute de ani d-l Bárdossy va avea nevoie de un argument au renunțat la cuceriri și expansiune. Oare nu e mai logic și mai conform cu adevărul să presupunem și chiar să stabilim că Turcii n'au continuat marșul lor fiindcă se considerau mai slabi decât să se măsoare cu imperiul german și celelalte state occidentale. Foarte bine ne aducem doar aminte că, mai târziu, când s'au crezut suficient de pregătiți și puternici au încercat să pornească spre Apus, dar n'au reușit. Ne aducem aminte, că au fost bătuți și la Sankt-Gotthard și sub zidurile Vienei. Prin urmare misiunea Ungariei se reduce la o atitudine mai mult pasivă, adică de a îndura soarta unei țări subjugate. Dar dacă aceasta se cheamă misiune, apoi o asemenea misiune au avut și celelalte popoare adică Sârbii, Bulgarii și Grecii.

Și totuși aceste popoare nu reclamă „Europäische Sendungen”, adică misiuni europene, nu făuresc din o calamitate fatală îndurată, merite speciale și nu pretind avantagii, privilegiu și drepturi dela statele occidentale.

Se întâmplă însă că Ungurii, departe de a fi o pavăză statornică și neclintită în fața Otomanilor în slujba creștinătății mai curând au încercat să trădeze steagul creștinismului. Astfel, începând chiar din secolul al XVI-lea, principii lor naționali, adică Ștefan Bocskai, Gavrilă Bethlen, Georg și Francisc Rákóczy, Mihail Apaffi și Emerich Thököli au organizat răscoale împotriva Austro-Germaniei și, în bună alianță cu Turcii, au luptat contra creștinilor. Ba uneori au luptat în tovărășie cu Turcii chiar contra celeilalte provincii ungurești. Ungurii cari țineau cu Împăratul german și deci cu creștinii erau considerați pur și simplu trădători de neam și renegați și erau porecliți „labanți”. (În paranteză fie zis foarte mulți Români din Ardeal s'au distins în aceste lupte, fiind în tabăra Împăratului german, iar pentru meritele lor li s'au acordat titluri de noblețe).

Dar a sosit și ziua socotelilor cu Turcii. Războiul însă n'a fost organizat și condus de Unguri, ci de Viena, atât de mult huliță de ei. În armatele eliberatoare au luptat bineînțeles alături de Germani, Slavii și Românii. Ca o recompensă au urmat apoi colonizările de Sârbi în Ungaria de Sud, apoi acordarea unei largi autonomii Croaților, de asemenea atunci au fost instituite și regimentele de grăniceri români în Banat, în Năsăud și aiurea. De sigur, că erau Unguri în armatele victorioase ale Împăratului german, dar aceștia erau resemnați și deziluzionați în urma acțiunilor de „eliberare” ale foștilor principii naționali-maghiari.

Față de asemenea fapte istorice, arhicunoscute, cum poate afirma d-l Ladislau de Bárdossy, primul-ministru activ al Ungariei, că Ungurii

și-au îndeplinit perfect și conștiincios misiunea lor de a pune stavilă năvălirii otomane împotriva creștinismului în general și a Germanilor în special?

„Îndeplinind” Ungurii însărcinările lor cu atâta precizie și scrupulozitate, și scăpând în cele din urmă de ocupația turcească și-au putut îndrepta privirile și concentra forțele lor pentru refacerea și consolidarea statului. Dar în această preocupare a lor — după spusele d-lui de Bárdossy — au „întâmpinat impedimente grele”. Înainte de toate trebuia să suplinească pierderile grele avute prin războaiele cu Turcii, de altă parte au fost mereu șicanați și maltratați de Viena, care nu numai că a contracarat acțiunile lor naționaliste, dar a sprijinit în detrimentul lor minoritățile etnice, în special pe Cehi, Români și Sârbo-Croați.

Nici aceste afirmațiuni ale d-lui de Bárdossy nu acoperă adevărul, dimpotrivă în unele părți ele sunt chiar diametral opuse realității.

În raport cu alte popoare, Ungurii n-au pierdut niciun picur de sânge mai mult. Pierderile enorme suferite sub Turci și dela Turci sunt mai mult născocite, în orice caz sunt exagerate. Față de Români, Sârbi, Bulgari și Greci, Ungurii au fost incomparabil mai bine tratați de către Turci. Dovadă fac toate evenimentele petrecute în timpurile acelea, dar o netăgăuită dovadă sunt emigranții — refugiații unguri în masă în Turcia. Aceste emigrări și refugieri de teama Vienei, sunt considerate până în ziua de azi ca având substrat național. Readucerea pompoasă a osemintelor martirilor naționali unguri, întâmplată în anul 1906, dovedește, că între Viena și Istambul, Ungurii au considerat orașul din urmă ca un lăcaș de prieteni. Simpatiile față de Turci s-au menținut până în timpurile noi. Maghiarii au trimis în 1878 sabie de onoare lui Osman Pașa. În schimb niciun alt popor n'a avut emigranți și refugiați în masă în Turcia. Nu putem deci admite teza ungurească atât de des ventilată, că ocupația turcească a fost pentru ei o nenorocire ireparabilă.

Dacă războaiele victorioase ar constitui o bază pentru întemeierea și desvoltarea economiei naționale, precum și a culturii în general, atunci Turcia ar fi trebuit să fie una din cele mai civilizate și bogate țări din lume, în orice caz mai bogată și civilizată decât Ungaria, pe care a subjugat-o. Dacă războaiele ar constitui un impediment serios și decisiv în calea civilizației sau a desfășurării economiei naționale, Germania, Franța și Marea Britanie ar trebui să fie cele mai înapoiate, inculte și sărace țări din lume. Statele acum înșirate din Occident au purtat incomparabil mai multe și mai sângeroase războaie decât Ungurii. Scuza Ungariei, că războaiele au împiedicat-o să țină pas cu lumea și

în special cu Apusul este neserioasă și nici nu credem, că va impresiona pe cineva cu mintea sănătoasă. Ultimul student dela facultatea economică știe azi, că evoluția culturală și economică a unei țări este determinată cu totul de alți factori. Ar fi însă să pierdem vremea a întinde discuția în această direcție...

Cum stăm cu asupririle Vienei și favorizarea minorităților etnice ? Fiind astăzi constelațiunile politice internaționale favorabile Germaniei, Ungurii se străduiesc în toate ocaziile și în toate chipurile să dovedească prietenia lor mare și sinceră. Nimic de obiectat. Dar ei exagerează ca de obicei și în această privință. Ei afirmă, că această simpatie nu este de dată recentă, ci dimpotrivă e constantă și durează de veacuri. Ba, mai mult, ei afirmă, că chiar în certurile interne ale marelui familii germane se găseau de partea pangermanismului și alături de Prusia în luptele acesteia cu Austria și Casa domnitoare de Habsburg. Confuzia însă ce se face în jurul acestei atitudini reiese la iveală la prima analiză mai serioasă. Curentul pangermanist și ideea de expansiune germană n'a luat ființă decât la sfârșitul veacului al XIX-lea. Până atunci luptele s'au dat în jurul egemoniei dintre diferitele state și Case Domnitoare. Din veacul al XV-lea începând și până la anul 1866 Viena era considerată drept Capitala Germaniei și Casa Domnitoare de Habsburg ca una care deținea supremația. Într'un timp când Ungurii pretind, că au sprijinit curentul pangermanist și în special Prusia în luptele ei pentru cucerirea supremației, nici curentul pangermanist nu exista și nici Prusia sau mai exact Casa de Hohenzollern nu-și începuse luptele sale. Prin urmare Ungurii n'au avut prilejul fericit să intervină. În schimb ce au făcut ? Ei, — după chiar mărturisirea d-lui de Bărdossy — au stat în luptă permanentă cu Austria, Viena și Casa domnitoare de Habsburg. Deci, în ultima analiză, ei au stat în luptă cu poporul german. Aceasta se întâmplă în veacurile XVII și XVIII. Dar d-l de Bărdossy și bineînțeles publicistica maghiară găsește o scuză în aparență justificată. Ungurii au fost oprimați în aspirațiile lor naționale de Viena. Și iarăși se repetă cazul de mai înainte cu pretinsa lor organizație superioară de stat din evul mediu. Ungurii pretind, că la ei s'a format curentul naționalist încă din veacul al XVI-lea. Ori dacă ar fi adevărat aceasta, Ungurii ar fi premers din nou celorlalte state și popoare cu trei veacuri. Noi știm însă că școala naționalismului a fost întemeiată de germanul Fichte și italianul Mancini abia în veacul al XIX-lea. Ungurii din veacul al XVI-lea și din cele următoare nu aveau și nu puteau avea aspirații naționale sau concepții na-

ționale pentru organizarea statului, ci numai feudale, reprezentate de nobilime în folosul ei. Știm foarte bine, că limba oficială a statului până aproape de anul 1848 era nu cea maghiară, ci latina. Și mai știm, că un deputat ungur a cerut în dieta dela Pojon (Pressburg) să fie introdusă limba slovacă, cu motivarea, că pe aceasta o pricepe toată lumea. Știm mai departe, că țărănimă, care forma majoritatea covârșitoare a populației n'avea drepturi și era exclusă chiar din patrimoniul național. Mai știm, că aristocrația maghiară era de proveniență străină, căci chiar titlurile de conte, baron, etc. erau dăruite de Împăratul din Viena. Nobilimea era împeștrită și nu avea caracter național. Până în ziua de azi are în rândurile ei o mulțime de străini.

Dar nici evenimentele petrecute și arhicunoscute din veacurile XVI, XVII și XVIII, nu dovedesc că Ungurii ar fi urmărit o naționalizare a statului sau idei panmaghiare. Asemenea veleități sunt de dată foarte recentă. Făcând abstracție dela împrejurarea, că o bună parte a Țării era sub dominațiune turcească și deci nu putea acționa nici într-o direcție, partea de Nord și de Vest a țării era provincie austriacă și aproape în permanentă luptă și rivalitate cu Transilvania. Dar nu cunoaștem un singur om politic sau publicist, care să fi preconizat sau agitat steagul naționalismului sau al panmaghiarismului. Și chiar dacă exista sau ar fi existat un astfel de specimen de om nu era ascultat și înțeles de nimeni. Chiar și afirmația, că în luptele târzii dintre Prusia și Austria simpatia Ungurilor era de partea celei dintâi este gratuită și fără niciun conținut serios, doar cu o valoare teoretică. Pentru că niciun singur Ungur n'a luptat nici în armatele lui Frideric cel Mare și nici în ale Împăratului Wilhelm I-ul. În schimb armatele austriace erau compuse și pe vremea Mariei Theresia și în anul 1866 în mare parte de Unguri precum și de Români, Sârbi, Croați și Slovaci. Ba după catastrofa dela Königgrätz, Ungurii s'au grăbit să se împace cu Casa Domnitoare de Habsburg renunțând la cele mai esențiale revendicări naționale pentru cari s'au războit cu 18 ani înainte.

Pentru a se vedea, care era în permanentă atmosfera în sânul maghiarimei față de Germani, — o atmosferă mai mult decât ostilă, plină de ură și dispreț, — ajunge să amintim, că toată literatura lor, de toate genurile, bâjbâie de injurii, ironii, dușmănie și ură față de Germani. Aristocrația lor considera Franța și Anglia ca a doua patrie a lor, iar burghezia se ferea de cultura germană, ca de ciumă. Ne aducem perfect aminte de scenele tumultuoase din parlamentul ungur, când se discuta asupra limbei oficiale în armată, cum se protesta acolo cu violență și cerbicie față de menținerea limbei germane, cum cădeau pe rând guvernele pentru faptul, că nu putea să exopereze înlăturarea

limbii germane din armată. Ne mai aducem aminte de vasta și perseveranta operațiune de maghiarizare a Germanilor din Ungaria, operă în parte reușită. Acestui proces de desnaționalizare, măcar în ce privește Banatul și Transilvania de Nord i-a pus capăt dominațiunea românească, redând posibilitatea de liberă dezvoltare națională a Germanilor.

Astfel am fi ajuns la partea ultimă a expunerii d-lui de Bárdossy, adică la înghițebarea Ungariei moderne. Politica Habsburgilor și deci a Vienei niciodată nu era oprimarea Ungurilor, ci dimpotrivă. Erau două curente sau mai bine zis numai două nuanțe. Unii, cari nu se opuneau, ba chiar sugerau ideea, ca economia națională să fie întemeiată și organizată în Ungaria și cealaltă, care a preferat să li se acorde Ungurilor mai multe drepturi politice, rămânând punctul de gravitate al economiei naționale în Austria. Dar aproape toate partidele din Austria, inclusiv Dinastia, erau de părere, că Ungurii trebuiau să aibă supremația politică asupra minorităților etnice. Numai foarte târziu creștinii-sociali ai lui Carol Lueger și cercul restrâns al fostului clironom Francisc Ferdinand au lansat alte păreri, manifestându-le însă sporadic și foarte timid.

Încercarea de a organiza industria și comerțul în Ungaria a dat greș, nu însă din vina Vienei sau a Germanilor, cari n'au asuprit nici în această privință pe Unguri, deși promotorii ideii câștigaseră pentru realizarea acestui plan pe contele Ștefan Sechenyi, pe care Ungurii îl numesc „cel mai mare Ungur”. Dar Ungurii asmuțiți de Ludovic Kossuth, incontestabil un mare talent oratoric și politic, s'au răscolat împotriva Dinastiei, pretinzând unitatea, independența și suveranitatea deplină a Ungariei. Acestor planuri însă s'a opus nu numai Dinastia, ci și toate popoarele nemaghiare din Ungaria. Rând pe rând Croații, Sârbii, Sașii și Românii au reacționat. Răscoala Ungurilor a fost repede potolită. Ungurii au decretat însă rezistența pasivă, dar și aceasta dând greș, în sfârșit după 18 ani de frământări au cedat aproape pe toată linia, încheind în anul 1867 o transacțiune cu Casa Domnitoare.

Conform acestei transacțiuni Ungaria nu devenea nici stat independent și nici suveran, a rămas tot un fel de provincie sau mai exact un stat component al federației austro-ungare. Afacerile externe și armata fiind comune cu Austria, pe lângă persoana monarhului, nu putea fi vorbă de un stat independent. Se și formase un partid (cel mai popular la Unguri) care și-a înscris în programul său eluptarea independenței Ungariei. Acest partid se numea când Kossutist, când independent, când de extremă stângă. Dar nu numai afacerile externe și armata, ci și Banca de emisiune era comună, exista și uniune vamală, mai erau comune și finanțele în cele mai principale probleme,

pentru ca să nu mai vorbim de codul civil și alte legi cari erau la fel sau similare. Aveau și un fel de parlament comun care se numea: *delegațiile*. Ungurii în schimb primeau mână liberă pentru oprirea și maghiarizarea minorităților etnice. Dar cu toate favorurile acordate Ungurilor ei n'au încetat lupta lor națională împotriva Vienei și în special a spiritului german. Ani de zile parlamentul dela Budapesta a împiedecat înfăptuirea reformelor militare. Se creiase o atmosferă atât de ostilă față de Viena, Casa de Habsburg și Austria, încât se primejduse la un moment dat chiar existența monarhiei. Criza a atins culmea în 1906 când se proclamase un fel de rezistență națională. Atunci Împăratul se convinsese, că se impune o radicală schimbare a sistemului. Însărcină cu formarea unui cabinet personal pe generalul Fehérváry, un amic personal al său, cu misiunea să încerce o apropiere de minorități și social-democrați. Partidele ungurești văzându-se amenințate în supremația lor politică au cedat în sfârșit, dar rana n'a fost vindecată, ea sângera mai departe amenințând cu cangrenare întregul organism de stat. În asemenea constelațiuni se apropia ceasul fatal al războiului mondial.

Titlul principal de drept al pretențiunilor ungurești de azi este faptul că ei au participat în războiul mondial alături de Germani. Este un fapt care nu este negat de nimeni și totuși sunt multe de corectat în privința atitudinii Ungurilor. În vara anului 1914 contele Ștefan Tisza, șeful guvernului ungur, a declarat-o ritos în Consiliul de Coroană dela Viena, că Ungurii nu doresc războiul, căci n'au nimic de așteptat dela acel războiu. Guvernul unguresc a făcut tot posibilul să împiedice atunci izbucnirea războiului, dar n'a reușit. Șeful opoziției, contele Mihail Karolyi, președintele partidului kossutist-independent, era firește și el împotriva războiului. Partidul său n'a făcut secret din faptul, că ura pe Germani. Vicepreședintele partidului și fostul ministru Martin Lovaszy a declarat-o în plin parlament, chiar în cursul războiului: „Luați la cunoștință, că suntem antanto-fili”. Aristocrați unguri, din anturajul Împăratului Carol I tratau în secret cu cumnatul Împăratului, prințul Sixt de Bourbon, condițiunile unei păci separate. Contele Andrássy, ministrul de externe al monarhiei austro-ungare, înainte de încheierea armistițiului a oferit pacea separată. Chiar după Trianon Ungurii n'au încetat cu politica lor de duplicitate, cochetând cu Englezii și în același timp căutând prietenia Germaniei. Acțiunea Lordului Rothermeere, vizitele dese ale prințului de Walles în Ungaria, apoi conferențele contelui Bethlen la Londra, toate constituie dovezi irefutabile despre echivocul politice externe ungare în perioada postbelică. Chiar recent s'au petrecut două evenimente, cari trebuie să dea de gândit tuturor, cari cred în sinceritatea Ungurilor. Emigrarea d-lui Tiberiu

Eckhardt, șeful opoziției în America, împreună cu un grup de aristocrați și publiciști, apoi sinuciderea misterioasă a premierului ungar contele Paul Teleki sunt fenomene foarte curioase, care trădează o stare de spirit confuză la ei. Dar nu insistăm mai mult asupra acestor aspecte, de sigur cunoscute în cabinetele diplomațiilor europene.¹⁾

D-l de Bărdossy afirmă, că desmembrarea Austro-Ungariei și înființarea statelor naționale se datorește exclusiv războiului pierdut și propagandei deșănțate dusă în statele victorioase, pretinzându-se, că lupta se dă pentru libertate și desrobirea popoarelor. În realitate s'a intenționat creierea unor puncte de sprijin în această parte a Europei pentru înlesnirea scopurilor lor imperialiste.

Dar — adaogă d-l de Bărdossy — planul n'a reușit, deoarece popoarele eliberate, cum este cazul cu Slovacia și Croația, au fost nemulțumiți în noua ordine continuând lupta lor pentru desrobire, de altă parte statele succesoare prin guvernarea lor au dovedit, că nu sunt capabile să soluționeze misiunile atribuite lor.

Deși d. Bardossy nu amintește România, D-sa cunoscând perfect stările dela noi și fiind convins, că asemenea acuze nu se pot ridica față de regimul românesc, unde toleranța statului față de minorități trecea uneori chiar peste obișnuitele rezoane de conservare ale unității Statului, totuși suntem nevoiți să ne ocupăm și de această acuză indirectă. Ne dăm seama, că în actualele împrejurări orice discuție în jurul acestei chestiuni este extrem de dificilă și delicată, dar nimeni nu se poate sustrage dela stabilirea adevărului.

Desmembrarea Austro-Ungariei nu este numai o rezultată a războiului pierdut, ci este în primul rând efectul unei alte cauze, pe care o indică însuși d-l Bărdossy în mod foarte lapidar. Cităm :

„... (die Monarchie) war ein Konglomerat verschiedenster Volkselemente (und) erwies sich mit der Zeit überlebt“.

adică pe românește :

„... (Monarhia austro-ungară) a fost un conglomerat de popoare foarte diferite care s'a dovedit cu timpul depășită“.

Cu mult înainte de Versailles și Trianon monarhia a intrat în soluție. Semnalul l-a dat însuși Împăratul Carol I, care lansa încă din Octomvrie 1918 faimosul său manifest de federalizare a monarhiei. Acest ordin, — este adevărat nu se referea la Ungaria, — dar Ungurii au interpretat-o în acest sens pentru că au format și ei un consiliu național

1) Articolul a fost scris în vara anului 1941. Atunci am bănuț, dar n'am putut afirma, ceea ce s'a petrecut în zilele noastre, adică trădarea Ungurilor față de Germani pusă la cale de guvernul Kállay dar împiedecată la timp.

al lor și acest Consiliu, în noaptea din 30 spre 31 Octomvrie 1918 a acaparat prin revoluție puterea. Bine înțeles că, paralel, la fel au procedat și națiunile nemaghiare din Ungaria, fiecare hotărându-și soarta după propria ei aspirație. Împăratul Carol I renunță la Tron și astfel monarhia s'a desființat în mai multe părți. Puterile dela Trianon n'au făcut altceva decât au luat la cunoștință și au sancționat o stare de fapt. Ba mai mult, într'un moment dat, izbucnind revoluția bolșevică în Ungaria, a amenințat viața națională și independența statului ungar. Și atunci armata română a venit pentru a restabili ordinea și în ultima analiză pentru a salva națiunea maghiară.

În ce privește partea aceea a afirmației, care vorbește de tendințele filomaghiare ale Croaților și Slovacylor, rămâne în sarcina lor să le desmintă sau să le confirme. În orice caz, până astăzi știm că există o Croație și o Slovacie independentă, cari nici gând n'au să se unească într'un fel sau altul cu Ungaria.

Azi d-l de Bărdossy pretinde, că Ungurii ar avea menirea să formeze în bazinul Carpaților un stat de ordine și de pacificare în Europa Centrală cu direcția Sud-Estului. Misiunea de azi a Ungariei ar avea un caracter serios și chiar alarmant, dacă ea ar veni aievea dela puterile pactului tripartit, cari după cum se știe au convenit asupra reglementării raporturilor între statele și popoarele europene. Dar pe cât suntem informați Ungaria n'a primit nici în mod oficial și nici în secret dela nimeni astfel de însărcinări. Stăm din nou în fața unui caz tipic de autosugerare. O astfel de misiune nici n'ar avea sens întru cât Germania n'are nevoie de sprijinul Ungariei pentru „a face ordine și pace” în Europa. Prin urmare asupra acestei misiuni imagineare nu-i nevoie să mai insistăm.

Drept concluzie putem deci stabili următoarele:

Ungaria din evul mediu n'a jucat niciun rol deosebit în cernul popoarelor, ea a împărțit soarta celorlalte state, fără să-i fi acordat cineva vreo misiune de interes general sau internațional, fără să aibă o chemare specială. Ungaria din evul nou avea importanța cel mult a unui stat sau provincie componentă dintr'o confederație de state. Iar Ungaria de azi își datorește ființa, existența și întinderea sa exclusiv puterilor Axei și nu are vreo misiune specială sau alta decât celelalte state, cari au aderat la pactul tripartit.

De altfel procesul nostru cu Ungurii nu este încă închis. Și nu-i exclus ca viitorul, mai apropiat sau ceva mai îndepărtat, să producă surprize, cari vor schimba nu numai atmosfera din această țară, ci probabil și mentalitatea.

Dr. GEORGE OHĂBEANU

HOTARE TRANSILVANE ȘI INCADRAREA ÎN SPAȚIUL DUNĂREAN

Frontiera este una din expresiile dinamice ale limbajului nostru. Frontierele sunt crâmpoșe de istorie care parcurg globul terestru în toate direcțiunile lui, marcând începuturi și sfârșituri de suveranități, de drepturi și rânduești, de culturi și civilizații, de atribute biologice și demografice, de limbi, stări de spirit, porturi și mentalități.

Un stâlp de frontieră obligă privirea să cuprindă orizonturile noi, de dincolo, stârnește curiozitatea, produce emoție, sporește dorința de risc și aventură. Pășirea pe un pământ nou rezumă, în o clipă, sentimentele bune sau rele pentru poporul și țara care ne primește, potolește sau aprinde nostalgii, dă conținut spiritual distanțelor, înfiripează sau stinge un dor, însemnează o plecare și o ajungere cu un complex de neliniști pe care numai popasurile lungi le domolesc și le clarifică.

Frontiera este o linie despărțitoare de State care aleargă peste văi, munți și câmpii lacomă de a cuprinde cât mai mult spațiu. Deși ne procură impresia de stabilitate, frontierele sunt printre cele mai mobile, mai schimbătoare rânduești omenști. Să ne amintim numai dansul frontierelor țărilor europene din ultimii treizeci de ani.

Lupta pentru spațiu stă la originea majorității conflictelor dintre popoare. Spațiul este unul din factorii de căpetenie ai puterii și măririi unui Stat. Căci întradevăr „un popor regresează dacă pierde teren”.¹⁾

„Frontiera — caracterizată ca zonă de realizare a schimburilor internaționale, ca punct de colaborare a administrațiilor etatiste, ca esențial factor social — se integrează prin structura ei, prin proble-

¹⁾ Fr. Ratzel, *Le sol, la société et l'état. L'Année sociologique*, III-e année, Paris, 1900, pag. 2.

mele juridice ce ridică, în viața politică, economică și juridică a Statului însuși, pe care o influențează totdeauna adânc, prin evoluția și transformările sale".¹⁾

S'au formulat multe definiții ale frontierei; nu vom înfățișa pe niciuna din ele. Juristul, geograful, etnograful, economistul, istoricul și alții mulți au definit frontiera punând în cumpănă, fiecare, discernământul îngăduit de propriile preocupări. Iar factorii genetici ai frontierelor au fost, de asemenea, identificați în multe feluri.

Iată un exemplu. Cardinalul Szerédi, primatul Ungariei, se rostea astfel în unul din discursurile pe care le-a ținut în Camera magnaților din Budapesta: „Creațiunile contrare legilor naturii nu pot fi statornice. Frontierele patriei maghiare au fost trasate de Dumnezeu Atotputernicul însuși, atunci când El a făcut din bazinul Carpaților o admirabilă unitate geografică pentru a o dăruî națiunii maghiare. În conformitate cu o lege a naturii care exprima o voință divină, bazinul carpatic trebuie să fie posedat de o singură națiune, de națiunea maghiară”.²⁾

Ține de deprinderile Ungurilor amestecarea Divinității în multe din măruntele lor socoteli lumești. Nu ne îndoim de loc că Dumnezeu însuși a fost de față — Dumnezeu căruia Ungurii i-au atribuit naționalitatea maghiară — atunci când s'au așezat hotarele „milenare” ale Ungariei. Unde o fi fost oare același Dumnezeu, atunci când — de jur-împrejur — hotarele așezate de El s'au prăbușit? Își schimbase, între timp, Dumnezeu naționalitatea, renegând apartenența la cel dintâi popor al lumii — cum se exprimă, fără să roșească, unii dintre scriitorii unguri?

S'a susținut că delimitarea materială a frontierelor Statelor ar trebui făcută conform indicațiunilor naturii, adică de-a-lungul apelor mari, pe creste de munți înalți. „Situația munților Europei, situația mărilor și fluviilor ce servesc de hotare națiunilor care o locuiesc, par să fi decis asupra numărului și spațiului acestor națiuni și se poate spune că ordinea politică în această parte a lumii, este — din anumite puncte de vedere — opera naturii”³⁾ — spunea J. J. Rousseau încă din veacul al XVIII-lea.

Când problema trecerii unei ape mari și a unor munți era grea de deslegat, când armatele se opreau sau înfruntau cu mari sacrificii asemenea obstacole naturale, de sigur, ideea de a fixa un hotar în

¹⁾ G. Sofronie, *Contribuțiuni la teoria și practica frontierei*, Sibiu, 1941, pag. 2—3.

²⁾ C. de Grunwald, *Portrait de la Hongrie*, Paris, 1939, pag. 196.

³⁾ J. J. Rousseau, *Extrait du projet de paix perpétuelle de l'abbé de Saint Pierre*, 1760, citat de G. Sofronie în *Contribuțiuni la teoria și practica frontierei*, pag. 40—41.

asemenea zone prindea ușor, considerându-se un dar al providenței orice piedecă a naturii sortită să oprească năvăliri dușmane. În vremea noastră obstacolele naturale — fluvii și munți — nu întârzie prea mult marșul armatelor bine organizate și cu spirit ofensiv, tehnica modernă furnizând mijloace ingenioase și eficace în acest scop. Tehnica modernă rutieră străbate înălțimi și traversează ape cu o iuțeală impresionantă. Funcțiunea aviației în depășirea obstacolelor naturale este în deobște cunoscută.

Fatalitatea așezărilor naturii nu poate constitui o indicație imperativă cât privește fixarea hotarelor între State. Elemente de valoare superioară aduc indicațiuni și preciziuni în clarificarea teoriei frontierei și a aplicării ei practice. Europa, spre exemplu, are și munți înalți și ape mari cari, rareori, sunt și hotare între State. Dunărea este hotar de țări numai dela Baziaș la Turtucaia, iar funcțiune precisă de hotar de munți o îndeplinesc numai Pirineii.

Un fluviu sau un lanț de munți pot îndeplini importante funcțiuni de polarizare geografică, etnică și economică. „Poporul român — constată Jacques Ancel — este organic legat de Carpați. Muntele său a fost, în decursul istoriei sale milenare, zidul de care s'a lovit fluxul cuceritorilor, fără a-l fi sfărâmat vreodată. El a fost totdeauna un refugiu și un păstrător al civilizației române și aceasta din timpurile cele mai îndepărtate. ... Și după ce a servit de refugiu, tot muntele reprezintă, dela Dunăre, la Tisa de sus și la Nistru, unitatea Țării românești”.¹⁾

Teoria frontierelor naturale, de mare circulație în Ungaria, a fost confecționată pentru a evidenția funcțiunea de hotar imuabil pe care trebuie să o îndeplinească Carpații. S'a nesocotit faptul atât de expresiv și de organic al prezenței Românilor, cu majorități compacte, pe ambele versante ale Carpaților, continua traversare — încoace și încolo — a acestor munți în cuprinsul cărora se păstrează cea mai arhaică și autentică populațiune românească, înălțimi de care sunt legate atâtea legende, folclor, vitejii, sacrificii și vieată națională.

Temeinicia teoriei frontierelor naturale se poate aprecia și din următoarea situațiune: Dunărea, în Ungaria, este axa centrală însăși a acestui Stat, pe când în România Dunărea este frontieră, devenind numai în Dobrogea și Basarabia apă curat românească. Poate îndeplini această arteră naturală — Dunărea — în Ungaria funcțiunea de frontieră cât timp pe ambele ei maluri locuiesc Ungurii în mase compacte ?

¹⁾ *Manuel Géographique de Politique Européenne*, t. I. (*L'Europe Centrale*), Paris, 1936, pag. 208, 275, citat de G. Sofronie în lucrarea menționată, pag. 43—44.

De sigur că nu. Aceeași întrebare și același răspuns se poate face și se poate da și privitor la Carpați. Tisa este un fluviu care curge paralel cu hotarul etnic apusean al românismului; această quasi suprapunere ar îndreptăți luarea în considerare a Tisei ca frontieră naturală între Statul român și Statul maghiar, cu atât mai mult cu cât malurile acestei ape sunt presărate cu întinse regiuni mlăștinoase care fac acest spațiu aproape de netrecut. Cu toate că solicitarea lor ar găsi sprijin în teoria maghiară asupra frontierelor naturale, Românii nu s'au gândit măcar să întindă hotarul revendicărilor lor până la albia și mlăștinile Tisei.

„Dacă la determinarea hotarelor României ar fi învins criteriul hotarelor naturale, țara noastră ar fi trebuit să se întindă până în granițele firești ale pământului carpatic (cununa munților și dealurilor plus anexele lor externe: câmpiile și podișurile). În acest caz Tisa, Dunărea, Marea Neagră și Nistrul ar fi înconjurat cu apele lor statul român.

„Expansiunea maghiară și cea sârbească, în stânga Tisei, în câmpia svântată de brațele coloniștilor, au impus însă adoptarea unui criteriu mai echitabil din punct de vedere internațional: hotarul a fost împins, cât a fost posibil, până la linia de întâlnire a elementului românesc cu cel maghiar și cu cel sârbesc. Nu s'a putut trage o graniță ideală nici din punct de vedere etnic, cu atât mai puțin din punct de vedere geografic: câmpia netedă și uniformă, apele și drumurile îndreptate spre Vest au fost tăiate de un hotar nefiresc; o unitate geografică clară a fost ruptă în două și vieța din cuprinsul ei a fost și este stingherită; însă hotarul a căutat să răsfrângă echilibrul teritorial al unor mase etnice în mișcare așa cum cerea principiul autodeterminării poparelor”.¹⁾

Teza maghiară a frontierelor geografice este clar înfățișată de primul delegat al Ungariei la conferința păcii, Albert Apponyi, în scrisoarea pe care o adresează președintelui acestei conferințe la 12 Februarie 1920 în care spune:

„Clauzele relative la frontierele Ungariei stipulate în tratatul de pace, care ne-a fost predat de Consiliul suprem, ne-a provocat o oarecare surpriză.

„Surpriză cu atât mai motivată cu cât principiul naționalităților, principiul fundamental al păcii ce se încheie, n'ar putea găsi aplicațiunea practică, nici în general, nici în particular, în sânul patriei noastre.

„Și alături de principiul naționalităților și intim legat de acesta, oamenii de Stat ai puterilor aliate și asociate proclamă totdeauna, nu mai puțin sus principiul liberei dispozițiuni a popoarelor, având ca co-

¹⁾ Vintilă Mihăilescu, *România — Geografie fizică*, București, 1936, pag. 16—18.

rolar principiul unei păci durabile și echitabile. Cele trei principii au fost totdeauna proclamate împreună.

„O pace durabilă, o știm și o vom ști chiar, nu-i posibilă decât dacă ea se razimă pe temelia solidă a frontierelor geografice constante și milenare ale Ungariei“. ¹⁾

Paul de Lapradelle, profesor de drept internațional la Facultatea de drept din Paris, spune, că „principiul bazinurilor fluviale a fost larg criticat“ și acum el este discreditat. Alături de linia împărțirii apelor, limita ideală a mediului fizic, geografii și în special etnologii, au descoperit linia etnografică, limita între două grupuri diferite de rasă sau de limbă. Ea este superioară limitei fizice de împărțire a apelor. ²⁾

Vitalitatea și dinamismul Românilor au înlăturat, din calea expansiunii lor două din cele mai însemnate obstacole naturale europene: Dunărea și Carpații. Aceste ziduri de hotar de care s'au frânt oști glorioase conduse de mari căpetenii, au fost transformate de Români în cetate de granit a spațiului lor național și în principală arteră de scurgere a produselor bogatului pământ românesc. Am știut să subordonăm destinului nostru și să ne facem prieteni două din cele mai mari forțe ale naturii continentului nostru: Carpații și Dunărea. În această victorie asupra naturii găsim una din dovezile de căpetenie ale vredniciei, tăriei și duratei noastre în acest colț de lume.

În timpurile vechi „până în veacul al XII-lea și chiar în al XIII-lea, Românii de pe amândouă laturile Carpaților au trăit împreună, fără nicio graniță despărțitoare“. ³⁾

Domnii Moldovei și ai Țării Românești au avut sub stăpânirea lor până în secolul al XVI-lea o parte din Banat, ducatul Amlașului, Țara Hațegului și a Făgărașului, Ținutul Rodnei și al Bistriței cu 66 de sate, scaunele secuești și cetățile Ciceul și Cetatea de Baltă din Transilvania, iar Mihai Viteazul, după expediția vijelioasă și victorioasă de peste Carpați, a realizat pentru scurtă vreme unitatea națională și politică a Românilor. Până târziu aproape de noi Domni și boieri ai Țărilor românești au avut moșii dincoace de Carpați, în Ardeal clădind biserici și mănăstiri și lăsând urme indelebile de atașamentul lor față de acest pământ.

Au, bunăoară, Ungurii, dovezi de vrednicie expansionistă de acest fel, peste ape mari și munți înalți, în epoca modernă a istoriei

¹⁾ *Les négociations de la paix hongroise*, vol. II, publicat de Ministerul ungar al afacerilor străine, Budapesta, 1921, nota XVII, pag. 14.

²⁾ Romulus Seișanu, *Istoria frontierelor*, București, 1940, pag. 29.

³⁾ Stefan Meteș, *Moșiile Domnilor și boierilor din Țările române în Ardeal și Ungaria*, Arad, 1925, pag. 5.

europene? Dela descălecarea lor în câmpia panonică, nelăsând nicio urmă pe unde au trecut, Ungurii au dus o luptă penibilă de conservare și afirmare pe un spațiu îngust din care slăbiciunea lor biologică și incapacitatea expansionistă nu le-au îngăduit să iasă. Odată cu această apreciere să ne aducem aminte de prezența răsbătătoare a Românilor până pe malurile Niprului, în Macedonia, valea Timocului și de-a-lungul malului drept al Dunării; nu tragem încă o concluzie, dorind ca ea să se întemeieze încă pe alte multe fapte și dovezi care vor fi expuse, mai departe, în acest studiu.

Înfățișem și alte aspecte ale tezei ungurești privitoare la frontiere.

„Vechile frontiere ale Ungariei se întindeau pe o lungime de 4166 km. și 85% din această linie era formată de cele mai bune frontiere naturale: Carpații și din cursuri de apă.

„Frontierele noastre actuale sunt reduse la 1450 km. lungime, din cari 23% sunt fluvii și râuri. Faptul că, pentru o suprafață de 1000 km. vechea Ungarie avea 12 km. de frontieră, pe când ea are astăzi 18,2 km. este destul de semnificativ, deoarece situațiunea frontierei noastre s'a agravat mult.

„O populațiune densă la frontiere nu este de loc avantajoasă; din acest punct de vedere linia Carpaților constituia o frontieră de primul ordin. Acum, densitatea populațiunii la frontiere nu este niciodată inferioară la 30 locuitori pe km. p. și în multe locuri ea depășește cifra de 100.

„În cursul negociațiunilor de pace, delegații unguri, expunând urmările economice pe care le-ar provoca ruinarea unității geografice, invocară între altele pericolul imens care așteaptă câmpia ungurească din faptul că cursul superior al râurilor, regiunile muntoase și împădurite, au trecut toate în mâini străine. Nota XXXII, depusă la 12 Februarie 1920, zice textual: „Este de temut ca o nouă invazie asupra Alföld-ului să nu se producă distrugându-l de astădată prin apă”.... tratatul dela Trianon, distrugând unitatea hidrografică a Țării, a ruinat complet apărarea împotriva inundațiunilor în Ungaria, operă unică în lume și a nimicit eforturile perseverente de 80 de ani.

„Nimic n'a influențat atât de tragic soarta frontierelor ungurești ca revoluția socialistă care a izbucnit în 1919 și dictatura lui Béla Kun care i-a urmat. De fapt, numai atunci când trupele roșii se îndreptară împotriva Cehilor și a Românilor cele patru mari puteri (Big Four) au hotărât să dea Ungariei noi frontiere înapoia cărora trebuiau să se retragă trupele lui Béla Kun. Atunci a avut loc deciziunea definitivă ceea ce a însemnat sfârșitul Ungariei. Și împotriva acestei ati-

tudini neumane Ungaria, răpusă și desmembrată, este obligată să lupte fără nicio speranță de succes". ¹⁾

De sigur, este mai bine să ai mai mult decât mai puțin. Frontierele Ungariei stabilite prin tratatul dela Trianon la mai puțin de jumătate corespundeau, aproape exact, cu conferința spațiului ocupat de Unguri în câmpia panonică, singurul lor masiv compact național. Sunt vecinii din toate părțile ai Ungariei de vină că Ungurii nu au putut atinge, în mase compacte, frontiera naturală a Carpaților, sau în Sud a Dunării? Cum să ai frontiere naturale când îți lipsește forța biologică de a te apropia de ele, de a te așeza și de a le stăpâni statornic?

De bună seamă că „situațiunea frontierei ungurești s'a agravat mult” — cum spune autorul de mai sus. Această agravare provine din dimensiunile restrânse înseși ale ungurimii care nu s'a putut afirma, organic, dincolo de marginile căldării panonice.

Teama de lumea dinafară și în primul rând de vecinii Români, Sârbi și Slavii din Nord i-a determinat pe Unguri să dorească mereu frontiere pustii, cum de altfel n'au fost niciodată nici Carpații și nici Dunărea de sud. Această zonă pustie însemna, în imaginația maghiară, lipsă de contact a naționalităților din Ungaria cu conaționalii lor de peste hotare, deci o zonă de siguranță în care poliția de frontieră putea să-și îndeplinească misiunea în mai bune condițiuni. Ne amintim câte dificultăți a făcut oficialitatea maghiară dorinței vii a României de a lega liniile ferate din trecătorile Carpaților între ele; și legătura feroviară însemna o călcare a principiului izolării și un mijloc probabil de atentare la siguranța regatului „milenar”.

Tratatul dela Trianon nu a ruinat apărarea Ungariei împotriva inundațiilor. Statul român deținând o parte din sistemul de apărare împotriva inundațiilor din preajma Tisei a îngrijit ca acest sistem să funcționeze corespunzător.

Măsura prevăzătoare a Conferinței de pace față de o Ungarie anarhizată de comunism este considerată de Fr. D'Olay ca neumană ducând la „sfârșitul Ungariei”. Să ne amintim de raptul maghiar din anul 1940 și de mai târziu împotriva țărilor vecine ajunse în grave dificultăți, pentru a cântări just valoarea calificativului de „neuman” care se dă deciziunilor Conferinței de pace provocate de precise raporturi etnice și anticipate de cangrena comunistă dela Budapesta.

În judecata lor despre drepturi și hotare, Ungurii sunt victimele geografiei fizice și ale cartografiei. Știința geografiei fizice și hărțile

¹⁾ François D'Olay, *Les frontières de la Hongrie de Trianon*, Budapest. 1935, pag. 40, 54—55, 71.

topografice aduc liniște și încredere în sufletul răvășit de ambițiuni și teamă al Ungurului, dupăcum problema naționalităților și cea demografică neliniștesc pe oamenii politici și de știință maghiari. Ori, pământul interesează numai în funcție de numărul și însușirile populației care îl locuiește sau l-ar putea locui, de productivitatea și de atribuțiile lui strategice.

„A fost firesc — spune Profesorul G. Sofronie — ca din momentul când s'a accentuat asupra acestei idei, revoluționare în dreptul public, că nu teritoriul — oricât de important este el ca element alcătuitor al Statului — ci „populația” constituie substanța vie a Statului, că apoi nu suveranul, care invocă principiul legitimității dinastice, ci națiunea însăși este titularul suveranității; că în sfârșit, Statul însuși este menit să asigure dezvoltarea și perfecționarea comunității umane respective, să se preconizeze a se da „omului” — conceput ca ființă autonomă, și nu ca un accesoriu al solului, a cărui soartă a trebuit să o urmeze vreme de secole, — un rol în formularea criteriului, valabil în materie de delimitare a frontierelor. Din acest moment, s'a înregistrat — după noi — orientarea spre o formulă juridică, și nu politică, în materie”.¹⁾

Populația constituind „substanța vie a Statului”, în stabilirea frontierelor exigențele ei trebuiesc așezate pe primul plan. Iar exigența elementară a oricărei populațiuni constă în organizarea unei vieți politice autonome și conformă cu idealurile și interesele etnice respective. Frontiera politică să se suprapună pe frontiera etnică; practic, acest deziderat nu este ușor de realizat. În orice caz, frontiera să se întindă până acolo unde națiunea dominantă formează majoritatea populațiunii, înrândurile etnice urmând să fie lichidate prin schimburi de populațiuni, atunci când aceste schimburi sunt posibile.

„Frontiera etnografică — spune R. Seišanu — e superioară tuturor celorlalte deoarece ea e o frontieră de drept, o frontieră obiectivă, o frontieră ce ia în seamă nu numai mediul uman ca factor esențial, ci elementul etnic, ca factor determinant. Ea mai conține și un element în plus de siguranță pentru menținerea și asigurarea păcii, căci nu e fructul cuceririlor și anexiunilor forțate, ci e rezultanta aplicațiunei a două principii fundamentale, recunoscute în dreptul internațional public modern, ca regulatoare în materie de separațiune a maselor teritoriale și de unificare a maselor umane de aceeași origine etnică intrate în faza naționalității: principiul autodeterminării”.²⁾

¹⁾ Contribuțiuni, etc. pag. 50.

²⁾ Istoria frontierelor, pag. 29.

Criteriul etnic, deci, este determinant în trasarea frontierelor și el se reazimă pe fundamentele biologice ale fiecărui popor. Pentru soarta și direcțiunea de mișcare ale unui popor este determinant raportul între vitalitatea lui și pământul pe care este așezat, adică raportul între capacitatea lui de a se înmulți și cadrul fizic care îi este dat de natură.

S'a invocat în debaterile Conferinței de pace dela Paris dreptul istoric în stabilirea anumitor frontiere europene.

În scrisoarea lui Albert Apponyi adresată președintelui conferinței și menționată mai înainte, se mai spune, între altele: „Ne-a fost dat să observăm că dreptul istoric, la rândul său, joacă un rol preponderent în deciziunile conferinței păcii. Căci în virtutea dreptului istoric s'a efectuat restabilirea fostei Polonii și a Boemiei“.

Nu se poate contesta că dreptul istoric, în invocarea drepturilor asupra unui anumit spațiu, nu este lipsit de oarecare importanță. Dar, cum se creează un drept istoric? Numai prin trecerea de vreme în stăpânirea politică a unui teritoriu, indiferent că acea stăpânire s'a bazat pe condițiuni obiective cari să avantajeze sau nu pe stăpânitor?

Un drept istoric nu poate fi invocat decât dacă el a fost generat și consacrat de aplicarea statornică a normelor de drept și dreptate reale, iar nu numai formale și fictive. Stăpânirea silnică a unei minorități venită mai de curând asupra unei majorități autohtone nu poate crea drepturi pe seama celei dintâi și cu atât mai puțin drepturi istorice, istoria și dreptul fiind de partea celor mai mulți și celor mai vechi pe acel pământ.

Dacă ne referim la revendicările maghiare asupra Transilvaniei și la dreptul istoric pe care ei îl invocă, constatăm — fără a intra în amănunte — că nu a existat o continuitate în stăpânirea politică maghiară a acestei provincii care a afirmat — totdeauna — voința ei de a trăi autonomă, autonomie realizată în câteva rânduri și afirmând — când împrejurările generale politice i-au permis — hotărîrea de a se uni cu România, țara populațiunii majoritare a Transilvaniei.

Stăpânirea îndelungată a unui teritoriu nu poate crea un drept atât timp cât stările rezultate din această stăpânire nu au dus — fără silniciei — la fixări de pozițiuni demografice, economice și culturale preponderent favorabile stăpânitorului și întărite de adeziunea, liber exprimată, a majorității covârșitoare a populațiunii respective. Deoarece „o stare de lucruri, fie și milenară, nu este vrednică să dăinuiască, când este ea recunoscută a fi contrară ideii de justiție“, cum precizează — în numele Puterilor aliate și asociate — fostul președinte al Consiliului suprem Alexandru Millerand în scrisoarea de trimitere dela 6

Mai 1920 a tratatului dela Trianon către delegațiunea maghiară la Conferința de pace.

Și pentru că este vorba de drepturi istorice credem potrivit să înțelegem un crâmpciu din condițiunile în cari fosta monarhie austro-ungară a ajuns să anexeze și să stăpânească Bucovina, vechiu pământ românesc, locuit preponderent, de Români.

Iată contul cheltuielilor extraordinare și secrete făcute de baronul Thugut, ambasadorul Austriei la Constantinopol, după documentele diplomatice secrete ale fostei monarhii, cu prilejul semnării convenției relative la cesiunea Bucovinei la 7 Mai 1775:

Dragomanului Porții, conform promisiunii făcute . 10.000 piaștri

Pentru ca secretul să fie mai bine păstrat, această

sumă s'a plătit în 2500 ducați și pentru fiecare

ducat s'a plătit un agio de 5 para.

Cancelaria Porții:

Lui Beilica Effendi, 200 ducați turcești ordinari .	620	"
Lui Amedgi Effendi, de asemenea	620	"
Secretarului Rachid Mehmed Effendi	310	"
Copia hărților	50	"
Lui Tahir Aga, comisarul Porții pentru demarcația frontierei	3.100	"

La 17 Iunie 1775, cancelarul Austriei, Kaunitz, comunica ambasadorului Thugut la Constantinopol o notă din care reproducem următoarele:

1. „Dacă trebuie să facem un prezent lui Reis Effendi și legistului.
2. „În ce trebuie să consiste aceste daruri”. Și adăuga: În sfârșit dacă e nevoie, sondați-l pe Reis Effendi însuși, ca să știți ce-i face plăcere mai mare”.

Iar în nota strict confidențială din 4 August 1775, cancelarul Kaunitz comunica ambasadorului Thugut: „Spre a câștiga pe comisarii turci, pe comandantul cetății Hotin și pe celelalte persoane ce ar putea avea o influență covârșitoare în această afacere (a Bucovinei) s'a deschis d-lui baron De Barko, un credit de 30.000 florini la Casa guvernamentală din Lemberg. Pumnalul lui Reis Effendi a fost comandat și sper că el va fi deplin satisfăcut”.¹⁾

Iată, cu ce mijloace se cereau „drepturi istorice”, rupându-se Bucovina românească din trupul Moldovei. De bună seamă că socoteli asemănătoare stau și la origina altor rapturi de pământ românesc, rapturi creatoare de „drepturi istorice”.

* * *

¹⁾ R. Seişanu, *Istoria frontierelor*, pag. 27—28.

Cercetătorii străini ai noilor rândueli politice din sud-estul Europei au făcut și alte interesante constatări în legătură cu felul cum s'au trasat frontierele în această parte a continentului nostru. Profesorul francez Jacques Ancel se exprimă astfel:

„După crearea României Mari, reforma agrară împărțind pământurile feudalității maghiare, a creat următoarea situațiune: marile proprietăți (cele cu peste 100 hectare), cari reprezentau 37% din totalitatea pământului, cad la 14%. Împărțire moderată dacă ținem seama că în „Vechiul Regat” marile domenii căzură dela 42 la 7%.

„Ungaria actuală și-a păstrat seniorii săi stăpâni ai pământului. Prin urmare, revoluția socială românească a decis noile frontiere. O democrație țărănească s'a instalat în Transilvania, inclusiv marginea ei din spre apus... Nouile frontiere ale Europei danubiene sunt mai puțin frontiere fizice cât mai ales frontiere umane, sociale”.¹⁾

Constatarea lui J. Ancel este pe deplin întemeiată. Frontierele Statului maghiar nu împrejmuesc numai un teritoriu politic ci despart, totodată, și regimuri social-economice cu totul deosebite. Statele succesoare ale monarhiei austro-ungare au înțeles să dea populațiunilor lor, chiar odată cu certificatul lor de mărire sau de naștere, și noi rândueli social-agrar, prin exproprierea latifundiilor și improprietă-rirea țăranilor muncitori de pământ. Ungaria a rămas singurul Stat din Europa cu un regim agrar feudal, peste frontierele ei neputând pă-trunde suflul de viață nouă, criteriile de mulțime în deslegarea problemelor agrare și muncitorești. Este, aceasta, o funcțiune specifică pe care o îndeplinesc frontierele unui Stat la jumătatea veacului al XX-lea.

* * *

Hotarele politice sunt nestatornice. În perioada de formare și consolidare a unui Stat, mobilitatea frontierelor este mai mare; ur-mează, apoi, o statornicire a lor, căreia îi succed iarăși amenințări atunci când Statul începe să devină amenințător pentru alții, prin ambițiunile și expansionismul dominator pe care îl manifestează.

Hotarele românești nu au eșit încă din zodia lor de nestatornicie.

În imperiul roman din epoca lui Traian, Dacia era provincie periferică, având forma identică cu aceea a României întregite: la răsărit, linia piezișe a hotarului pornea dela gura Bugului, oprindu-se de-asupra Cernăuților.

¹⁾ *Geographie des frontières*, 1938, pag. 158.

Între 796 și 896 aveau un contur politic numai voevodatele românești de dincoace de Carpați, în Transilvania. Pe vremea lui Ștefan cel Mare și Vlad Țepeș, Țările românești se întindeau până la Nistru; Moldova stăpânea și ținuturile Cetății de Baltă, Cetății Ungurașului și Cetății Ciceiului din Transilvania, iar Țara românească, cu Oltenia, se întindea dincoace de Carpați și Banatul Severinului, Țara Hațegului, Țara Amlașului și a Făgărașului.

Dela 1718 la 1917 Țările românești pierd și câștigă Oltenia, Bucovina, părți din Basarabia și Dobrogea. Nestatornicia hotarelor noastre este evidentă, dacă constatăm, spre exemplu, mobilitatea lor în perioada de 20 de ani, dela 1913 până la 1940; în 1913 încorporăm Cadrilaterul dobrogean, urmează apoi România întregită, cu cea mai întinsă suprafață pe care a cunoscut-o vreodată un organism statal românesc, apoi — în 1940 — cea mai mare și mai brutală tragedie a frontierelor românești, fenomenal refăcute, spre răsărit, în anul ce a urmat.

În perioada de întindere maximă spațială a organismului statal românesc — 1918—1940 — aveam, ca hotar, la apus o luncă mlăștinoasă, uneori aproape pustie, iar dincoace de ea regiunea păduroasă — Silvania —, la sud Dunărea cea mare și spre răsărit: Nistrul, ultima apă carpatică a continentului.

Suntem spre sfârșitul perioadei de instabilitate a frontierelor noastre. Suprapunerea frontierelor politice peste hotarele spațiului etnic românesc este numai o chestiune de timp, de timp scurt. Istoria popoarelor, prefacerile structurale ale Statelor și experiențele privind organizarea juridică internațională dovedesc că o frontieră așezată obiectiv însemnează un factor important în stabilitatea vieții de Stat și în viața internațională, un element esențial în opera de colaborare între organisme statale. Stabilitatea unei frontiere depinde, în primul rând, de ideea de dreptate care a stat la originea determinării ei, idee de dreptate în care să se reflecteze just interesele naționale respective și acelea ale armonicei conviețuiri internaționale între State.

Fiecare națiune, fiecare popor a avut un instinct al frontierelor sale, fie naturale, fizice, lingvistice sau istorice. Cu ajutorul educației și instrucției se formează, cu timpul, o conștiință a spațiului național existent sau dorit, ajungându-se, astfel, la un sentiment al frontierei.

Românii au avut și au și instinctul și sentimentul graniței lor firești spre care se îndreptează — luminos — gândul și — profund — sentimentul lor, într-o așteptare a cărei scadență se apropie.

În discursul ținut la Iași în 24 Ianuarie 1909, marele Nicolae Iorga se rostea: „V'am spus: Nu suntem un popor și nu suntem o

țară; suntem o țară fără hotar, o țară, care nu cuprinde un neam întreg, o țară înconjurată de blestem și chemare către noi, și câtă vreme suntem o astfel de țară, deosebitele generațiuni nu sunt altceva decât ostași supt arme".

. . .

În jurul unui teritoriu se țese o rețea de interese, de legături de multe feluri cu lumea dinafară până la distanțe nebănuite măcar. În funcție de aceste radiațiuni politica, economia, cultura, stările de spirit și demografia teritorului își dau o anumită fizionomie și un profil a căror înțelegere este înlesnită prin identificarea coordonatelor mari și esențiale ale spațiului împrejmuitor.

De aci a rezultat și necesitatea de a examina încadrarea spațiului transilvan în ansamblul teritorial al României întregite, apoi în acela al vechei Ungarii, trecând acum la prezentarea unor considerațiuni privind bazinul dunărean în care Transilvania este o piesă importantă și caracteristică.

În seria de hărți ale istoriei politice europene, editată de Justus Perthes din Gotha — Germania —, a apărut în 1937 o mare hartă murală denumită „Donauraum”, adică „Spațiul dunărean”, servind ca mijloc de învățământ pentru înțelegerea problemelor sud-estului european. Profesorul M. G. Schmidt (Münster) care a scris pagini cuprinzătoare pentru explicarea acestei hărți, recunoaște din plin esența și importanța bazinului dunărean, ca unitate geopolitică. După acest autor, cele șase State dunărene de atunci formează, grație cadrului de munți cari le împrejmuesc din trei părți sub numele de munții Bosniei, Metalici, Sudeți, Carpați și Carsul o unitate orografică; grație arterei colectoare comune a Dunării au o unitate hidrografică; grație teritoriului de autoaprovizionare întărit până la autarhie au o unitate economică; grație orientării căilor de comunicație cari se împreună ca razele unei stele peste văi și munți au o unitate în domeniul politicii transporturilor; grație protecției munților cari nu au putut fi traversați nici chiar în războiul mondial au o unitate militară; grație încercuirii celor trei teritorii naturale cari constituiesc nucleul: Boemia, teritoriul alpestru și șesul și încercărilor mereu repetate de uniune, tendințe determinate de relieful solului, aceste state reprezintă și baza unei unități politice. Un climat omogen completează tabloul.

Aprecierile profesorului Schmidt sunt forțate, ele necorespunzând, în totul realității. Ne amintim de judecata dreaptă a profesorului N. Iorga privind funcțiunea și încadrarea Dunării; marele profesor spunea: „Dunărea e un fel de adaus al Mării Negre și, supt alte ra-

porturi, Marea Neagră însăși poate deveni un adaus al Dunării. Sunt două elemente legate între dânsule; de aceea problema Dunării este problema Mării Negre și problema mării Negre nu se poate rezolvi de nimeni fără noi" ¹⁾

La răsărit hotarul bazinului dunărean nu poate fi constituit de munții Carpați, ci de ultima apă carpatică: Nistrul. Dacă ar fi Carpații hotarul acestui bazin, o treime din lungimea Dunării și cea mai importantă parte a marelui fluviu, împreună cu gurile, ar fi — cum este posibil — înafară de propriul bazin. Deci, nu poate fi vorbă de o unitate orografică a acestui bazin. Nu există o unitate economică a bazinului — și cu atât mai puțin pe baze autarhice — pentru că cele șase țări componente își debușează mare parte din produsele lor dincolo de limitele spațiului dunărean de unde își procură și o parte însemnată din produsele cari le lipsesc. Iar despre o unitate „militară”, noi am numi-o strategică, nu s'au dat dovezi concludente, armatele române, trecând spre exemplu, de atâtea ori bariera Carpaților, spațiul dunărean fiind de nenumărate ori teatru de incursiuni militare. Marea diversitate de rase și națiuni, de aspirațiuni și competițiuni întârzie mult realizarea unității politice despre care ne vorbește profesorul Schmidt.

Cu toate aceste incoerențe nu se poate nega că spațiul dunărean există în nomenclatura și subdiviziunile geografiei europene. Dunărea fiind fluviul cu cea mai reliefată personalitate în continentul nostru a fost firesc ca prin el să se definească spațiul înconjurător. Este, propriu zis, singurul mare bazin fluvial european, deoarece se vorbește rar de bazinul, bunăoară, al Volgei, al Rinului sau al Vistulei, Elbei sau Loirei. Înafară de rosturile sale geo-economice, Dunărea reprezintă și o frecventă referință istorică, de-a-lungul și de-a-curmezișul său situându-se vadirile multor evenimente istorice.

În preajma actualului război, Europa dunăreană înfățișa următoarea imagine :

Țări dunărene.	Intinderea în km ² .	Populația (1937).	Locuitori pe km ² .
România	294 892	19.423.000	65,9
Austria	83 857	6.758.000	80,6
Ungaria	93.073	8.991.000	96,6
Cehoslovacia	140.394	15.187.000	108,2
Jugoslavia	248.655	15.174.000	61,6
Bulgaria	103.146	6.254.000	60,6
	964.027	71.787.000	78,82 (media)

¹⁾ *Drumurile de comerț creatoare ale statelor românești*, 1928, pag. 8.

Anexarea Austriei la Germania și prefacerile aduse de războiul actual Cehoslovaciei, Jugoslaviei și Bulgariei au modificat structura politică și economică a Europei danubiene. Hipertrofierea teritorială a Ungariei care a redevenit polietnică a agravat mult situațiunea politică în răsăritul bazinului dunărean. România ține ferm în stăpânirea sa gurile marelui fluviu.

„A fost pentru toate Statele dunărene un eveniment fericit că gurile Dunării, până la frontiera rusească, au căzut în mâinile României și în consecință ale Europei, chiar în momentul în care Rusia se separa de Europa”.¹⁾

Asupra spațiului dunărean s'au exercitat, totdeauna, presiuni din toate părțile. Odinioară, punctul de plecare a presiunii asupra Dunării de jos era situat tocmai în Asia mică. Turcia zilelor noastre apreciindu-și just forțele sale politice și biologice a renunțat complet la gândul unei expansiuni europene. Rusia nu a încetat de a revendica gurile Dunării cu chiar spațiul lor împrejmuitor; vicisitudinile acestor revendicări sunt condiționate de natura competițiunilor politice ale marilor puteri europene.

Centrul imperialist al forței habsburgice — Viena — a încetat și el să mai existe cu ascendența de mai înainte.

Germania și-a conturat tot mai precis, în ultimul timp, sensul și obiectivele sale asupra spațiului Dunării de jos și de mijloc. De altfel, această țară nu a nesocotit niciodată problemele și realitățile acestei părți de continent, practicând un interes activ în special pentru răsăritul și sud-estul bazinului dunărean.

Toate aceste presiuni, convulsii și competițiuni au influențat stările politice și economice ale Transilvaniei. Repercusiunile evenimentelor externe asupra acestei provincii au fost mai stăruitoare deoarece ele se reflectau în mod deosebit în sentimentele, interesele și aspirațiunile celor trei rase ale locuitorilor Transilvaniei.

Întâlnindu-se în spațiul dunărean militantismul intereselor unor țări mari cari nu aparțineau acestui spațiu, disensiunile politice ale națiunilor și naționalităților au fost sporite. Lipsindu-i solidaritatea politică acest spațiu nu putea avea nicio acțiune comună dinamică și eficientă. Spațiul dunărean a fost mereu neliniștit de turburări politice cari au îngreunat colaborările economice și de altfel dintre popoarele respective.

Nu credem că noua Europă dunăreană ar fi, din punct de vedere politic, mai omogenă și că ea nu ar mai cunoaște tensiuni na-

¹⁾ Coudenhove-Kalergi, *Le Rhin, le Danube et l'économie mondiale*, în revista „Le Mois”, nr. 37, 1934, pag. 68.

ționale — cum se exprimă un economist maghiar.¹⁾ Recentele prefaceri din acest bazin, înafară de anexiunea Austriei la Germania prin care s'a lichidat un vechiu anahronism, mențin în această parte a continentului nostru vechile animozități etno-politice.

Tragedia fostei monarhii dunărene rezulta din înglobarea de fragmente de națiuni cari tindeau să se disocieze pentru a se atașa de Statele naționale vecine. Marile frământări politice din ultimele trei decenii au adus unele clarificări etnice în compoziția Statelor dunărene dar nu au reușit să aducă liniștea și înțelegerea între rasele și națiunile acestui spațiu.

Relațiunile comerciale dintre Statele dunărene nu au fost niciodată prea intense. Mai ales de când Austria s'a atașat imperiului german, înglobând în granițele acestui Stat și importanta sa industrie, relațiunile comerciale dintre Statele de jos și de mijloc sunt destul de restrânse.

Dacă luăm în considerare țările sud-esteuropene (România, Ungaria, Bulgaria, Turcia și Grecia), în perioada 1929—1939, media participării reciproce la comerțul între aceste State era:

în România :	la import	6,79%
	la export	13,54%
în Ungaria :	la import	17,19%
	la export	10,25%
în Jugoslavia :	la import	8,25%
	la export	10,89%
în Bulgaria :	la import	9,74%
	la export	5,83%

Fiind relativ reduse relațiunile comerciale dintre Statele sud-estului european cari au o structură a posibilităților economice asemănătoare, consumatorii de produse străine — industriale și sudice — și producătorii pentru export sunt grevați de distanțele mari cari sporesc prețurile articolelor importate și micșorează capacitatea de concurență a produselor exportate.

Această împrejurare îndreptățește statele menționate să-și dezvolte o industrie proprie, conformă cu materiile prime și debușeele pe cari le posedă.

Sud-estul Europei a avut și are intense relațiuni comerciale cu Germania căreia îi vinde mare parte din produsele industriale ce-i pri-

¹⁾ Elemér Hantos, *L'Europe danubienne d'hier et d'aujourd'hui*, în revista „Affaires Danubiennes”, Bucurest, Nr. 1—2, 1941, pag. 9—10.

sosesc și de unde cumpără o parte însemnată din produsele industriale care îi lipsesc. În acest circuit al schimbului de produse este angajată intens și Transilvania care are vechi și consolidate legături comerciale cu orașele mari ale Germaniei. Prin minoritatea germană din provincia noastră relațiunile comerciale s'au păstrat continuu și s'au intensificat.

Axa hidrografică a spațiului de care se ocupă este Dunărea. Traversând teritorii între cari schimburile comerciale nu sunt deosebit de intense, traficul pe acest mare fluviu este și a fost relativ redus. Traficul total al Dunării dela Regensburg la Marea Neagră era în 1911 de 6,9 milioane de tone; în 1924 traficul scăzuse la 3,7 milioane tone, deci aproape la jumătatea traficului antebelic. În 1927 traficul nu atingea 60% din cel dela 1911. Chiar dacă se ia în considerare reaua recoltă din anii la care ne referim și capacitatea redusă a piețelor Europei centrale în acel răstimp, trebuie totuși să constatăm că agricultura, comerțul și industria nu au folosit suficient posibilitățile oferite de navigațiunea pe Dunăre.

Un expert englez, membru în acea vreme al Camerei Comunelor, întocmind un studiu privitor la problema Dunării, a susținut că reducerea traficului trebuie atribuită, în primul rând, micșorării producțiunii, în al doilea rând sistemului tarifelor vamale protectoare și în al treilea rând, metodelor administrative și restricțiunilor de trafic foarte răspândite deși greșite.¹⁾

Și pentru a ne da seama de traficul danubian între Europa centrală și Europa sud-estică, prin Porțile de fier, dăm cifrele respective pentru anii 1910, 1929 și 1939.

În 1920 au trecut prin Porțile de fier, în cele două direcțiuni, 428.000 tone mărfuri, în 1929 au trecut 1.650.000 tone și în 1939 au trecut 2.636.091 tone (din cari 1.049.194 tone produse petrolifere). Această cifră nu fusese niciodată depășită de traficul prin sectorul Porților de fier.

Deoarece statistica nu ne furnizează date privind transporturile pe pavilioane decât numai din 1923, să comparăm cifrele anilor 1923, 1929 și 1939.

Anii	Tone de mărfuri transportate sub pavilion				
	german	român	jugoslav	unguresc	slovac
1923	225.081	67.253	130.980	66.061	33.981
1929	511.959	190.572	418.065	173.687	122.321
1939	894.577	380.224	345.319	286.057	299.522

¹⁾ J. Sandman-Allen, *Diminuarea navigațiunei dunărene după războiu*, în „Neue Freie Presse” din 11 Noemvrie 1927.

Cifrele de mai sus ne dovedesc că traficul pe Dunăre prin Porțile de fier a progresat constant. În cei 16 ani auți în vedere navigațiunea sub pavilion român și-a câștigat locul al doilea, îndată după Germania, deși flota jugoslavă a fost mai numeroasă pe Dunăre decât flota noastră.¹⁾

Traficul dunărean a fost stânjenit, până în ultimul timp, mai ales de tarifele vamale urcate și vexatorii ale Statelor riverane. „Niciun schimb nu poate fi efectuat, cu toate necesitățile economice, între Cehoslovacia Austria și Ungaria, din cauza tarifelor vamale prohibitive; industria ungurească este condamnată la moarte cu toate tarifele vamale opuse industriilor străine. Pericolul este cu atât mai mare cu cât Ungaria nu poate să-și hrănească populația decât recurgând la industrializare”.²⁾

„Readucerea la o viață independentă a noilor State a provocat excesul în care căzuseră, cu un secol înainte, țările din Europa Centrală. Bucuria renașterii naționale a ațâțat ambițiunile și orgoliul național, orbind vederea clară a noilor conducători. Contrar prevederilor din tratate cari stipulau înlesniri speciale, un războiu crâncen a izbucnit între tarifele lor vamale”... „Taxele vamale percepute în fosta monarhie austro-ungară reprezentau 5,3% din cifra importului, pe când taxele vamale percepute în 1930 în țările succesoare reprezintă 11,2% din importul total”.³⁾

Comunitatea unor interese și funcțiunea de solidarizare care ar fi, parcă, hărăzită Dunării a determinat, în repetate rânduri, pe unii oameni cu răspundere din țările riverane să ia în considerare, să propună și să militeze pentru ideea apropierii țărilor dunărene pe diverse planuri: economice, politice și culturale.

România a împărtășit, totdeauna, ideea unei colaborări pentru care au militat mulți scriitori și oameni politici.

„Unguri, Slavi, Români suntem datori să ne unim, să ne concentrăm toate puterile materiale și intelectuale, spre a învinge inamicul comun, spre a sfărâma edificiul monarhic, ce atârână cu toată greutatea sa pe popoarele noastre și le împiedecă a fraterniza în libertate” — spunea Dim. Brătianu în a doua scrisoare publicată în 1851 în ziarul „Pressa” și trimisă dela Paris, ca răspuns la scrisoarea din același ziar a emigratului ungar Irányi.

1) Nicola Steriopol, *Une nécessité: La coopération des marines marchandes roumaine et allemande sur le Danube*, în „Affaires Danubiennes”, Bucarest, Nr. 3—4, 1941, pag. 137—138.

2) Paul de Csikay, *L'Europe centrale économique et sociale*, Paris, 1931, pag. 36.

3) C. Rudescu, *Problema Confederației dunărene în lumina datelor economice*, București, pag. 5.

Și D. Brătianu continua: „După cum zic acești ingenioși publiciști (Széchenyi, Somsich, Eotvoes), Ungurii singuri formează o națiune; Românii și Slavii nu formează decât naționalități și că prin urmare trebuie să primească supremația ungară și să sufere ca pământul lor să fie pământ unguresc”... „Noi nu voim desmembrarea Ungariei, desmembrarea patriei aceloră cari sânt și vor fi Unguri, noi nu voim a despărți ci voim din contră a lipi prin legături voluntari, simpatice pe aceia pe cari violența-i despărțise și-i făcuse nemici unii altora: voim, într-o vorbă, o confederațiune, o mare asociațiune dunăreană astfel precum vor voi-o popoarele devenite libere. Așa dar nu ne mai imputați c'am înaintat prea mult pe această cale. Felicități-ne mai bine și grăbiți-vă d'a ne ajunge și împreună cu frații noștri Slavi să lucrăm a realiza această frumoasă idee de viitor, marea înfrățire a popoarelor dunărene. Garanța, ce putem da umanității pentru reeșirea acestei experimentații e voința popoarelor, fecunditatea asociațiunilor libere, forța libertății. Și ca să zic în treacăt, nu văd pentru ce în această strimță alianță a statelor dunărene Românii imperiului Austriei ar aduce o mai mare putere democrației fiind uniți cu Ungaria, mai bine decât fiind uniți cu Românii din Principate”... „...veți vedea și veți înțelege că Românii nu pot avea decât o singură și aceeași patrie și nu vă veți mai mira pentru ce voesc a fi reuniți într'un singur corp de națiune, chiar dacă ar parveni la această țintă cu prețul sângelui lor”¹⁾

Dumitru Brătianu preciza, încă de atunci, condițiunile elementare dar esențiale ale participării României la o acțiune de colaborare a Statelor dunărene sau de integrare a principatelor române, într'o formațiune politică suprastatală, într'o confederațiune. Aceste condițiuni erau: destrămarea inamicului asupritor, monarhia austro-ungară; o asociațiune între popoare libere și unirea Românilor din Ungaria cu cei din Principate pentru a se realiza „un singur corp de națiune”. Iar confederarea să se înfăptuiască „prin legături voluntari, simpatice” ale tuturor grupărilor etnice din bazinul dunărean, egale în drepturi și în îndatoriri.

Pentru a realiza confederări de State, organice și durabile, este necesar ca Statele înseși cari aderă la asemenea înjghebări să fi ajuns la un nivel de dezvoltare ridicat, având problemele esențiale interne deslegate sau în orice caz, bine îndrumate. Numai în asemenea împrejurări asocierile dintre State însemnează un progres, deschid perspective noi, se impun.

¹⁾ *Transilvania în fața pretensiunilor Ungariei*, documente traduse și edate de N. Colineanu, București, 1861, pag. 14, 25—26 și 27.

Aveau, sau au și acum Statele dunărene realizat echilibrul lor intern, au parcurs evoluția care să facă din coalizarea lor un organism coerent și puternic? De sigur că nu.

Rase, ideologii, aspirațiuni și posibilități extrem de variate sunt fixate de-a-lungul văii Dunării pe care a curs rare ori apa vie a înțelegerii și colaborării dintre popoare. Popoarele dunărene nu se vor uni decât atunci când — pe lângă condițiunile arătate mai înainte — se va realiza și marea formulă a apropierii durabile dintre toate popoarele și țările mari ale continentului nostru. Nu înțelegerea între cei mari spre a manevra — pentru scopurile lor — pe cei mici, ci colaborarea tuturor pentru realizarea sinceră și durabilă a idealului de înfrățire și pacinică conviețuire a tuturor popoarelor.

Colaborările între Statele dunărene încercate mai mult au fost de natură economică, cele politice ducând la realizarea Micei Antante și a Înțelegerii balcanice. Injghebările politice realizate au durat numai cât s'a putut menține colaborarea politică dintre marile puteri care le-au sugerat înființarea și le-au susținut; atât unele, cât și celelalte au împărtășit o soarte comună.

Blocurile economice ale spațiului dunărean au avut aceeași soarte. Față de asemănarea structurii economice a țărilor dunărene, blocurile lor economice nu au putut fi, în liniile lor mari, mai mult decât cartele agrare de vânzare, care nici măcar nu au putut înlătura greutățile vânzării produselor agricole. Proba de rezistență a unor asemenea blocuri se face în cazul apariției unei grele situațiuni a pieții.

Coalizările economice nu pot, de asemenea, funcționa eficient decât numai dacă se integrează într-o acțiune mai mare de colaborare economică — cu principii și țeluri identice sau asemănătoare — între țările mari ale continentului.

Geografic, istoric și economic Transilvania trăește în comunitatea țărilor dintre Adriatică, Baltică și Marea Neagră. Inclinață — prin așezarea, interesele și voința populației majoritare — spre Dunărea de jos și Marea Neagră, Transilvania nu a întors și nu întoarce nici astăzi spatele Occidentului pentru a cărei cultură și civilizație a dovedit și dovedește o justă înțelegere și receptivitate.

VICTOR JINGA

UN SLOVAC ZIARIST ROMÂN: GUSTAV AUGUSTINI

Cu cât sunt mai dese și mai elocvente cazurile în care din sângele și spiritul românesc s'au ridicat în istoria vecinilor noștri, și în primul rând a celor care ne-au dușmănit mai mult, numeroase și puternice personalități, activitatea cărora a direcționat și influențat profund dezvoltarea politică sau culturală a acestora, cu atât sunt mai rare prilejurile când noi înșine am primit astfel de daruri, fără însă ca vreunul dintre ele să aibă semnificația dinamică a unui Ioan Corvinul, Nicolae Olahul sau Petre Movilă.

Din spre Vest în special, din imediata noastră apropiere, înafară de impulsurile firești ale fecundului și antrenantului spirit european, nu putem semnală nicio apariție care să reclame atenția și prețuirea istoriei noastre. Opozițiile de psihologie etnică dintre noi și acești vecini erau prea ireductibile, categoric ostile, mai ales după relevarea pe plan major a conștiinței naționale, pentru a putea îngădui astfel de substituiri sau paralelisme. Presiunea politică exercitată împotriva noastră a provocat însă anumite apropieri, anumite intimități între popoarele care în imperiul habsburgic aveau același statut și aceleași idealuri, colaborarea dintre ele devenind astfel un atribut firesc, o poruncă a unei conviețuiri și a unui instinct de conservare deopotrivă de ultragiante. Într'un astfel de babilon al naționalităților, cum era împărăția lui Francisc Iosif, colaborarea și împrumutul de luptători naționali era un normativ frecvent, procesul fiecăreia dintre ele fiind procesul tuturor.

Presiunea fiind aceeași, cu prea puține deosebiri de metodă, împotrivirea nu putea fi decât identică, solidară. Intimitatea româno-slovacă — fiindcă despre ea va fi vorba în cele ce urmează — s'a deslușit astfel în mod normal, spontană, sinceră, vie. În procesele in-

tentate infractorilor politici români, numărul cel mai ridicat al acestora dându-l ziariștii, prezența apărătorilor slovaci nu mai mira deci pe nimeni, între 1892—1895 ea atingând gradul cel mai intens, tot așa după cum nici Românii nu ignorau procesele Slovacilor. Pe tărâmul presei, colaborarea româno-slovacă n'a rămas însă numai în cadrul asistenței juridice, în această direcție obținându-se rezultate cu mult mai active și mai concludente. Slovaci ne-au dat în această epocă nu numai avocați apărători, ci chiar și ziariști, — ziariști de limbă românească, elemente care s'au identificat în mod categoric și definitiv cu suferințele și elanurile românești. Figura cea mai reprezentativă a acestei emoționante dăruiri o înfățișază Gustav Augustini, Slovaca de soi care, din pur idealism, a devenit un remarcabil ziarist român, camarad de redacție cu un Gh. Bogdan Duică, cu un Ioan Rusu-Șirianu sau cu un Ilarie Chendi — camarad al tuturor gazetărilor transilvani, care între anii 1892—1900 au făcut parte din redacțiile ziarelor *Tribuna* din Sibiu și *Tribuna Poporului* din Arad. Nu e vorba de un amator de condeiu, de o apariție sporadică și inofensivă în câmpul presei românești, ci de un autentic gazetar, de o pană ageră, de o vie inteligență politică, de un luptător aprig în urma căruia a rămas o activitate publicistică vrednică de o mai atentă cercetare și de o efectivă recunoștință.

Gustav Augustini s'a născut în anul 1851 la Liptovsky Svaty Nikulas, a făcut studii de matematici, fizică și chimie, la Universitatea din Praga distingându-se printr'un îndărătnic și inepuizabil entuziasm național — suntem în epoca de cruntă efervescență politică a naționalităților oprimate! — entuziasm care, în cele din urmă ca și atâtor alți studenți naționaliști, i-a deschis porțile temniței. Condamnarea și încarcerarea aceasta atât de timpurie l-a sguduit puternic, l-a revoltat hotărându-se după un scurt popas ca profesor suplinitor la gimnaziul din Turčiansky Sv.-Martin să părăsească monarhia în care se aflau atâtea temnițe și atâtea procurori, pentru a se refugia sub cerul liber al Regatului Român. La București Gustav Augustini a sosit în anul, 1885, bucurându-se de sprijinul și de protecția lui Grigore Brătianu. Nu cunoaștem prea multe amănunte asupra șederii sale în Capitala noastră, dar în anul 1890 îl găsim colaborator al revistei *Slovenske Pohľady* (Priviri literare) cea mai veche revistă slovacă, publicând un remarcabil studiu asupra caracteristicilor noastre etnice și în special asupra cântecelor și obiceiurilor populare. Adevărata sa activitate publicistică, românească de astădată, începe în anul 1893, când la îndemnul lui Grigore Brătianu, Eugen Brote îl invită să intre în redacția „Tribunei” din Sibiu, în acest an devenind și secretar al lui Ioan Rațiu.

Întăiul său articol în ziarul sibian, intitulat „Vocea unui Slovak” apare la 27 Ianuarie (8 Februarie st. n.) 1893, însoțit de câteva rânduri explicative din partea redacției. („Autorul acestui articol — se spunea în notă — scris de dânsul de-a dreptul în românește, este d-l Gustav Augustini, colaborator intern în redacția „Tribunei”, care s'a însărcinat cu misiunea de a ținea publicul românesc în curent cu mișcările popoarelor slave din monarhie și cu vocile presei lor”).

Trecând în revistă stările politice din monarhia bicefală, pe care le găsea tulburi și improprii unei armonioase conviețuiri a mai multor naționalități, Gustav Augustini se întreba: *„Să vorbesc oare de ceea ce — Maghiarii — au făcut din principiul de naționalitate, principiul cel mai dătător de viață popoarelor, principiu după care dela revoluția franceză se formează și transformează statul, se schimbă harta Europei? În sfârșit, din principiul cel mai democratic, care chiamă imperios la viață politică și pe cel mai uitat de lume și de Dumnezeu cioban? Atât e de puternic, atât de fundamental este acest principiu, încât chiar dacă ne-am fi născut numai odată cu deșteptarea lui, adică n'am locui în țara aceasta decât de vreo sută de ani, și totuși am avea dreptul să ne bucurăm de drepturile politice înscrise în constituție”*...

Iar în încheiere, după ce înfățișa în toată aspra lor realitate condițiile în care se desfășura viața publică a naționalităților, Augustini afirma: *„Acum veți înțelege de ce alianța între Slovaci și Români e nu numai firească, dar și imperios trebuincioasă, cu atât mai intimă, cu atât nedespărțită, cu cât amândouă popoarele simțim că trebuia încheiată de mult.*

*Români și Slovaci! Nu-i așa că vom merge mână în mână?
Deci — înainte cu Dumnezeu! Napred“!*

În abia câteva cuvinte entuziastul slovac schița astfel imperativele colaborării româno-slovice, — colaborare căreia întreagă viața sa el i-a rămas un credincios pioner.

Anul în care își începuse Augustini colaborarea la „Tribuna” coincidea însă cu unul din anii cei mai agitați din istoria Românilor transilvani, fiindcă în acest an, 1893, s'a pornit înscenarea nevolnică a procesului Memorandului.

Fidel politicei sale de apropiere între cele două popoare, Gustav Augustini, prin „Tribuna”, informa publicul românesc despre toate mișcările și pătimirile Slovacilor, iar prin ziarul *Národné Noviny*, ce apărea la Bratislava, ținea la curent pe Slovaci cu etapele acțiunii românești.

Vrednice de remarcă, în această direcție, sunt cele două violente proteste apărute în ziarul dela Bratislava la începutul lunii Iulie 1893,

în legătură cu interzicerea conferinței naționale, convocată la Sibiu de Partidul Național Român.

Interesul ce purta celor două popoare l-au făcut atât de iubit în ambele tabere, încât Românii îl considerau un adevărat „ambasador slovac”, iar frații de acasă un vrednic... reprezentant al Românilor.

Pentru consolidarea raporturilor și a colaborării politice dintre Slovaci și Români, Augustini nu lupta însă numai cu condeiful — „tot ce scria el (precizează Ilarie Chendi) avea un ascuțiș foarte ager, pătrunzător, la țintă; din cauza aceasta fraza lui, fără a fi frumoasă românească, era nervoasă, usturătoare, serioasă totdeauna în pricepere de cauză”... — ci adeseori făcea apel și la cuvântul elocvent rostit, Slovacul fiind un emoționant orator.

La conferința națională, admisă totuși în cele din urmă, ce s'a ținut la Sibiu în 11 (23) Iulie 1893, sub prezidenția Dr. Ioan Rațiu, și la care veniseră numeroși reprezentanți ai „Ligii Culturale” din București în frunte cu Ionaș Grădișteanu și Gh. Cantacuzino, împreună cu fruntașii studențimii, Augustini a tălmăcit cuvintele marelui luptător slovac, avocatul Ștefanovici, prezent și el la impetuoasa demonstrație românească, sfârșind prin câteva cuvinte proprii de foarte apreciat nivel oratoric.

A produs însă o răscolitoare emoție toastul rostit de Augustini la banchetul ce a urmat acestei conferințe.

Reproducem asupra lui mărturia unui om sobru, mărturia lui Virgil Onițiu, neuitatul director al liceului românesc din Brașov.

„Era în grădina dela „Hermann” — povestește Onițiu — Luni seara după manifestația dinaintea casei D-lui Dr. Rațiu. Întreg publicul, dar în deosebi zeloasa tinerime și țăranii se adunaseră la mese și toasturile începură. Vorbia d-l Augustini „ambasadorul Slovacilor”, își desvolta splendidul său toast, despre situația internă a patriei noastre și a naționalităților care o compun. Fără să amintească cu nicio vorbă numele de Ungaria, Român, Slovac, Maghiar, dăduse un tablou minunat al țării noastre descriind-o ca pe o familie, în care sunt mai mulți copii, caracterizându-i pe toți după firea lor etnică și după poziția politică foarte nimerit. El zicea „fratele cel intrat pe o cale ilegală, prin purtarea sa de tot desmățată și obraznică, s'a făcut nesuferit. S'a sculat deci fratele cel mai voinic și mai cuminte și a luat pe ceilalți ca împreună să aducă la reson pe cel ieșit din fire. S'au alăturat cu toții, numai un frate mai mititel, mai slab de inger stătu încă la o parte fără să cuteze a intra în tovărășia fraților”.

„Lângă mine era un țăran, care asculta cu vădită plăcere discursul. Deodată văd cum i se inseninează fața și, la cuvintele din urmă

ale domnului Augustini, întrerupse cât îl ținea glasul: „Honț, Honț, Honț fără holde, cucuruz ca 'n palmă”!

„Exclamarea aceasta mă convinse pe deplin, că țăranul este în clar cu situațiunea noastră politică, cu acțiunea comitetului național din anul trecut și cu raportul în care ne aflăm cu naționalitățile din țară.

„Țăranul înțelesese perfect tabloul alegoric zugrăvit de d-l Augustini.

„Un astfel de popor nu e născut a fi unealtă a nimănui”! (*Tribuna*, 1893, Nr. 163).

Intellectual cu largi vederi, Augustini nu urmărea numai apropierea politică dintre popoarele noastre, ci și o conlucrare culturală, o cunoaștere a comorilor literare și artistice ale Slovacilor și ale Românilor.

În August 1893, împlinindu-se o sută de ani dela nașterea poetului slovac Ioan Kollar, un Vasile Alecsandri al poporului dela poalele Tatrei, autor ca și poetul român al unei substanțiale culegeri de poezii populare, Slovaca dela Sibiu organizează un pelerinaj românesc la mormântul rapsodului dela Turčiansky-Sv.-Martin. Comemorarea centenarului fiind însă și ea interzisă, Augustini publică în „Tribuna” o amplă evocare a marelui său compatriot (Nr. 162).

O mișcătoare întâlnire are Augustini în toamna anului 1893 cu vijeliosul nostru tribun, Dr. Vasile Lucaci, pe care îl cunoscuse cu un an mai înainte la București, și care acum ispășea la Budapesta una din numeroasele sale condamnări.

Îl lăsăm să o povestească singur:

„Aflându-mă la Budapesta — scrie Augustini — îmi propusei a nu pleca până nu voi vedea pe fală cea mare a Românilor, pe sufletul acela neînfrânt, care după chipul și asemănarea martirilor istorici n'a vrut să lase nici pe o clipă și niciun atom din drepturile limbii române, când în besna omoritoare de trup și suflet a temniței din Satmar trei zile de-a-rândul nemâncat și nedurmit a refuzat a vorbi ungurește, când procurorul în neîndurarea lui medievală îi promite ușurarea chinurilor, dacă va pronunța măcar două trei cuvinte în limba ungurească.

„Întocmai ca victimele creștine ale lui Nero, aruncate pradă, ca reformatorul ceh Hus de pe rug, părintele Lucaci n'a retras nici cât un fir de praf din convingerea drepturilor garantate prin legi”.

Iar ca încheiere, impresionat și cucerit de personalitatea celui întemnițat:

„Ah! cu ce drag, cu câtă bucurie aș fi primit glasul justiției ungurești care m'ar fi osândit la a sta tovarăș de suferințe lângă iubitul nostru până la ultima zi a pedepsei. Cum aș fi dorit a-mi putea închipui că cel puțin prin simpla prezență a cel puțin unei inimi compă-

timitoare în casa ucigașilor să-i pot nu alina durerile sufletești — căci cu toată închipuirea departe de mine gândul de a fi nemodest — dar cel puțin a contribui să-i treacă de urât când și ocupația, convorbirea cu literile moarte, mute ale cărților trebuie să fie la el restrânsă la gradul minim din cauza morbului" (Tribuna, 1893, Nr. 242).

Acestea erau sentimentele cu care Slovacul Augustini privea pe luptătorii intransigenții noastre.

În cei doi ani dominați de procesul Memorandului condeii „Slovacului” — cum obișnuia să semneze unele articole — a stat neconținut în serviciul durerilor și elanurilor noastre, legându-și pentru totdeauna numele de frământarea acestei epoci, el fiind unul din principalii colaboratori ai lui Ioan Rațiu și organizator al congresului naționalităților, ținut la Budapesta în 1896.¹⁾

În 1897, în Iunie, părăsind pentru a merge să-și continue activitatea la Arad, unde apăruse ziarul „Tribuna Poporului” condus de amicul său Ioan Rusu-Șirianu, Gustav Augustini publică în „Telegraful Român” un emoționant „Cuvânt de rămas bun” adresat sibiienilor.¹⁾

„Silit de împrejurări — precizează fostul redactor al „Tribunei”, — ce nu depindeau de mine, de a părăsi locul activității mele de până acum, adresez în momentul de a pleca, tuturor prietenilor, cunoscuților și peste tot persoanelor cari m'au onorat cu simpatiile lor, un cordial și frășesc cuvânt de rămas bun.

„Mizeriile vieții zilnice n'au alterat întru nimic stima și iubirea, ce le-am avut dela început pentru națiunea română; dacă le-am adus aceste două sentimente deja întărite în mine în ziua sosirii mele aci, din Tară, prin șederea mea aici, ele numai s'au potențat și adâncit.

„Deci și azi, în momentul de a părăsi Sibiul strig din inimă:

„Trăiască poporul român!

„Trăiască solidaritatea națiunilor asuprite!

„Trăiască frăția româno-slovacă”!

La Arad, într'o redacție mai tânără și mai nervoasă, înzestrată cu un mai accentuat spirit războinic, Gustav Augustini se înalță tot mai sus pe scara valorii sale ziaristice și politice.

Dintre articolele publicate la Arad, vom menționa numai trei. Unul, publicat în numărul de Paști al „Tribunei Poporului” din 1898

¹⁾ Augustini a făcut apel în această împrejurare la ziarul „Telegraful Român”, și nu la „Tribuna” cum ar fi fost normal, fiindcă în urma conflictului dintre redacția „Tribunei” — reprezentată de Gh. Bogdan-Duică și Ioan Rusu-Șirianu — și conducerea Partidului Național Român, conflict izbucnit în 1895, Slovacul luase partea redacției trebuind apoi, mai ales după părăsirea „Tribunei” și de către Rusu-Șirianu, să tragă toate consecințele.

(Nr. 65), e închinat vechii sale credințe : *necesitatea solidarității naționalităților*.

„Numai solidaritatea naționalităților nemaghiare — afirmă el — ne poate mântui pe toți pe fiecare în deosebi dintre cei „umiliți și ofensați“, pe fiecare popor al acestei țări, precum și pe înșiși impilatorii stăpâni ai ei.

„De geaba ne frământăm creerii cu diferite planuri și calcule separate, de geaba vom căuta să umblăm alte drumuri și să folosim alte mijloace : ei, impilatorii, cuprinși de ură și neiertare, toate le vor dejuca, dacă nu vom pași solidari ; pe fiecare îl vor frânge ușor și lesne, dacă nu vom pune întotdeauna laolaltă stavilă pornirilor, pustiirilor necreștinești.

„Numai solidaritatea popoarelor nemaghiare ne va aduce Reînvierea, mulțămirea și liniștea în sufletele noastre cele mult încercate ale tuturor“.

În al doilea articol, Augustini aduce un vibrant elogiu marelui bărbat de stat al Angliei, *Gladstone*, amic și al Românilor, considerat, alături de *Bismark* și de *Papa Leon XII*, drept unul din cei mai reprezentativi oameni politici ai secolului trecut, „apărător ideal, neîntrecut, neînduplecat, neostenit al dreptului celui și celor slabi, celui și celor asupriți, celui și celor nedreptățiți, oriunde s'ar afla, în orice parte a pământului ar trăi“. Portretizarea e făcută simplu dar pregnant : „Elocuent ca *Daniel O'Connel*, entuziast ca *Victor Hugo*, cinstit ca *Washington* și energic ca *Bismark*“.

În al treilea articol, întâlnim iarăși o revenire asupra ideilor pentru care a militat la Sibiu, Augustini, antisemit convins, ridicându-se împotriva admiterii schimbărilor de nume la Evrei.

Procedeul fiind vechiu, Slovaca conchide :

„Cum se preschimbau stăpânii fie ai țării lor băștinașe, fie ai țărilor unde ei trăiau ca coloniști, oareii își primeneau numele pentru a se arăta patrioți : sub stăpânirea romană purtau numele de *Appelles* (*Abeles*), *Sixtus*, *Antonius*, *Claudius*, *Apius*, etc. ; sub cea elină : *Stefanos*, *Aretes*, *Pericles*, *Achilles*, etc. precum astăzi : *Eszterházy*, *Széchenyi*, *Pállfi*, etc. Răsfoiți numai istoria anticității și veți vedea că așa este“ (Nr. 144).

Articolul acesta, ca și cel publicat în „*Tribuna*“ Sibiu, „*Cherchez le Juif*“ (Nr. 132 din 1893), pentru a nu aminti atâtea altele, fac din Slovaca nostru un reprezentant al antisemitismului din presa transilvană, un înaintaș chiar și al politicei europene din zilele noastre, Augustini văzând în Evrei unul din elementele de tulburare ale Europei și mai ales ale Austro-Ungariei.

În 1899, chemat, de nostalgia Slovaciei, se reîntoarce pe meleagurile natale, înființează la Ruzomberok un ziar, dar, încorporat definitiv societății românești, în curând, după un scurt popas la Budapesta, se reîntoarce la Arad unde în 13 Februarie 1900, în urma unei incurabile depresiuni, își pune capăt zilelor.

„Tribuna Poporului”, în numărul din 2/14 Februarie 1900, îi anunța astfel moartea: „Amicul și colaboratorul nostru Gustav Augustini, Slovacul inimos, care dela 1883 a adus atâtea servicii eminente cauzei naționalităților, suferind de o boală incurabilă, ale cărei dureri atroce nu le mai putea suferi, și-a făcut azi dimineață sfârșitul. Din Noemvrie deja el suferea atât de rău, că și-a cerut concediu. În Decemvrie fusese la un frate al său din Budapesta, dar de Crăciun iar s'a întors, spunând că se simte mai bine în cercul nostru. Când durerile îl mai slăbeau, venea pe la redacție, unde discuta cu noi chestiile politice. Ieri se simțea parcă mai bine, scrisese articolașul pe care îl punem în fruntea numărului nostru de azi. Nimic nu făcea să bănuim, că ce gânduri triste îl preocupă. Azi dimineață chiar, pe la orele 7, a trecut pe la redacție. Durerile violente se vede că l-au cuprins iară. S'a dus acasă și stând pe canapea, s'a împușcat.

„Moartea i-a fost instantanee. Și-a regăsit pacea, pe care atâta a căutat-o în mult sbuciumata-i viață.

Să-i fie țărâna ușoară”!

„Vreau ca popă român să-mi cânte veșnica pomenire, spusese cu puțin înainte de a muri. Dorința aceasta, respectată cu sfințenie de către amicii săi, în frunte cu Ion Rusu-Șirianu, care i-a rostit și discursul funebru, constituie dovada cea mai emoționantă a completei sale contopiri cu spiritul și cu țărâna pământului românesc. Un impresionant cortegiu de intelectuali români a petrecut osemintele lui Augustini până la cimitirul „Eternitatea”. Lacrimi au picurat multe; lacrimi bărbătești izvorite din inimi sincere de confrăți și de luptători. Slovacul, cu firea lui „eminamente combativă, iubitoare de luptă violentă”, și care „prin articole însuflețitoare în ziarele noastre ca și în cele slovace, prin vorbiri avântate în conferințele noastre naționale, prin sfaturi raționale la diferite adunări intime a clarificat multe chestiuni importante privitoare la atitudinea politică a naționalităților”, bucurându-se de o adâncă simpatie în toate cercurile românești.”)

„Afară de capitalul său politic — adaugă Ilarie Chendi — slovacul nostru s'a făcut iubit printre noi prin cultura inimei sale. În cercurile prietenești îl auziam adeseori cântând cu căldură doinele jalnice

1) Ilarie Chendi, *Tribuna Poporului*, 1901, Nr. 214.

dela poalele Tatrei. Scriitorul acestor şiruri l-a auzit vorbind cu admiraţie despre poezia populară slavă şi recitând texte din colecţia sârbească a lui Vuk Koragić. „Şi cu toate astea îmi spunea el — n'am găsit nicăieri un odor mai preţios ca următoarea strofă românească :

Săracă inima mea,
De-ar vedea-o cineva,
Ar sta 'n loc şi s'ar mira
Cum mai pot călca iarba...

Profund mişcaţi de dragostea arătată lui Augustini, părinţii, fraţele şi sora din Slovacia, s'au grăbit a mulţumi prietenilor dela Arad, trimiţând redacţiei lui Ion Rusu-Şirianu următoarea scrisoare :

„Rugăm on. red. a „Tribunei Poporului“, precum şi pe prietenii şi întreaga societate română din Arad care a dat ultimele onoruri şi semne de simpatie, luând parte la înmormântarea iubitului şi neuitatului nostru fiu şi frate Gustav Augustini, să primească pe această cale sincerele noastre mulţumiri” (Nr. 33 din 1900).

În anul 1901 Vasile Goldiş luă fericita iniţiativă de a ridica un monument funerar în amintirea celui dispărut. „Români, dragii mei, — afirma Goldiş în apelul lansat cu această ocazie — nu fiţi nemulţumitori căci sufletul ingrat e spurcăciune. Iată, vreau să ridic o cruce pe mormântul slovacului Gustav Augustini, care ne-a iubit pe noi mai mult doar decât ne iubim noi înşine. Veniţi toţi câţi l-aţi cunoscut, veniţi cu obolul recunoştinţei voastre, veniţi toţi câţi aţi auzit de numele lui, căci sufletul lui Augustini pe toţi v'a cuprins în nemărginita lui iubire românească... Cât de mult ne-a iubit omul acesta pe noi! Străin de neamul românesc — continuă Goldiş — ne credea mai buni decât suntem şi toată viaţa lui a adus-o jefă nouă...”¹⁾

Primii cari au răspuns la chemarea lui Goldiş au fost fruntaşii arădani Nicolae Oncu, Roman Ciorogariu, Ioan Suciu, Sava Raicu, Petre Truţia, Partenie Cosma dela Sibiu, etc.

Autorităţile maghiare se grăbesc însă a interzice colecta.

Activitatea iredentistă a cutezătorului slovac nu putea fi iertată nici măcar după moarte!

În numărul 10 al „Tribunei Poporului” din 1903 se putea afla totuşi că un tânăr arhitect, *Al. Liuba*, elev al şcolii din München, era gata să înlăptuiască dorinţa lui Goldiş. „Ieri — afirmă ziarul — am primit planul monumentului. Simplu, cum a fost în viaţa sa regretatul nostru amic, dar impunător, cum tuturor ne-a impus prin puterea sa de muncă, va fi monumentul regretatului nostru amic”.

¹⁾ Tribuna Poporului, 1901, Nr. 175.

Alături de monumentul acesta, aflat astăzi în supravegherea „Astrei” din Arad, care i-a făcut în 1938 și reparațiile necesare, mormântul lui Augustini se bucură și de umbra a doi brazi uriași trimiși din Slovacia de către sora sa, ca un simbol de veșnică dragoste și de veșnică amintire slovăcească.

Istoria presei și a luptelor politice ardelenene își face însă o datorie de a revendica pentru sine lupta și realizările lui Gustav Augustini — de a le revendica și prețui!

VASILE NETEA

SITUAȚIA ECONOMICĂ A ARDEALULUI DUPĂ UNIRE

După unire, Ardealul a luat o dezvoltare economică și în special industrială foarte mare, datorită bogățiilor însemnate de care dispune și cari au fost exploatate într-o oarecare măsură, atât ca izvoare de energie, cât și ca materii prime. De unde capitalul social al întreprinderilor industriale din Ardeal era în 1915 de 307 mil. Lei, capitalul investit în industria de transformare din Ardeal, în 1935 a ajuns la 15.537 mil. Lei.

În timpul stăpânirii străine, Ardealul nu s'a putut integra în economia monarhiei Austro-Ungare, în care erau alte provincii mai privilegiate, ca : Boemia, Silezia etc., care erau mult mai dezvoltate din punct de vedere industrial și a căror produse concureau produsele Ardealului.

În cuprinsul României-Mari, Ardealul s'a integrat foarte bine din punct de vedere economic. Economia lui a completat economia Vechiului Regat și a celorlalte Provincii.

În toamna anului 1940, Ardealul a fost scindat în două.

Ardealul este o unitate bine definită, care se integrează și se cimentează în mod perfect în economia României-Mari. Numai așa poate fi studiată economia Ardealului — ca o unitate într'un întreg.

Dintre industrii s'au dezvoltat după unire în Ardeal în special, industria metalurgică, ceramică și a sticlăriei, care în 1935, produceau bunuri, a căror valoare reprezintă mai mult decât 70% din valoarea producției întregii țări. S'au mai dezvoltat apoi industria chimică, industria lemnului, etc.

Bogățiile subsolului din Ardeal au creat o mulțime de exploatări și întreprinderi. Amintim : exploatările de cărbuni din Valea Jiului și Banat, exploatările și întreprinderile din regiunea Turda, create pe

baza bogățiilor naturale de gaz metan, apoi exploatarea miniere și întreprinderile metalurgice și chimice din regiunea Baia-Mare, Munții Apuseni și Hunedoara, create pe baza bogățiilor miniere, etc.

Pe lângă bogățiile subsolului, care constituiesc rezerve de energie ca : gazul metan, cărbunii, etc. și acelea care constituiesc materia primă ca : minereurile de fier, minereurile aurifere, etc. și de care ne vom ocupa în special mai jos, mai amintesc aici două categorii importante de bogății : carierele și apele minerale.

În Ardeal se găsesc peste 30 cariere de marmoră, peste 70 cariere de piatră de var, peste 60 cariere de calcar ordinar, peste 80 cariere de pietriș și nisip, vreo 15 cariere de granit, 10 cariere de bazalt, 5 cariere de dolomit etc. — Produsele acestor cariere se prelucraază de fabricile de cărămizi, de țiglă, de ciment, de var, de asfalt, etc., care se găsesc mai ales în regiunea Turda.

Apele minerale sunt o adevărată binefacere pentru populația din țară. Băile Herculane, cu izvoare fieroase și sulfuroase au fost vizitate din cele mai vechi timpuri ; la fel Băile Felix și Băile Episcopoești de lângă Oradea Mare. Mai amintim : Băile Buziaș, Lipova, Malnaș, Tușnad, Sovata, Borsec, Bazna, Sângeorj, Ocna-Sibiului, etc.

În cele ce urmează, ne vom ocupa de izvoarele de energie ca : gazul metan, cărbunii și forța hidraulică, apoi de minereurile metalifere, cari constituiesc materia primă ce va fi prelucrată de întreprinderile industriale, după aceea ne vom ocupa de producția agricolă, forestieră și bogăția de animale din Ardeal, iar la sfârșit vom prezenta stadiul industrializării Ardealului.

I. Izvoarele de energie din Ardeal

1. **Cărbunii.** Disponem de rezerve mari de cărbune brun și lignit în toată țara și în special în Ardeal. Din rezerva totală din țară de circa 3 miliarde tone, Ardealul posedă circa 2 miliarde tone.

Pe când cărbunele brun se află aproape exclusiv în Ardeal — din rezerva totală de 1732 milioane tone, se află în Ardeal 1700 mil. tone în special în Valea Jiului la Petroșani și Lupeni, în jud. Hunedoara (1572 mil. tone) — lignitul se află în Ardeal în mică cantitate circa 150 mil. tone (rezerva totală din țară fiind de 1100 mil. tone).

Dintre celelalte cantități de cărbuni, huila se află numai în Ardeal, o rezervă de circa 30 mil. tone, iar turba se află în parte în Ardeal, circa 57 mil. tone, față de rezerva totală din țară de 67 mil. tone. În Ardeal nu se află nicio rezervă de antracit.

Cărbunele brun este de o calitate foarte bună și formează mai bine de jumătate din rezerva totală de cărbuni din țară. Lignitul se

supune unor tratamente chimice pentru a i se îmbunătăți calitatea. Cărbunele brun și lignitul se întrebuințează pentru producerea energiei.

Regia Autonomă C. F. R. întrebuințează mai bine de 80% din producția de cărbune. Huila se întrebuințează în industria metalurgică.

Cercetând *pe regiuni și localități*, rezervele de cărbuni din Ardeal se află în :

Bazinul Transilvaniei : cărbune brun : aproape toată rezerva de cărbune brun se află la Petroșani și Lupeni, (1572 mil. tone); se mai află apoi 20 mil. tone la Valea Almajului în jud. Someș; lignit : rezerva de 27 mil. tone se află la Baraolt în jud. Treiscaune și Borsec, jud. Mureș; și turba : rezerva de 20 mil. tone se află la Mercurea Ciucului, Făgăraș și Borsec.

Munții Banatului : toată rezerva de huilă de 30 mil. tone se află în jud. Caraș, la Lupac, Anina, Steierdorf, Cozla, Berzasca, Bigăr, Reșița și Doman; din cărbune brun se află o rezervă de circa 30 mil. tone la Rusca-Montană, Mehadia, Iablanita, din jud. Severin și Nera-Bozovici, jud. Caraș.

Munții Apuseni : din cărbune brun se află o rezervă de circa 77 mil. tone în jud. Hunedoara, la Brad și Baia-de-Criș; din lignit se află o rezervă de circa 123 mil. tone în jud. Bihor, la Cornișel, Bratca și Derna și în jud. Sălaj la Bobota; din rezerva de turbă se află circa 38 mil. tone la Careii Mari în jud. Sălaj¹⁾.

În privința *producțiunii*, în perioada 1924—1930 s'a produs în toată țara în medie anuală circa 2000 milioane tone cărbune brun, circa 500.000 tone lignit și circa 300.000 tone huilă; după 1930 producția de cărbune brun a scăzut chiar sub 1500 mil. tone până în 1935, de când se observă o urcare, în 1939, totalul producției de cărbune în 1939 ajunge la 2,486 mil. tone din care Vechiul Regat avea o producție de 486 mii tone, iar Ardealul 2 mil. tone, huila și lignitul reprezintă o producție pe țară în 1939 de câte 280 mii tone, restul producției fiind de cărbune brun.

În Valea Jiului se exploatează cărbunele de către următoarele societăți : Petroșani, Lupeni și Lonea. Societatea Lonea este regie mixtă.

Ținând seamă de producția din ultimii ani și de rezervele de cărbuni, dacă s'ar continua exploatarea în același ritm, cărbunele brun s'ar putea exploata timp de 1000 ani, iar huila timp de 100 de ani din rezervele cunoscute până azi.

¹⁾ Institutul Central de Statistică : Anuarul Statistic al României pe 1939 și 1940, pag. 467 și Aurel P. Ianculescu : Le richesses minières de la nouvelle Roumanie, Paris 1928, pag. 182.

2. *Gazul metan.* De problema gazului metan este legată industrializarea Ardealului, deținerea acestei bogății înseamnă puțința de a stăpâni industria din Ardeal.

Exploatarea gazului metan se face azi în șantierele : Șarmășel din jud. Cluj, Copșa Mică și Noul Săsesc din Târnava Mare și Basna, Nadeș și Saroș din jud. Târnava Mică.

În privința producțiunii pe ultimii patru ani (1939—1942) a șantiierelor de gaz metan, observăm următoarele : Producțiunea șantierului Șarmășel a oscilat în jurul cifrei de 130 mil. m. c. (cca. $\frac{1}{3}$ din producție) ; producțiunea șantiierelor Copșa Mică și Saroș a oscilat în jurul cifrei de 100 mil. m. c. Șantierul Noul Săsesc a început exploatarea în 1939, ajungând în 1942 la o producțiune de 60 mil. m. c., iar Nadeș a produs cca. 8 mil. m. c.

Rezerva sigură a acestor șantiere se estimează la 282 mld. m. c., cea mai mare fiind a șantierului Noul Săsesc și Saroș (de 100 și 80 miliarde m. c.). Șantierul Șarmășel este cel mai vechiu, acolo s'au descoperit primele rezerve în 1908 cu ocazia cercetării clorurii de sodiu ; ar mai avea o rezervă de 10 miliarde m. c. Copșa Mică 50 mld. m. c., Basna 30 mld. m. c. și Nadeș cu 30 mld. m. c.

Se fac explorări la : Boian, Cetatea de Baltă, Zaul, Șincai, Bunești, Criș și Daia, Tăuni (1940/41) Filitelnic (1939) Ogra, Ilimbav, (Sibiu) cari ar avea o rezervă probabilă de 169 miliarde m. c.

Câmpurile Daia și Criș-Bunești au fost explorate însă fără succes, gazul nefiind uscat au fost părăsite. În locul acestora (cu rezerva apreciată la 72 mld. m. c.) se trec câmpurile Tăuni și Ogra. Terenurile în care s'ar afla gaz metan, au o suprafață de cca. 10 mii km. p.

Până în 1926 s'au făcut *prospecțiuni* pe o suprafață de 500 km. și s'au săpat 14 sonde la Șarmășel, 13 sonde la Saroș, 8 sonde la Basna și 3 sonde la Copșa Mică.¹⁾

În 1926 când a început activitatea Societății Sonametan (între 1919 și 1925 gazul metan s'a exploatat în regie de Stat și de U. E. G.) șantierul Șarmășel avea 8 sonde productive, în mare parte defecte.

Dela 1926 la 1935, s'au construit 9 sonde la Șarmășel (19—27, 5 sonde la Copșa Mică (3—7), câte o sondă la Bunești, Corunca) Dumbrăvioara, Nocrich, Daia și Criș. Din aceste 20 sonde, 14 sunt considerate ca sonde de explorare. S'au mai săpat sonde de explorare la Șincai în județul Mureș, Moinești, județul Turda și Săcel, județul Maramureș.

¹⁾ Aurel Ianculescu: *Les Richesses minières de la nouvelle Roumanie*, Paris 1928, pag. 216.

Între 1935 și 1942 s'au săpat 6 sonde la Sărmășel (dela 28 la 33), la Copșa Mică nu s'a mai săpat nicio sondă în schimb în 1939 s'au început lucrările pentru stingerea focului dela craterul din apropierea sondei Nr. 5 și s'a reușit a se stinge în 1940.

Cele mai multe sonde au fost săpate la Noul Săsesc, începând cu anul 1939, în care s'au săpat și pus în exploatare 2 sonde, ajungându-se în 1942 la 9 sonde în exploatare, a zecea punându-se în 1943. La Basna s'au săpat înainte de 1942, 10 sonde, iar în 1942 sondele Nr. 11 și 12.¹⁾

Dela 1926 la 1935 metrajul mediu anual săpat a fost de 1037 (în perioada 1920—1926 a fost abia de 213 m.²⁾). În 1939 a ajuns la 3004 m. forafi, la Nadeș 700, la Sărmășel 476, Daia 521, Rodbav, jud. Făgăraș 109 m. forafi, în 1940 s'au săpat 3886 m., în 1941 numai 45 m., iar în 1942 cca. 2000 m.³⁾

Ar mai fi următoarele localități unde încă nu s'au făcut exploări dar se crede că ar fi o rezervă posibilă de cca. 124 mld. m. c. : Cristur, Rona, Teleac și Mercurea Nirajului.

În felul acesta rezerva sigură, probabilă și posibilă de gaz metan din Ardeal ar fi de cca. 575 mld. m. c.⁴⁾

În privința modului de exploatare a gazului metan, Statul maghiar a concesionat în 1915 o suprafață de 211 km. unui consorțiu format din Deutsche Bank și câteva bănci maghiare ce au format cu participarea Statului o regie mixtă numită „Ungarische Erdgaz Gesellschaft” U. E. G., care în 1920 avea un capital de 27 mil. cor. la care participase în cea mai mare parte Deutsche Bank cu 12,25 mil. cor., iar Statul cu 4 mil. cor., restul fiind participația băncilor ungurești și austriace.⁵⁾

În 1925 Statul Român înființează o regie mixtă „Societatea națională de gaz metan” Sonametan, cu un capital de 160 mil. Lei din care aportul Statului era de 125 mil. Lei.

Acest capital s'a majorat în 1939, când Sonametan a fuzionat (19/V—1939) cu societatea U. E. G. (capitalul acestei Societăți a fost cumpărat în diferite rate, în 1928 Sonametan deținând 85% din capitalul social al societății U. E. G.), la 640 mil. Lei din care aportul Statului a fost de 375 mil. Lei.⁶⁾

¹⁾ Dărilor de seamă ale Societății Sonametan pe anii 1926—1942.

²⁾ Institutul Central de Statistică: statistica industriei extractive pag. 48.

³⁾ Dr. Ing. Const. Motaș, „Importanța gazului metan în cadrul avuției miniere a României”, art. publ. în Nr. festiv din 1937 al Monitorului Petrolului Român, pagina 129.

⁴⁾ Aurel P. Ianculescu: Le richesses minières de la nouvelle Roumanie, Paris 1928, pagina 210 și următoarele.

⁵⁾ Dr. Lucian Turdeanu: *Avuția Publică în România*.

In privința construirii conductelor menționăm, că prima conductă a fost executată în 1911 de „Prima Societate Ardeleană pentru conducta de gaz” pe distanța *Sărmășel-Turda-Uioara* având o lungime de 73,5 km. Societatea U. E. G. a construit 2 conducte: una pe distanța *Saroș-Târnăveni* (Diciosânmărtin) cu o lungime de 12 km., iar alta pe distanța *Basna-Mediaș* de 6,5 km. Conducta Sărmăș-Turda a fost răscumpărată de Sonametan în 1926. (Societatea Conducta Sărmăș-Turda a continuat totuși să facă transportul, însă în numele societății Sonametan până în 1933.)

În 1932 Sonametan înființează în orașul Turda o secțiune pentru distribuirea gazului la populație care a înlocuit societatea Sagapan.

Până în 1935 Sonametan a răscumpărat conductele existente, le-a reparat și a așezat o nouă conductă: *Copșa Mică-Mediaș* de aproape 8 km., care furnizează gaz metan S. A. R. de gaz metan pentru Mediaș și Bazna, iar în 1936 a construit conducta *Nadeș-Sighișoara*. Dela 1936 la 1942 a instalat 2 conducte Basna-Sibiu și *Noul Săsesc, Brașov, cu ramificație spre Făgăraș, Zărnești Bod.*¹⁾

Construirea conductelor este tot atât de importantă ca săparea sondelor, întru cât de modul cum se face transportul gazului metan depinde în mare măsură consumația, veniturile și chiar producția.

Datorită conductelor s'a dezvoltat în regiunea Turda o mulțime de industrii: *La Turda* fabrica de ciment întrebuințează cca. 30 mil. tone m. c. anual, iar uzinele chimice Solvay cca. 20 mil. m. c., apoi fabrica de sticlă din Turda și Industria Sârmei din Câmpia Turzii întrebuințează cca. 30 mil. m. c.; *la Uioara*: Uzinele chimice Solvay, consumă cca. 17 mil. m. c.; *la Târnăveni*: Uzinele Nitrogen, consumă cca. 60 mil. m. c.; *la Mediaș*: s'au înființat o seamă de fabrici printre cari amintim fabrica de lămpi electrice, fabrica de mașini.

Fabrica de negru de fum consumă cca. 70 mil. m. c. *La Târnăveni* și *Mediaș* grupul celor patru fabrici de sticlă consumau în 1941, 57 mil. m. c. În 1942 din consumul de 470 mil. m. c. gaz metan, industria a întrebuințat 370 mil. m. c.

Întrebuințările gazului metan nu se reduc numai la luminat, încălzit și forță motrice, gazul metan se întrebuințează și ca materie primă în industria chimică: la fabricarea negrului de fum pentru cerneală și a formaldehidei (pentru ambele Sonametan a instalat fabrici), la fabricarea cloroformului, a clorometilului, a alcoolului metilic, etc.

¹⁾ *Dărilor de seamă publicate de Sonametan, anual, până în 1942.* Lungimea conductelor de transportat la 31 XII. 1942 era de 326.077 m. l., însă a conductelor de colectare de 28.547 m. l.

O utilizare ce se impune pentru viitor este întrebuințarea gazului metan la electrificarea rețelei de căi ferate în Ardeal, mai ales în regiunile lipsite de căderi de apă.

3. *Energia hidraulică.* Numai căderile mici de apă sunt întrebuințate azi în mod direct, la morile țărănești, ferestraiele de lemn și diferitele concasoare; în trecut erau întrebuințate și la acționarea ciocanelor în industria siderurgică.

Căderile mari de apă sunt întrebuințate azi în mod indirect, energia lor mecanică fiind transformată în energie electrică, care poate fi transportată mai ușor la distanțe mari.

La noi în țară rezervele de energie ale căderilor de apă au fost apreciate de I. Gh. Rarincescu la 8 milioane H. P.; în 1938 s'a folosit numai 110.000 H. P. în instalații hidraulice.

În Ardeal, rezervele de energie ale căderilor de apă au fost evaluate de Dachler la 770 H. P., din care numai o mică parte este întrebuințată în industria lemnului și pentru producerea curentului electric la uzinele electrice ale unor orașe.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

II. Minereuri metalifere

1. *Pirită.* În minereurile cari conțin aur, argint, plumb și zinc, se află și pirită. Pentru a fi separate aceste metale de pirită, se întrebuințează metoda flotației. Concentratele de pirită, obținute prin metoda flotației, se supun unor prefaceri chimice pentru a se fabrica acidul sulfuric, baza unei industrii de produși chimici, denumiți sullaji.

Rezervele de pirită din regiunea Baia-Mare și dela Rodna Veche se cifrează la circa 450.000 tone. Se mai găsesc pirită în Banat la Dognecea, Oravița și Moldova-Nouă, cu o rezervă de circa 1 milion tone și în munții Zarandului la Baia de Arieș, Copșa și Musca cu o rezervă de circa 1,7 mil. tone. În felul acesta rezerva totală de minereu de pirită din Ardeal se cifrează la circa 3,2 mil. tone.

2. *Aurul și argintul.* Sunt două metale ce se găsesc împreună. Se exploatează în regiunea Baia-Mare și Munții Apuseni. În regiunea Baia-Mare ar fi rezerve de minereuri aurifere de circa 1.800.000 tone cu un conținut de 6,5 grame aur pe tonă; iar în regiunea Munților Apuseni o rezervă de circa 6.300.000 tone, cu un conținut de 7,6 grame aur pe tonă.

În 1939 s'a extras de către exploatarea miniere ale Statului 293.000 tone minereuri brute și 431.000 tone de către Exploatarea Societăților particulare, deci în total 724.000 tone.

Statul are exploatări miniere la Baia-Mare (Dealul Crucii și Valea Roșie) Baia Sprie, Capnic, Băiuș, Roșia-Montană, Săcărâmb și Valea lui Stan.

Dela 1929 la 1939 Statul a exploatat minele sale de aur și alte metale din regiunea Baia-Mare și întreprinderile metalurgice și chimice din regiunea Munților Apuseni în regie, administrată aub formă de regie publică comercială, iar dela 1940 prin două societăți: Minele de Aur ale Statului și Uzinele de Fier ale Statului, cari au înlocuit Regia Autonomă R. I. M. M. A.

După 1930, R. I. M. M. A. a căutat să înlocuiască șteampurile prin flotație, iar după 1936 s'au făcut la unele exploatări instalații de cianurare. Cianurarea este o metodă de extragere a aurului și argintului, bazată pe proprietatea soluției de cianură de sodiu de a dizolva aurul din concentrate. Flotația se bazează pe proprietatea sulfurei de carbon de a alege piritele, a uleiurilor minerale, de a separa amestecurile după greutate și a reactivului xantat de a atrage firicelele de aur din pirită. Amalgamarea se bazează pe proprietatea mercurului de a atrage aurul.

Datorită noilor instalații făcute la exploatare, producțiunea aurului a crescut dela 1100 kgr. în 1921 la 4912 kgr. în 1928, iar a argintului dela 2872 kgr. la 22.180 kgr. în același an.

Minele Statului din Baia-Mare au produs în anul 1911 o cantitate de 542 kgr. aur și 5323 kgr. argint; producțiunea în 1938/1939 s'a ridicat la 1225 kgr. aur și 8558 kgr. argint.

3. Plumbul și zincul. Se găsesc sub formă de sulfuri (plumbul în galenă și zincul în blendă) în cantități exploatabile și în cele mai dese în minereurile, care conțin în principal, aur și argint. Se exploatează în regiunile Baia-Mare și Munții Apuseni. Topitoarele Statului din Firiza de Jos și Fabrica Phönix din Baia-Mare produc plumb din concentratele de plumb, precum și țevi și foi de plumb și litargă și miniu din plumb brut. Concentratele de zinc nu pot fi prelucrate în țară, neexistând instalații.

Producția plumbului a crescut dela 370 tone în 1921 la 1300 tone în 1931 și la 6400 tone în 1938. Fabrica Phönix a produs în 1938 circa 4300 tone. Uzinele Statului au produs în 1939 circa 2.500 tone.

4. Cuprul. În regiunea Baia-Mare se extrage din minereuri odată cu aurul și argintul, și cuprul. În special Societatea Phönix are instalații pentru extragerea cuprului. Înainte de 1932 producția totală a cuprului era mai mică de 200 tone, în 1936 se ridică la 400 tone, iar în 1939 la 1385 tone (700 tone produse de întreprinderile particulare,

400 tone de Uzinele Statului din Zlatna și 285 tone de Uzinele Statului din Firiza de jos).

5. *Molibdenul, cromul, mercurul și arsenul.* Molibdenul se găsește sub formă de molibdenit la Băița, în jud. Bihor și în mina Clementi, lângă Oravița. Societatea Aurum, o societate cu capital elvețian, care exploata minele de aur din Valea Borcutului (Baia-Mare), are exploatare de molibden, la Băița. Molibdenul servește la fabricarea fero-aliajelor.

Minereuri de crom se găsesc numai în Banat, însă nu se exploatează.

Mercurul se găsește asociat cu pirită, cuarț și calcit în județul Alba, iar arsenul se găsește în stare nativă în filoanele aurifere din regiunea Brad și ca sulfură de fier și arsen în regiunea Baia-Mare.

6. *Minereuri de fier.* Se exploatează în județul Hunedoara la Ghelar și Teliuc și în Banat la Dognecea.

La Ghelar și Teliuc se exploatează de către Stat și Societatea Anonimă Titan, Nadrag, Calan. S'au exploatat încă și pe vremea Romanilor în aceste localități. Minereurile sunt constituite din limoniță și siderită. Înainte de războiu rezervele de minereuri de fier s'au estimat la circa 17 mil. tone în această regiune. În 1911 Statul extrăgea circa 230.000 tone minereu. În timpul războiului producțiunea a scăzut vertiginos, astfel că în 1920 Statul producea abia 27.000 tone, în anii următori această producțiune s'a ridicat la 60.000.

La Dognecea exploatarea se face de Societatea Uzinele de Fier Reșița. Și aici se făceau exploatare încă din cele mai vechi timpuri. Înainte de războiu s'au estimat rezervele de minereuri de fier la circa 7 milioane tone în această regiune.

Se mai găsesc minereuri de fier la Lueta, în jud. Ciuc.

Rezervele de minereuri de fier se apreciază astăzi la circa 25 mil. tone, cu un conținut de 50—60% fier, ceea ce ar da circa 13 mil. tone fier curat în următoarele localități: Ghelar 4.500.000 tone, Dognecea—Ocna de Fier—Moldova-Nouă 4.500.000 tone, Teliuc 3.000.000 tone, Ciuc—Odorheiu 2.000.000 tone.

Producția anuală a minereurilor de fier a fost între 1921—1936 de circa 100.000 tone, cu excepția perioadei 1931—1933. În 1938 a fost de 140.000 tone.

Industria noastră metalurgică este dependentă de import, în ce privește minereurile de fier, cu circa 50%.

III. Zăcămintele de sare

În Ardeal s'au exploatat în 1939 următoarele salină: Uioara (Ocna-Mureșului, cu o producție de 100.000 tone, Ocna-Dejului cu o producție

de 28 mii tone, Ocna Șugatag cu o producție de 8 mii tone și Praid, cu aceeași producție, producția totală a Ardealului în acel an fiind de 146 mii tone față de producția totală a țării de 374 mii tone, la care contribuie în mare parte Slănicul, cu 140 mii tone. Mai sunt în Ardeal unele saline cari s'au exploatat în trecut ca : Coștiui și Turda.

Exploatarea sării constituie un drept regalian al Statului și se exploatează de Casa Autonomă a Monopolurilor.

Sarea noastră posedă două mari cantități : din punct de vedere chimic este cea mai pură, conținând clorură de sodiu 99,8% și are un aspect cristalin.

După războiu s'au făcut unele lucrări de amenajare la saline, în special la Uioara și la Dej, unde s'au introdus perforatoare mecanice.

IV. Producția agricolă

Din suprafața terenurilor agricole ale României de 13,9 mil. Ha. Ardealul deține 3.409.767 Ha., adică 33%. Din această suprafață s'au cultivat în Ardeal în 1935 1 mil. Ha. cu grâu și tot 1 mil. Ha. cu porumb, producându-se circa 100 vagoane grâu și aceeași cantitate de porumb. S'au mai cultivat cu plante alimentare 141.591 Ha., iar cu plante industriale 67.509 Ha. — S'a mai produs secară de cca. 10.000 vag. orz 15 000 vag. și ovăz 20.000 vag. Producția grâului pe întreaga țară în 1938 a fost de 491 vag. grâu, 50 vag. secară și 82 vag. orz.

În privința culturii tutunului, în 1938 s'au cultivat în întreaga țară 16.100 Ha., iar în Ardeal 4640 Ha., producându-se în țară 12.340.839 kgr. tutun, iar în Ardeal 5.037.080 kg., în valoare de 276.687.947 Lei, pe întreaga țară și 87.714.939 în Ardeal.

V. Producția forestieră

Din suprafața împădurită a României de 6,4 mil. Ha. Ardealul deținea în 1935 o suprafață de 3,2 mil. Ha., adică mai bine de jumătate, iar din suprafața pădurilor Statului din România de 2 mil. Ha., Statul deținea în Ardeal 700 mil. Ha., adică 30%.

În 1938/1939 din suprafața împădurită a Statului din întreaga țară de 1.875.690 Ha., Transilvania deținea 403.187 Ha., Banatul 208.946 Ha., iar Crișana și Maramureșul 40.955 Ha. deci, în total Ardealul deținea 653.087 Ha. Din această suprafață, județul Severin deținea cea mai mare întindere de 130.000 Ha., urmând apoi Hunedoara cu 90.000 Ha., Caraș cu 55.000 Ha. și Arad cu 50.000 Ha.

Din suprafața totală împădurită a Ardealului, de circa 3,8 mil. Ha., 25% sunt rășinoase, 40% fag, 15% stejar și goron, iar restul alte esențe.

În privința industrializării lemnului menționăm că fabricile de cherestea din Ardeal întrebuințau în 1939 o forță motrice de 1185 H. P., chiar jumătate din forța motrice întrebuințată de fabricile de cherestea ale Statului din întreaga țară (2355 H. P.). Aceste fabrici de cherestea ale Statului din Ardeal aveau o producție zilnică de 803 m. c. (în toată țara era de 1489 m. c.). Amintim pe cele mai importante fabrici de cherestea din Ardeal: Ierbuș, Reghin (Mureș), Sighet, Vișeu de Sus (Jud. Maramureș), Sebeș (Jud. Alba), Mănăstur și Drencova (Jud. Severin), Poieneasa (Jud. Caraș), Sudrigiu Pietroasa (Jud. Arad). — Din aceste fabrici, Ierbuș-Reghin, Sighet și Vișeu de Sus cu cea mai mare producție (576 m. c. debitați zilnic față de 808 m. c.) sunt în Ardealul de Nord.

În privința producțiunii, în 1938/1939 s'a produs pe întreaga țară o cantitate de 1,5 mil. m. c. lemn de lucru și 5,9 mil. m. st. lemne de foc în valoare de 889 mil. Lei, din care producția Ardealului este de 500 mii m. c. lemn de lucru și 2 milioane m. st. lemne de foc în valoare de 290 milioane Lei.

VI. Bogăția de animale

Din suprafața totală a fânețelor naturale și pășunilor din România de 3.857.102 Ha., Ardealul deține 2.121.312 Ha., adică mai bine de o jumătate.

Din numărul total al cailor de 2.162.666, Ardealul deținea în 1935 — 488.458; din numărul total al oilor de 11.828.165 din toată țara, Ardealul deținea 2.780.146, adică mai puțin de 1/3, iar din numărul total de boi de 4.325.903, Ardealul deținea 1.443.063 și în fine, din numărul total de porci de 2.969.403, Ardealul deținea 970.579, după datele anuarului statistic al României pe 1935/1936.

VII. Producția industrială

Din capitalul investit în industria de transformare în 1935, pe întreaga țară de 41.841 mil. Lei, capitalul investit în industria din Ardeal este de 15.537 mil. Lei, reprezentând 37% din producția industriei de transformare din același an pe întreaga țară de 47.388 mil. Lei, producția din Ardeal este de 18.798 milioane Lei reprezentând 40%.

Industriile cari au o producție în Ardeal peste 70% din producția totală a țării sunt: Industria Ceramică și Industria Sticlăriei, iar peste 50%: Industria Metalurgică (cu o producție de 5632 mil. Lei față de 8516 mil. Lei din întreaga țară), Industria Lemnului, cu o producție de 1311 mil. Lei față de 2197 mil. Lei, industria pielăriei și Industria Tehnică.

Valoarea producției relativ mică a industriei chimice din Ardeal — 1871 mil. Lei — în comparație cu întreaga țară, provine din faptul că din totalul de 9544 mil. Lei, valoarea producției rafinăriilor de petrol reprezintă 5544 mil. Lei, adică 58%.

Din valoarea producției industriei alimentare pe întreaga țară de 11.986 mil. Lei, 25% reprezintă valoarea producției morilor și tot 25% valoarea producției de spirt și bere, iar valoarea producției de zahăr reprezintă 30%. În acest total Ardealul contribuie cu circa 3200 milioane Lei.

Dintre ramurile de activitate economică, cea mai caracteristică pentru Ardeal este industria, care s'a putut desvolta după unire datorită existenței surselor de energie și bogățiilor subsolului și solului și, mai ales, faptului că s'a dat toată atenția și libertatea dezvoltării ei, acordându-se chiar o încurajare din partea Statului, pe când în timpul stăpânirii străine a fost neglijată, ba chiar stingherită.

În această parte a studiului am arătat factorii cari au contribuit la dezvoltarea industriei din Ardeal, arătând, în special, sursele de energie și bogățiile solului și subsolului, modalitățile de exploatarea lor, cum și date cu privire la statistica producției.

Într'un alt studiu voi arăta dezvoltarea economică și în special industrială, a Ardealului, pe regiuni industriale, precum și progresele făcute de industrie dela 1918 până azi.

Dr. LUCIAN TURDEANU

PĂTRUNDEREA RUSIEI ȚARISTE SPRE GURILE DUNĂRII

La începutul sec. XIX. se afirmă voința hotărîtă a popoarelor Europei de a-și asigura libertatea și unitatea lor națională. Românii erau preocupați să scape de stăpânirea abuzivă și rapace a Fanarioților și să-și găsească și ei calea spre libertate și unire. Marile Puteri însă n'au înțeles acest imperativ categoric al vremii și au procedat la răpiri de teritorii și atribuire de populație străină stăpânirilor lor, ținând seamă numai de interesele și ambițiile ce fiecare avea.

În preajma noastră, spre răsărit, Rusia, afirmată încă mai de mult ca mare putere, era grăbită să stăpânească și gurile Dunării, pentru ca pe aci să poată ajunge la Strâmțori și să străbată, apoi, în Mediterana orientală. Avea vreun titlu pe care să-l invoace imperiul țarist în expansiunea sa spre sud-estul Europei? Niciunul, nici istoric și nici etnic. Niciodată Rușii până la 1774 sau 1792, n'au stăpânit până la Bug și până la Nistru. Incursiunea lor trecătoare, de foarte scurtă durată, în sudul Dunării, în veacul de mijloc, nu poate constitui niciun titlu și nimeni n'a invocat-o, vreodată, în sprijinul acțiunii imperialiste a Rusiei. Era, însă, altceva. După ce Rusia se substituise stăpânirii turco-tătare la nordul Mării Negre, și în 1792 ajunge cu granița la Nistru, înțelegea să se considere tot mai mult ca moștenitoare legitimă a acestei stăpâniri, și, cu marea putere de care dispunea, credea că-i este îngăduit să se întindă peste tot, pe unde dominaseră Tătarii și Turcii. Moldova noastră, în deosebi, a avut să îndure cele mai mari suferințe și devastări, datorită luptelor și regimului tiranic de invazie și ocupație străină.

Atrăși, la un moment dat, de aparențele înșelătoare ale comunității de religie, Românii speraseră că prin Rușii creștini vor fi eliberați de sub Turcii păgâni. Dar repede s'au convins că imperiul țarist urmărea

să subjuge cât mai mult pământ românesc, instituind un regim mult mai tiranic decât cel otoman. Vecinătatea Rusiei nu ne-a adus decât sfâșierea teritoriului vechii Moldove.

Datorită cuceririlor Ecaterinei II, se creiase în imperiul țarist un curent anexionist, cu rezonanțe în cercurile conducătoare, care nu mai putea fi reținut decât doar prin rivalitatea și interesele opuse ale Austriei, în sudetul Europei. Fiul și urmașul Ecaterinei II, Paul I, părăsise la un moment dat ambițiile anexioniste ale mamei sale spre Balcani. De aceea cu moravurile care deveniseră curente la curtea Rusiei, cu comploturi și asasinate, cunoscuta țarină, decât să-și știe părăsită această politică, ar fi vrut să-și vadă suprimat, mai de grabă, pe propriul său fiu, ca să-i urmeze la tron, nepotul ei Alexandru, mult mai credincios politicii de expansiune spre sudetul Europei. Ministrul lui Paul I, contele Rostopcin, plănuia tot atunci, să propună Franței și Prusiei, împărțirea Turciei, Rusia urmând să ia Moldova cu Muntenia și poate și Rumelia cu Tracia și Constantinopole. Țarul aprobă proiectul Cănelarului său, care era o reeditare a „proiectului grec” de pe vremea Ecaterinei II. „Paul I poate să poarte coroana lui Constantin și a lui Petru cel Mare”, îi spunea Rostopcin împăratului său. Acest proiect n'a avut însă nicio urmare, pentru moment, cu toată dorința imperiului țarist de a-și deschide „drumul spre Bizanț”.

De altfel, în acea vreme, stăpânirea Fanarioților în Principate înlesnea acțiunea Rusiei, care căuta să se arăte foarte favorabilă Românilor creștini, spre a creia un curent, care să-i înlesnească, apoi, anexarea.

Boierii români, încrezători în făgăduelile ipocrite ale guvernului rus, se adresară Țarului Paul I, în 1800, ca să intervină la Poartă în favoarea Principatelor, cerând să li se dea Domni pământeni. Domnii fanarioți de atunci — Alex. Moruzi în Moldova și Constantin Ipsilante în Muntenia — deveniră însă instrumente supuse ale imperiului moscovit.

Cum imperiul otoman se arăta tot mai slăbit, Rusia era gata să-i dea lovitura de moarte, cu aceleași permanente intenții de ocupare a Moldovei și chiar și a Munteniei. Cum politica Europei începea să fie dominată de Napoleon, acesta nu era de loc dispus să ajute pe Țar, în planurile lui expansioniste, ci mai de grabă îl îndemnă să atace India, spre a întei, astfel, conflictul dintre Rusia și Anglia. În orice caz noul cârmuitor al Franței, trata Principatele Române mai mult ca teritorii de schimb, pentru satisfacerea tendințelor lui imperialiste, decât să le apere.

În Martie 1801, Paul I, a fost asasinat, după sistemul obișnuit în familia imperială rusă, în urma unui complot, organizat de nobili și

oșteri, partizani ai politicei anglofile, țarul Paul I fiind prietenul Franței.

Alexandru I, ajuns la tron, nici nu s'a gândit să urmărească pe omoritorii tatălui său, dimpotrivă i-a ținut la Curte, avându-i ca sfetnici și dându-le toate onorurile. Acesta a reluat planurile de expansiune spre Balcani ale bunei sale, Ecaterina II. Și cum noi eram în calea lui, prima țară păgubită a fost Moldova. Dacă Paul I n'ar fi căzut victima asasinilor săi, se putea ca împrejurările politice să nu mai fie favorabile despuerii de pământ românesc, care s'a produs în 1812 și a avut consecințe așa de dureroase în vremurile de astăzi. Țarul Alexandru I era îndemnat la politica lui de cucerire, de prințul Adam Czartoryski, cu care se împrietenise înainte de a ocupa tronul, și care-i prezentă în 1804 un memoriu, în care stăruia pentru refacerea Poloniei, dar cu prețul desmembrării Moldovei. În bună parte, hotărîrea tot mai persistentă a lui Alexandru I de a ocupa Principatele Române și gurile Dunării, aparține lui A. Czartoryski. Totuși, chiar împăratul Rusiei avea momente de ezitare, când renunța și la asemenea proiecte, deși prin ele i se deschidea „drumul spre Bizanț”. Avea, poate, momente de luciditate când își dădea seama ce însemna a robi pe nedrept popor și pământ străin.

Alexandru I însuși spunea, la începutul anului 1806, că „sistemul împărătesei Ecaterina II cu privire la Orient este în întregime părăsit”. Dar asemenea momente de dreaptă judecată și limpezime de gândire nu-l stăpâneau prea mult.

Tendințele Rusiei au deșteptat atenția Austriei și Prusiei și chiar a lui Napoleon, mai ales că țarul Alexandru se alăturase Angliei. Diplomația franceză încerca să trateze Principatele Române ca teritorii de compensație, pentru unele pierderi, ce eventual ar fi fost impuse Austriei, în combinațiile politice preconizate de împăratul Franței. Astfel în 1805, după biruința dela-Ulm, Talleyrand propunea ca să se cedeze imperiului habsburgic Muntenia cu ieșirea la Marea Neagră, precum și „Moldova, Basarabia și partea nordică a Bulgariei...” spre a închide drumul Rusiei către Balcani și a-i îndrepta atenția spre Asia. Dar Napoleon I nu luă în considerare acest „roman politic” al sfetnicului său.

Alexandru I, destul de nestatornic în proiectele lui, stăpânit încă de atunci și de mistica religioasă, nu înțelegea să renunțe la orașul Constantinople. Adam Czartoryski, vice-ministru al afacerilor străine, îl îndemnă din nou pe țar, în 1806, să ocupe fără întârziere Moldova, Muntenia și Basarabia. „În afară de resursele felurite ce pot oferi Rusiei aceste provincii, prin natura, bogăția și abundența produselor lor, Dunărea care le mărginește pe toată întinderea, ar deveni o fron-

tieră cu mult mai sigură, cum nu este în prezent Nistrul. „În plus, la sudul Dunării, trebuie să se organizeze un stat creștin slav, mare și puternic, sub protectoratul Rusiei“. A. Czartoryski a întocmit, în același timp, și proiectul ocupației militare a Principatelor Române, prin invadarea Moldovei și așezarea garnizoanelor rusești în fortărețele de pe malul Nistrului.

Acest proiect a fost aprobat de țarul Alexandru, care a examinat și mijloacele ca să-l pună în aplicare. Întrădevăr Rusia obiectă că regiunea Ucrainei spre Nistru, cu portul Odesa, nu era în siguranță, fiind prea aproape de granița turcească. Se încerca să se mascheze sub această necesitate, lipsită de orice temei, tendințele imperialiste ale Rusiei țariste către Țara Românească și gurile Dunării. În plus țarul, după înfrângerea dela Austerlitz, căuta să găsească o revanșă.

În același timp imperiul moscovit, prin agenții pe care îi avea la București și Iași, făcea toate eforturile ca să pregătească opinia publică, în vederea ocupării Țărilor Române. Spre sfârșitul anului 1806, Alexandru dădu ordin ca trupele sale să invadeze Moldova, trecând Nistrul. Începea alt calvar dureros al Principatelor, care avea să dureze șase ani. Pretinsa protejare a creștinilor din Imperiul otoman însemna, dar, invazia și robirea Moldovei și a Munteniei și devastarea lor, prin acțiunea de războiu a trupelor imperiale. Și totuși țarul pretindea că vrea să facă liniște și să pună în siguranță pe locuitorii Munteniei, țara care mai era pustiită de bande de jefuitori venite de peste Dunăre. Înăltura aceste bande, ca să dea câmp liber armatelor sale să prade și să tortureze populația, în mod sălbatic.

Reprezentanții Puterilor străine dela Petersburg socoteau acest nou războiu cu Turcia, fără măcar o declarație formală, ca „imoral“; iar Napoleon dorea să încheie „un tratat ofensiv și defensiv cu Poarta, prin care să i se garanteze acesteia integritatea provinciilor ei: Moldova, Valahia și Serbia...“

Turcia a repus pe domnii fanarioți din Principate, pe care îi destituise, deoarece se transformaseră în agenți ai Rusiei, motiv care determinase invazia armatei țariste. Totuși Alexandru I nu și-a retras armatele din Moldova, demascându-și intențiile de a ocupa și anexa Țările Române și a-și deschide drum spre gurile Dunării și sudetul european.

Dar operațiile militare din Principate au avut rezultate destul de slabe. Asta a făcut să se găsească și personalități conștiente, care să atragă atenția țarului asupra greșelii ce făcea, de a stărui ca să se robească pământ ce niciodată n'a aparținut, sub nicio formă, imperiului rus. Între aceștia *contele Voronțov*, care cunoștea situația dezastruoasă

a finanțelor Rusiei, vedea în eventuala frontieră a Dunării, foarte mari dificultăți de apărare. O asemenea frontieră, în cazul unui războiu european, putea să devină mai de grabă o povară pentru imperiul țarist. *Amiralul Mordvinov*, cunoscut om de stat și colaborator al țarului, a avut curajul să expună într'un memoriu prezentat atunci împăratului că Rusia, care stăpânea un teritoriu așa de întins, nu avea interes să anexeze provincii noi și străine ca Moldova și Muntenia, care nu-i aparțineau nici ca populație, fiind locuite numai de Români, și nici în virtutea vreunui drept istoric. Ocuparea acestor țări era, dar, un incalificabil act de violență din partea unei Puteri, care pretindea să desrobească pe creștinii din Balcani. „Buna stare a imperiului rus — spunea amiralul Mordvinov — singurul obiectiv vrednic de grija părintească a țarului, nu cere anexarea Moldovei și Valahiei. Nu cucerirea de noi pământuri, ci păstrarea neștirbită a strămoșeștei moșii, poate să aducă gloria cea adevărată și lauda posterității”. În același sens se exprima și *Cociubei*, ministrul apropiat al țarului, spunând într'un memoriu că: „înafară că Rusia nu simte nevoia unei lărgiri în spațiu, dar nu-s vecini mai liniștiți ca Turcii și menținerea unor astfel de dușmani ai Rusiei trebuie să fie, de acum înainte, regula fundamentală a politicii ruse...” era, deci, cu mult mai bine, ca țarul să evite desmembrarea Turciei. „Contele Cociubei avea dreptate să se revolte, scrie marele istoric rus *Soloviev*, împotriva planurilor de împărțire a Turciei, căci Rusia n'avea nevoie să se întindă în spațiu...” De sigur avea destul spațiu în două continente. Însuși țarul Paul I în instrucțiunile ce le dădea în 1801 contelui *Rasumovski*, trimisul Rusiei la Viena, îi spunea că una din bazele sistemului politic al Rusiei, va fi mereu de a contribui, prin orice mijloace, la păstrarea imperiului turcesc a cărui slăbiciune și rea administrație erau pentru imperiul rus prețioase gajuri de siguranță.

Bunul simț nu s'a putut impune, opiniile sănătoase, care aveau ca obiectiv asigurarea existenței unui mic popor, cu mare trecut, cum erau Românii, în limitele teritoriului lor național, și care nu doreau nimic străin dela nimeni, au fost combătute permanent de camarila războinică și lacomă dela curtea imperială, atunci, în frunte cu ministrul *Rumianțov*, care afirma față de oricine, fără nicio rezervă, că Rusia nu putea renunța la proiectele Ecaterinei II. După cum mai târziu panslaviștii agitău imperialismul moscovit și refacerea întregii Europe, din putreziciunea morală în care ajunsese, după părerea lor.

În 1812 Rusia a răpit Moldova dintre Prut și Nistru pe care a numit-o *Basarabia*; atunci a ajuns imperiul moscovit la gurile Dunării, totuși nimeni n'a putut contesta — nici chiar diplomația sovietică —

cu un pic de bună credință — că chiar miniștrii Țarilor afirmau, că Rusia n'avea absolut niciun drept asupra Principatelor Române, hotarul imperiului moscovit oprindu-se departe de Nistru, căci și dincolo de această apă pulsează intens viața românească. Trecerea Nistrului nu însemna decât încălcarea unui teritoriu străin și oprimarea unei populații ne slave.

Dar cine ținea seamă, atunci ca și mai târziu, de dorința legitimă a unui popor de a se organiza în cuprinsul teritoriului moștenit din strămoși, fără a râvni la bunul niciunuia dintre vecini, mai mare sau mai mic. Numai glasul tunului și puterea baionetei se pare că trebuie să hotărască, odată, față de State, care n'au cunoscut și nu cunosc nici legea moralei și nici dreptatea imanentă, ci constituie, doar, un focar de agitație, cu cele mai absurde pretenții.

EMIL DIACONESCU

ARADUL DE AZI ȘI TRECUTUL SĂU ROMÂNESC

Orașele Transilvaniei au o viață a lor specifică, deosebită de a celorlalte așezări urbane ale țării. Chiar dacă uneori arhitectura lor evocă stilul orașelor austriace, toate sunt pline de umbrele trecutului românesc al provinciei de peste munți. Străzile, bisericile noastre, casele cheamă fiecare câte o amintire de altădată și, oriunde te-ai afla între Carpați și prispa câmpiei Tisei, te simți înconjurat de viață românească tradițională. Nimic nu este improvizat în orașele transilvănene, nimic nu se face acolo sub semnul efemerului. Oamenii provinciei sunt mai temeinici în rânduelile lor, mai organizați și mai sistematici în munca lor de fiecare zi.

Aceasta este prima impresie cu care te întâlnești coborând în gara Aradului. Bulevardul larg, care formează axa orașului, poartă semnele unei conștiințioase gospodării edilitare și curățenia trotuarelor, aspectul îngrijit al clădirilor, platanii, boschetele și pajiștile răsădite ca niște insule de verdeață în mijlocul asfaltului și betonului dau un aer de cochetărie decentă orașului așezat pe malurile Mureșului.

Deși alți revendică pe seama lor Aradul și trecutul lui de muncă, el este unul din cele mai însemnate orașe românești ale Transilvaniei de dinainte și de după Unire. În primele decenii ale veacului trecut, 73% din populația totală a Aradului era românească. Sătenii români din împrejurimi s'au așezat treptat pe la periferii, până când au izbutit să cucerească poziții economice importante și să determine înfiriparea unei burghezii române arădane, de activitatea căreia se leagă câteva momente de seamă ale luptelor noastre naționale. În 1906, când Neculai Iorga străbate Ardealul, pentru a culege impresii despre viața populației băștinase, el notează satisfăcut că „Românii sunt foarte tari în Arad, unde au un episcop ortodox, un seminar teologic bun, o excelentă

preparandie, revista „Biserica și Școala” și foaia politică „Tribuna”. Orașul i s’a părut un teren solid al luptelor pentru afirmarea naționalității noastre și Iorga cântărea îndelung orice cuvânt pe care îl așternea pe hârtie.

Preparandia română înființată la Arad în 1812 a fost cea dintâi școală pregătitoare de institutori din Transilvania. Dimitrie Țichindeal, Diaconovici Loga, Alexandru Gavra, Iosif Iorgovici și ceilalți dascăli ai preparandiei au avut o accentuată mândrie națională și, însuflețiți de acțiunea lui Moise Nicoară, au răscolit adânc pasiunile politice ale Românilor de pe valea Mureșului de jos. Ca un rod al strădaniilor lor, Aradul avea să primească un episcop român, să tipărească ziare și reviste românești și să devină un centru al redeșteptării noastre culturale, economice și politice. „Speranța”, „Lumina”, „Tribuna Poporului” condusă de Ion Rusu-Șirianul, și — mai târziu — „Tribuna” au secondat lupta Românilor ardeleni pentru Unire. După procesul Memorandului, când Sibiul continua politica pasivității față de stăpânirea habsburgică, Aradul a fost promovat centru de gravitate al politicii ofensive românești, participând prin Ștefan Cicio Pop, Vasile Goldiș, Mihai Veliciu, Ion Suciu și Rusu-Șirianul la toate acțiunile transilvănenilor, îndreptate împotriva împilării străine.

Cu toate transformările prin care a trecut dela Unire, Aradul ascunde pentru ochii care știu să citească în biografia zidurilor și a străzilor multe amintiri ale trecutului. Acolo unde se ridică azi liceul, era odinioară biserica românească veche, joasă și cu turnulețul din lemn. Lângă ea se afla otelul Vass, unde se întâlneau intelectualii, apoi birtul „La Trei Crai” care a fost multă vreme martorul discuțiilor dintre Moise Nicoară și inteligența românească din oraș și jur. Mărunta clădire unde se tipărea „Tribuna” a rămas neștirbită de noianul anilor și când treci pe lângă ea, în nopțile cu aburi de ploaie ale Aradului, ți se pare că auzi din dosul pereților cenușii șgomotul surd al mașinei plane care imprima odinioară cea mai bătaioasă dintre toate gazetele câte le-a avut provincia. A rămas neatinsă și casa lui Ștefan Cicio Pop, unde se țineau consfăturile partidului național, și otelul „Crucea Albă” în care scriitorii români își organizau răsunătoarele lor șezători cu substrat iredentist, și moderna tipografie a „Românului”, oficiosul partidului, unde și-a petrecut multe nopți Caragiale, participând la bătălia dată de ardeleni pentru unitatea tuturor provinciilor românești.

Incolo, orașul de pe Mureș și-a priment înfățișarea dela 1918 încoace și industriile locale, întemeiate sub administrație românească, au dat o nebănuită dezvoltare Aradului. Totuși, caracterul lui fundamental nu s’a schimbat și ceea ce spunea la 1906 Iorga despre frumu-

seșea impresionantă a clădirilor și lărgimea deosebită a străzilor lui, este valabil și astăzi. Bulevardul Regele Ferdinand, cu palatele lui particulare și publice, seamănă cu străzile de mare circulație ale metropolelor din Apusul Europei și Arădanii sunt îndrăgostiți de această arteră principală a orașului. Îi întâlnești la orice oră din zi făcând „corso“, adică defilând pe imensa scenă turnantă a centrului, dintr'un capăt al trotuarului în celălalt. Ar fi greu de înțeles timbrul specific al Aradului, fără acest corso al lui, care și-a pierdut de mult caracterul de divertisment, pentru a deveni o patimă colectivă, o necesitate de ordin social a localnicilor.

Orașul se modernizează pe zi ce trece și cu toate restricțiile impuse de războiu, municipalitatea a început construirea unei linii de tramvai, care va lega cartierele de centru, înlesnind circulația publicului. De altfel, în acești douăzeci și șase de ani de când ne-am împlinit aspirațiile de unitate, Aradul s'a transformat din an în an, a crescut într'un ritm ascendent, încât nu numai Neculai Iorga nu i-ar mai recunoaște cartierele, dar nici cei cari îl vizitează la interval de câțiva ani.

„Aradul seamănă cu un mahalagiu curățel, — spunea marele nostru dascăl — care și-a pus în cap șapca de mare ținută a unui general. Ii faci o mare îndatorire, o mulțămire deosebită, dacă i te uiți numai la cap“. Astăzi te poți uita oriunde în Arad; pretutindeni s'a lucrat sau se lucrează la înfrumusețarea și occidentalizarea orașului, se pietruiesc străzi, se asfaltează trotuare și cu toate împrejurările excepționale, foarte puține din orașele țării au luat un atât de nestăvilit avânt ca cetatea de pe Mureș.

În locul podului „cel lung, de lemn innegrit, care se desfășura bătrânește deasupra Mureșului“, unul de fier se arcuește azi elegant peste râu și podul nou este un simbol al Aradului, unde pe urmele vechilor așezări au răsărit altele mai frumoase, mai încăpătoare, mai moderne. Palatul Cultural este străjuit de busturile lui Eminescu și Xenopol. Între ziduri, Românii au creiat o bogată arhivă istorică, au primenit biblioteca, organizează șezători, conferințe și spectacole în încăpătorea sală festivă. Întreg cartierul acela cu aspect aristocratic, paralel cu faleza Mureșului, este un cartier al culturii. Liceele se înșiră laolaltă cu instituțiile publice și dela școala de fete „Ghiba Birta“ până la admirabilul penitenciar al orașului, totuși este liniștit, senin, curat, potrivit meditației și concentrării spirituale. Aradul are și câteva licee comerciale și industriale, precum și un cămin de ucenici, toate pregătind elementul românesc pentru îndeletnicirile practice.

În nouile cartiere Pârneava, Gai, Segă și Micălaca — ridicate de noi după 1918 — trăește și muncește o populație exclusiv românească,

din ale cărei preocupări nu lipsește nici comerțul, nici meseriile și nici micile industrii alimentare sau de articole casnice. Ceea ce s'a întâmplat în alte orașe ale Transilvaniei, se repetă într'o proporție mai impresionantă la Arad. Nouile pături de târgoveți încing într'un brâu mereu primenit vechiul oraș, schimbându-i treptat înfățișarea și cucerind printr'o infiltrare concentrică străzile, clădirile, instituțiile rămase în mâini străine.

Pe lângă aceste aspecte ale Aradului, există și unul pitoresc, pe care nu-l cunosc decât cei cari îl vizitează vara. Atunci apele Mureșului sunt verzi ca bălțile din câmpie și la ceasurile mici ale după-amiezii stuful de pe mal șoptește moale. Câte o plută se abate uneori până sub podul de fier, venită de departe, din inima Transilvaniei, și abia atunci îți dai seama cât de românesc este acest râu, câte of-uri și speranțe se leagă de apele lui când domoale, când involburate, ca însăși istoria provinciei. Pe faleza îngustă, care apără orașul de inundațiile primăvăratice, se plimbă tineretul rumenit de arșiță și în respirația umedă a râului orașul pare mai limpede, mai frumos, mai înverzit. Malul drept al Mureșului adăpostește un ștrand modern și în zilele calde, străzile încinse ale Aradului se cască pustii. Câte o birjă dărăpănată trece agale spre gară și cafenelele ațipesc de urit, goale și părăsite. În acel anotimp, care înfrumusețează împrejurimile orașului și parcurile lui umbroase, Aradul seamănă cu o cetate închinată soarelui și veseliei, din care s'au evaporat toate ecourile trecutului, toate amintirile de odinioară.

GEORGE SBÂRCEA

O DESCRIERE ITALIANĂ A TRANSILVANIEI ȘI ȚĂRILOR ROMÂNEȘTI DIN TIMPUL LUI MIHAI VITEAZUL

Referințele și informațiile despre Transilvania și Țările Românești provenite dela Italieni, care au vizitat sau au trăit mai mult timp în aceste țări, sunt deosebit de bogate în a doua jumătate a veacului al XVI-lea și începutul veacului al XVII-lea. Este deajuns să menționăm numele, dealtfel cunoscute istoriografiei române, ale lui Giovannandrea Gromo, Antonio Possevino, Giulio Mancinelli, Pietro Busto, Filippo Pigafetta, nunțiul Alfonso Visconti, frații Genga, Ciro Spontoni, Tommaso Alberti și Giovanni Battista Montalbani. Aceștia au scris despre Transilvania și Țările Românești, fie ca urmare a situației lor oficiale de trimiși ai Papei, însărcinați cu diferite misiuni, fie pentru a descrie — reîntorși în Italia — întâmplările și regiunile îndepărtate, ce aveau pentru compatrioții lor o aureolă de fantastic și extraordinar.

Un alt Italian însă, care a trăit mult timp în Transilvania și este mai puțin cunoscut de istoricii noștri¹⁾, Giorgio Tomasi, se ocupă de aceste regiuni dintr'un impuls de istoric, sau mai bine zis de cronicar al evenimentelor contemporane al căror martor a fost sau pe care le-a cunoscut din diferite rapoarte oficiale, care i-au trecut prin mână în cariera sa de secretar pe lângă diferite personalități ale epocii. Intr'o operă²⁾ amănunțită, dar inegală ca informație și prezentare a

¹⁾ Giorgio Tomasi a fost cunoscut bine numai de Nicolae Bălcescu, care îl citează des în lucrările sale. Dar Bălcescu utilizează mai mult datele lui Tomasi care privesc istoria lui Mihai Viteazul și puterea armatei la Români, și nu se oprește la descrierea Transilvaniei și Țărilor Românești de care ne ocupăm aici.

²⁾ *Delle guerre et rivolgimenti del regno d'Ungharia e della Transilvania, con successi d'altre parti, seguitti sotto l'imperio di Rodolfo, et Matthia Cesari; sino alla creatione in imperatore di Ferdinandi II Arciduca d'Austria.* Di Monsignor Giorgio Tomasi Veneto, Protonotario Apostolico, et Secretario del Principe Sigismundo Battori. In Venetia, Appresso Giovanni Alberti, 1621. in 4° 15 f., 189 p.

evenimentelor, el istorisește războaiele și alte fapte vrednice de pomenit din Ungaria, Transilvania și țările învecinate petrecute între anii 1592—1620.

Această operă, socotită în *Histoire générale du IV-e siècle à nos jours* de Lavissee-Rambaud, ca vrednică de consultat pentru cunoașterea evenimentelor din Ungaria și Transilvania, are importanță și pentru Români, deoarece cuprinde o descriere necunoscută până acum a Transilvaniei și Țărilor Românești — pe care o vom reda în versiune românească, — precum și istorisirea multor fapte de arme ale lui Mihai Viteazul și Radu Șerban.¹⁾

Giorgio Tomasi vine în Transilvania probabil în anul 1595 ca protonotar apostolic pe lângă nunțul Alfonso Visconti. În anul 1596, luna Octomvrie, principele Sigismund Bathori îl face „segretario intimo dell'una et l'altra lingua“, adică pentru limba latină și italiană, după cum mărturisește chiar el. În această calitate de protonotar apostolic și de secretar „a secretis“, cum este intitulat în *Catalogus Bibliothecae Hungaricae Nationalis Széchényianaee, Supplementum I*, Tomasi are posibilități mari de a se informa asupra stărilor din Transilvania și Țările Românești. Nicolae Bălcescu este convins de acest lucru, atunci când spune: „Giorgio Tomasi, carele fiind secretarul prințului Sigismund Bathori, a trebuit să cunoască bine pe Români și instituțiile lor“. ²⁾ Dealtfel se pare că Tomasi a fost și în Muntenia, împreună cu nunțul Visconti, cu ocazia campaniei din anul 1595 împotriva lui Sinan Pașa. El descrie această campanie amănunțit și clar, dând și elemente care nu se găsesc în relațiunile altor Italieni. Așa este amănuntul, că Sigismund Bathori a ajuns la Giurgiu după ce Sinan a trecut cea mai mare parte a trupelor sale peste Dunăre, din pricină că a zăbovit mult timp „Lângă podurile distruse de Turci“. În orice caz Tomasi a cunoscut Muntenia și pe Românii de aici din rapoarte oficiale și din contactul avut cu ei la curtea principelui Sigismund Bathori, unde veneau deseori boieri români și unde venise chiar și Mihai Viteazul.

În Transilvania Tomasi rămâne cel puțin trei ani. Chiar după ce Sigismund Bathori renunță la stăpânire în favoarea Cardinalului Andrei Bathori, el nu pleacă în Italia, așa cum a făcut nunțul Visconti, ci rămâne aici ca secretar al Cardinalului. Acesta îl trimite însă nu peste mult timp, în anul 1599, la Roma, să vestească Papei urcarea sa pe

¹⁾ Textul italian al acestei descrieri, precum și referințele lui Tomasi despre Mihai Viteazul și Radu Șerban, vor apare în *Anuarul Institutului de Istorie Națională*. Cluj-Sibiu. Vol. X.

²⁾ N. Bălcescu, *Puterea armată și arta militară la Români*. Publ. de A. I. Odobescu. București, 1887, p. 638, nota 1.

tronul Transilvaniei. După plecarea la Roma, urma i se pierde pentru câțva timp și nu putem stabili locul unde se află, dar în anul 1602 — ne spune tot el — este la Graz ca „segretario in capite c'ol Nuntio Conte di Portia”. De acum Tomasi nu se va mai reîntoarce în Transilvania, unde nu mai stăpâneau protectorii săi, Bathoreștii, — cărora le-a închinat o operă: *La Battorea* — și unde luteranii lui Bocskay, atât de nesuferiți de el, sunt stăpâni. Pe unde va mai fi rătăcit în cariera sa nu știm, dar știm tot din mărturie proprie, că în anul 1621 el sfârșește opera: *Delle guerre et rivolgimenti del regno d'Ungharia e della Transilvania*.

Despre Tomasi putem spune că este un fidel cronicar al evenimentelor contemporane și un fidel înregistrator al opiniilor contemporane. Din acest unghi trebuie privită opera și afirmațiile lui. Dacă el afirmă că Sașii au fost aduși în Transilvania de către Carol cel Mare — ceea ce s'a dovedit apoi a fi un neadevăr — aceasta nu scade valoarea operei, căci el redă o opinie contemporană, redă o realitate de atunci sau ceva crezut atunci ca adevărat. De asemeni atunci când spune că Românii se mândresc că-și trag originea dela Romani și că detestă cuvântul de *Valah*, el nu face altceva decât să redea o opinie contemporană, de data aceasta chiar a Românilor, — ceea ce are însă o deosebită importanță fiindcă ne dovedește existența în acele timpuri a unei tradiții, care cuprinde o realitate deplin dovedită de istoriografia de mai târziu: originea noastră romană. Dealtfel Tomasi este prudent în afirmații și nu odată face mențiunea „se spune”, „zic ei”, arătând prin aceasta că el nu face altceva decât să înregistreze un fapt, fără ca să se pronunțe asupra veridicității lui.

Prin urmare Tomasi istorisește și descrie ceea ce a văzut personal sau a cunoscut din actele oficiale contemporane, iar lucrarea lui se poate socoti, în cea mai mare parte, fruct al propriei experiențe și observații, având astfel o valoare care merită să fie subliniată. Nu trebuie însă să scăpăm din vedere faptul că scriind istorie contemporană avea și el simpatii și antipatii, care totuși nu aduc o deformare esențială a realității.

La sfârșitul anului 1598, principele Sigismund Bathori pleacă împreună cu soția sa să viziteze orașele săsești din Transilvania. Cu ei merge și Tomasi, care profită de acest lucru, pentru a face următoarea descriere a Transilvaniei, urmată imediat de descrierea „celor două Valahii”:

„În această vreme principii, soțul și soția, au pornit, pentru a-și liniști sufletele, să viziteze orașele săsești, numite astfel dela neamurile, care silite de Carol cel Mare să vie în aceste locuri, le-au întemeiat

și locuiesc acum aici. Ele păstrează limba germană, obiceiurile și legile imperiale și trăiesc în formă de republică, fără ca principele transilvan să le dea altceva decât un *suprintendent* cu titlu de *jude regesc*, care are o oarecare autoritate asupra *magistraților* ce sunt aleși pentru cârmuire de către adunarea fiecărui oraș, recunoscând în celelalte lucruri ca domn absolut pe principe. Aceste orașe sunt în număr de șapte, iar cele mai însemnate sunt : Sibiul, Clujul, Sighișoara și Mediașul.

„Sibiul este capitala tuturor, având aici *judele regesc* reședința sa. Este așezat pe loc șes și este puternic fortificat de către natură și artă, având de o parte mlaștini, iar de alta întărituri foarte înalte și puternice. Întinderea sa nu este întrecută de cea a Vienei din Austria, decât în suburbii, care lipsesc Sibiului. Nu are mulți locuitori în comparație cu capacitatea sa. Este împodobit cu clădiri foarte bine construite, atât particulare cât și publice, toate din zid, ceea ce se întâmplă și cu celelalte orașe săsești, nelipsind ele nici din satele locuite de oameni aparținând acestei națiuni. Bisericele au o formă aleasă și măreață, dar erezia lui Luther și Calvin au alungat de aici credința catolică.

„Clujul în ceea ce privește clădirile este asemenea Sibiului, dar este mai redus în lungimea circumferinței, fiind mult mai mic decât Sibiul. Este așezat la picioarele unor coline înalte, fiind înconjurat de un zid înalt despărțit în turnuri după obiceiul vechiu. Are populație foarte numeroasă, mai ales în suburbiile ce ocupă un mare spațiu în afara zidurilor. În acest oraș s'a vârit adânc, printre alte erezii, secta ciumată ariană, pentru a cărei nimicire principele Stefan Bathori a întemeiat Colegiul și Școala iezuiților, care aducea mare folos credinței catolice. Sigismund de asemeni a fost mărinimos cu sprijinul său, întemeind un alt Colegiu la Alba-Iulia, oraș nu mai puțin infectat de dogme perverse, îngăduite să se răspândească aici după moartea reginei Isabela, de către fiul ei Ioan, care se făcu arian. Clujul face comerț cu diferite mărfuri cu Austriecii, cu Ungurii, cu Polonezii și cu alte națiuni, având din belșug toate cele trebuincioase traiului omenesc.

„Sighișoara și Mediașul nu sunt așezări prea mari, dar au poziție frumoasă și bună. Sighișoara stă pe o colină plăcută, iar Mediașul printre vii și dealuri cultivate. Mediașul este vestit din pricina venețianului Gritti, care fiind drag lui Soliman pentru că a crescut la Constantinopol împreună cu tatăl său, ambasador al Veneției, a fost trimis în Ungaria, unde râvnind să ocupe Transilvania, a tăiat capul episcopului din Oradea, ce era guvernator, din care motiv a fost atacat de către Transilvani și nimiciră împreună cu toții ai săi, iar el a fost omorât.

„Rămâne acum Brașovul, oraș nobil și frumos, așezat la marginea Provinciei cu Muntenia. El stă ca un teatru între munții și colinele ce-l înconjoară și care îl străjuesc cu un castel și „tare” (?), construite deasupra lor. Are o circonferință de trei mile și este închis cu ziduri puternice, care fiind acoperite în formă de coridor, fac apărarea ușoară în timp de războiu. În timp de pace orașul oferă multe comodități, astfel încât el este în toate privințele orașul favorit. Are foarte mulți locuitori atât înăuntrul cât și în afara zidurilor, bucurându-se de multe bogății, mai ales pentru comerțul neîntrerupt ce-l are cu Muntenii, Moldovenii, Grecii, Armenii, Bulgarii și cu alte națiuni. Voevozii și domnii din jur obicinuesc ca în vreme de năvăliri turcești sau tătărești să aleagă acest oraș întărit pentru adăpostirea averilor lor.

„În aceeași libertate, dar cu alte legi trăesc Săcuii, care alcătuiesc o regiune supusă principelui transilvan lângă Moldova. Ei sunt de neam maghiar și stăpânesc șapte ținuturi numite de ei scaune. Așezarea lor fiind muntoasă și greu de pătruns, ei se tem foarte puțin de armele Turcului, iar atunci când principele transilvan este în războiu cu el sau cu alții, ei iau parte la războiu pe cheltuială proprie, dând uneori până la douăzeci de mii de soldați. Se mândresc că sunt nobili și că sunt dintre cei dintâi *Sciți*, care au venit în Ungaria, și că apoi alterându-se numele, au fost numiți „*Sicoli*”, iar ținutul din „*Scitia, Sicilia*”. Printre ei s'a păstrat religia catolică, dar cu o oarecare pierdere a curățeniei din lipsă de slujitori, neavând alți călugări în afară de cei dela câteva mănăstiri ale Sf. Francisc.

„Restul Transilvaniei cuprinde multe pământuri, castele, cetăți și un mare număr de sate. Acestea sunt locuite în afară de Sași, de către Unguri și Români. Ungurii sunt nobilii, care trăesc în țară cu drept de stăpânire și jurisdicțiune, iar Românii sunt lucrătorii pământului, neînclinați spre altă ocupație din pricina stării de umilință și a inerției lor.

„Acest stat este împărțit în comitate, la fel ca regatul Ungariei, având fiecare oamenii săi de arme, iar principele a adunat și adună până la zece mii de călăreți și treizeci de mii de pedestrii. Cetățile principale, în afară de cele ocupate de Turc, sunt Oradea, Hust, Gherla, Chioar, Făgăraș și Deva. Veniturile regești provin din dijmele Provinciei, care se plătesc principelui, din vămi și din minele de aur, argint și sare. La Baia Mare, ținut dela granița cu Ungaria, despre care se spune chiar că face parte din ea, se scoate aur și argint și principele transilvan are aici monetăria sa. Mai bogate sunt minele dela Zlatna la o depărtare de o zi de Alba-Iulia, producând în parte aur foarte fin care nu trebuie curățit în foc, dând apoi aur și apa râurilor, care curgând prin pânze aspre își lasă aici nisipul prețios.

„Sarea, asemenea altor metale ascunse în măruntaiele pământului, se scoate prin tăierea cu dalte ascuțite, nefiind ea mai puțin tare ca piatra. Provincia are multe locuri unde se găsește din belșug sare, dar din pricina ușurinței transportului pe râuri, nu se scoate decât la Dej. ținut foarte vechiu pe Someș, care duce o mare cantitate de sare în Ungaria, precum și la Turda, nu mai puțin veche, având pe o colină urme de așezare a Romanilor, care staționau aici cu o legiune pentru a ține în frâu și sub ascultare locul acesta, în acele timpuri cetate puternică, ce se răzvrătea împreună cu altele din Dacia. În apropierea ei curge râul Arieș, ce înseamnă aur și care se găsește în nisipul râului. Sarea încărcată pe el și primită apoi de apele mai mari ale Mureșului, trece la Lipova și mai departe în ținuturile Turcului. Venitul principelui din toate acestea se poate ridica în mod obicinuit la două sute cincizeci de mii de scuzi, dar când el vrea poate avea mult mai mult.

„Drept reședință regală slujește Alba-Iulia, nu atât pentru valoarea cetății, cât pentru așezarea ei favorabilă în centrul Transilvaniei. Ea este așezată pe loc șes, care de o parte îngustându-se și înclinându-se, se sfârșește într-o întinsă câmpie, astfel încât o parte a cetății rămâne pe un loc asemănător unei plăcute coline. Circonferința ei trece cu puțin de o milă și este din zid simplu. Nu are clădiri de mare importanță, afară de palatul principelui, de Biserica Mare și de clădirea iezuiților. Are suburbii mari, ce compensează micimea sa și sunt locuite de diferite națiuni care s'au retras de sub stăpânirea Turcului, mai ales de Greci și Români, în afară de Unguri, având și un număr considerabil de soldați pedestrii și călăreți pentru paza principelui. În câmpia care se întinde la marginea colinei se văd ruinele unei mari cetăți, rămășițele căreia vreau să fie Alba-Iulia, despre care, spun țărani că se numea „*Apullum*“ dela numele râului care curgea prin mijlocul ei și care se varsă în Mureșul apropiat, până la malul căruia se întindea cetatea. Ea a fost pustiită, împreună cu altele, cu ocazia răzvrătirilor Daciei, de către împăratul Traian, iar după distrugerea ei a fost prădată de către păstori și de către alții care vin aici pentru a scoate pietre, găsindu-se deseori medalii cu figuri romane și alte vechituri, ce se găsesc din belșug și în alte locuri în Transilvania“.

Cu aceasta se sfârșește descrierea Transilvaniei și Tomasi povestește în câteva rânduri întâlnirea dela Sibiu dintre principele Sigismund Bathori și Cardinalul Andrei Bathori, care a venit din Polonia pentru a lua în stăpânire Principatul Transilvaniei. Mihai Viteazul se afla atunci la Brașov — zice Tomasi — și a trimis o delegație de boieri pentru a saluta pe principe. În continuare Tomasi descrie astfel cele „două Valahii“ :

„*Valahia* numită *Transalpina*, spre deosebire de Moldova numită *Cisalpina*, este despărțită de Transilvania prin munți și păduri și prin o trecătoare foarte greu de străbătut și prăpăstioasă la intrare. Este mai mică decât Moldova, dar atât una cât și cealaltă sunt mai mari decât Transilvania, cu toate că ea are o lungime de șase zile și o lățime de patru. Transilvania le întrece pe amândouă în ceea ce privește numărul locuitorilor, cetăților și așezărilor de zid. Ele sunt împărțite, mai ales *Transilvania alpina*, în pământuri și sate deschise cu puține clădiri construite din alt material decât din lemn. Totuși Suceava, capitala Moldovei, este socotită cetate de mare importanță și putere.

„Pământul lor este atât de roditor și are nevoie de atât de puțină osteneală pentru a fi cultivat, încât face ca țăranii să devină înceți și leneși. Au din belșug animale de toate felurile, vin, miere, ceară și alte lucruri, folosind pentru lucrul pământului bivoli, care se găsesc în mare număr. Muntenia are în special o mină de ceară ce se scoate de sub pământ, care aprinzându-se arde, și se fac din ea luminări, nedeosebindu-se de cele din ceară obicinuită decât prin mirosul de smoală și prin colorarea întunecoasă și brună.

„În ceea ce privește oamenii de arme, Muntenia poate da opt sau mai multe mii de călăreți și multă infanterie, dar nu prea pricepuți, iar Moldova ajunge până la unsprezece mii de călăreți și la un număr mare de pedestri. Călăreții ambelor Provinci, luptă pe cheltuială proprie în slujba tuturor țărilor din acele părți pentru privilegii și imunități. În Moldova Turcul are în regiunea îndepărtată către Marea Neagră câteva cetăți, printre care sunt Chilia și Cetatea-Albă (Nestoralba) de unii numită „*Moncastro*“. Cele două Valahii se întind în largi câmpii, Muntenia spre Dunăre, iar celelalte spre râul Nistru și mare.

„Credința acestor neamuri este greaca schismatică, ce se întinde peste o mare parte de țări, și în Rusia și Moscovia, recunoscând de cap pe patriarhul dela Constantinopol așezat de Turc. Limba, mai ales a Munteniei, unde puțini alții locuiesc în afară de *Valahi* este latina și italiana coruptă, semne adevărate că aici au fost colonii de ale Romanilor. Spun lui „Dio Zieo, a Dominatio tua Dominata, al cavallo callo“. Iar îmbrăcămintea, mai ales a femeilor cu pieptănătură cu plete lungi, este aceeași cum obicinuiau vechile romane. Bărbații se îmbrăcau cu dublă haină lungă până la călcâiu, deosebit de Unguri și cu acoperământ pe cap deasupra părului, pe care împreună cu barba lungă îl îmbogățesc cu căciuli înalte și mari fără de margini. Ei socotesc de ocară numele de *Valah*, nevoind să fie numiți cu alt cuvânt decât de „*Romanischi*“, mândrindu-se că-și trag originea dela Romani. În religie

s'au purtat cu atâta statornicie, încât nu au îngăduit niciodată să pătrundă în ea vreo erezie și nici nu au permis ca alții decât creștini să fie Domnii lor, cu toate că deseori Turcul încercase să așeze aici cârmuirea Pașilor săi. În Moldova într'un anumit loc către Chilia, se spune că se găsește amintire și urmă a mormântului lui Ovidiu, care exilat din Roma a murit prin acele părți".

Din această descriere a Munteniei și Moldovei, Tomasi revine iarăși la Transilvania și descrie astfel regiunea Făgărașului :

"Principii transilvani împreună cu Cardinalul, după ce au petrecut câteva săptămâni la Brașov, pleacă spre a se duce la dieta publică dela Mediaș și trebuind să treacă prin Făgăraș, castel al principesei, ea invită pe soțul său și pe Cardinal să se oprească aici. Acest loc așezat în câmpie se dovedește a fi cetate bună, deși mică, făcând-o astfel zidul din pământ îngrămădit, care o înconjoară și șanțul foarte larg din jur, neputându-se trece decât peste un lung pod de lemn, care dela intrare duce la nește turnuri foarte întărite păzite cu strânsime de soldați. Puțin mai departe curge râul Olt, mare și navigabil, care venind din Alpii Săcuimii, dăruie o parte din apa sa cetății, iar râul întreg trece prin ținutul cu același nume de Făgăraș, care este alături. În castel Baldasar Bathori, fratele Cardinalului, a început atunci când era stăpân aici, o clădire foarte elegantă după model italian, pentru locuința sa. Făcând în mijloc o sală mare, o împodobise cu picturi executate de o mână foarte iscusită, iar printre ele, pentru a se umplea golurile, erau unele însoțite de plăcute și potrivite inscripții. În special se vede pasărea Phoenix arzând la flăcările iscate de razele soarelui prin bătaia aripilor, care zicea : „Sola facta, solum Deum sequor". Era și mâna puternicului Scevola în cărbunii aprinși deasupra altarului regelui Porsena asediind Roma, cu lozinca : „Fortia facere et pati Romanum est". Se vedea și un bătrân cu tolba plină de săgeți, cu lozinca : „Fortibus non deerunt". Și un smarald strălucitor însoțit de aceste cuvinte : „Hoc uno, fides, virtusque probatur". Se lasă la o parte multe altele pentru a fi mai concisi și pentru a ne reîntoarce la principii".

Acestea sunt pasajele mai dezvoltate în care Tomasi descrie Transilvania și Țările Românești. Opera lui mai cuprinde încă multe alte mențiuni despre aceste țări, — înafară de istorisirea luptelor lui Mihai Viteazul și Radu Șerban, — dintre care reproducem încă una în legătură cu podul lui Traian. După sfârșitul campaniei din anul 1595 împotriva lui Sinan Pașa, la care se pare că Tomasi a luat parte alături de nunțul Visconti, trupele lui Sigismund Bathori răătăcesc prin Muntenia și ajung în fața urmelor podului lui Traian :

„Transilvanii străbătând fără piedecă țara, ajunseră la vederea urmelor minunatului pod al lui Traian, care fiind construit aproape într'o vastă mare, căci așa pare Dunărea în aceste părți, dovedea că a fost construit nu de priceperea altora, ci de a Romanilor, care nu putură prevedea că construindu-l pentru a fi ei pregătiți în timpul răsvrătirilor Daciei, el va fi periculos pentru Imperiul Roman, așa cum a și fost, trecând de multe ori peste el neamurile barbare, spre distrugerea Imperiului”.

Aceste descrieri ale lui Tomasi nu au caracterul savant sau umanistic al altor descrieri italiene din acest timp, cum este aceea a lui Antonio Possevino sau a lui Giovanni Antonio Magini, care nici nu a fost în Transilvania¹⁾. Ea se apropie mai mult de descrierea lui Giovannandrea Gromo, fiind însă superioară acesteia nu numai prin limpezimea stilului și prin preciziunea prezentării regiunilor, ci și prin bogăția și varietatea informațiilor.

De altfel trebuie subliniat faptul că Tomasi nu avea intenția să facă o descriere completă a Transilvaniei și a Țărilor Românești, așa cum a făcut înaintea lui, Antonio Possevino pentru Transilvania, ci numai să dea o imagine cât mai concisă și mai limpede a acestor țări, care să fie utilă străinilor pentru care el scrisese opera sa și care nu cunoșteau în deajuns aceste regiuni. Scopul principal al operei sale este deci istorisirea războaielor din Ungaria și Transilvania, — ceea ce face uneori cu lux de amănunte, — iar descrierea diferitelor regiuni și orașe, ca regiunea Uscocilor, Boemia, Transilvania, Buda, Praga, etc. este numai ceva accesoriu, având mai mult un scop informativ pentru cunoașterea regiunilor despre care el tratează. Cu toate acestea Tomasi, întemeiat pe un bun spirit de observație și pe o cunoaștere precisă a lucrurilor, redă elemente esențiale — deși uneori incomplet — ale diferitelor regiuni și popoare pe care le descrie. .

Așa este cazul cu descrierea Transilvaniei și Țărilor Românești. In ceea ce privește Transilvania el descrie numai orașele pe care le-a vizitat, dă informații precise despre posibilitățile militare ale Principatului — era doar secretar al unui principe, care purtase tocmai în acea vreme multe războaie, — arată detaliat sursele de venituri ale principelui, precum și bogățiile pământului transilvan și enumără cele patru neamuri mai importante conlocuitoare, arătând în puține cuvinte felul lor de viață.

¹⁾ Claudio Isopescu, *Notizie intorno ai Romeni nella letteratura geografica italiana del Cinquecento*. Bucarest, 1929. Academie Roumaine. Bulletin de la Section Historique. Tome XVI, 90 p.

Muntenia și Moldova sunt descrise mai pe scurt. Tomasi lămu-rește mai întâi numele fiecăreia, arată marea îmbelșugare a pământului lor, indică numărul soldaților în timp de războiu, menționează cetățile mai însemnate din Moldova — pe cele din Muntenia le omite, probabil fiindcă le-a amintit cu ocazia descrierii campaniei din anul 1595 împotriva lui Sinan Pașa — și apoi insistă mai mult asupra originii și religiei Românilor.

Această parte, care este cea mai importantă din toată descrierea, este de o limpezime deplină, dovedind prin aceasta că se întemeiază pe o îndelungată observație personală. Tomasi nu amintește pe autorii umaniști care au scris despre originea Românilor, nu cunoaște nici pe mult pomenitul „Flaccus”, ci redă o realitate intuită direct și personal. Aici stă valoarea afirmațiilor sale. Chiar dacă legătura pe care o face între îmbrăcămintea femeilor romane și române este forțată, aceasta nu atinge soliditatea argumentului lingvistic și al tradiției păstrată de Români privitor la originea romană. O afirmație atât de categorică despre disprețul Românilor față de cuvântul *Valah* și despre mândria lor cu originea romană, nu întâlnim la niciun italian până la el. Iar în ceea ce privește argumentul lingvistic, se pare că Tomasi este primul italian care utilizează numai trei cuvinte, dar din domenii diferite, printre care este și cuvântul „Zieo”, luat din cult, deci dintr'un domeniu esențial pentru dovedirea romanității limbii române.

Cât de bine cunoștea Tomasi pe Români se vede și din cele ce spune despre statornicia cu care Românii și-au păstrat credința stră-moșească, element care, alături de limbă, a fost și este esențial în truda vieată a poporului nostru.

Toate acestea fac ca relațiile lui Tomasi să aibă pentru noi o importanță vrednică de reliefat și să merite a fi scoase la lumină dintre scoarțele de pergament unde stau închise de mai bine de trei veacuri.

IOAN DOMȘA

CRONICI

I. MOLDOVAN: INTRODUCERE IN ETNOBIOLOGIE ȘI BIOPOLITICĂ¹⁾

Noua carte a Profesorului I. Moldovan cuprinde capitolele: 1. Neamul, 2. Despre legile vieții, 3. Biologia familiei și etnobiologia, 4. Igiena neamului, 5. Știința neamului și biopolitica, 6. Statul etnic — și concentrează în relativ puține pagini concluziile unor cercetări, experiențe și meditații din cei mai rodnici ani ai unui om de știință. De aceea lucrarea aceasta este de două ori interesantă: odată pentru dezvoltarea biologiei românești, pentru stadiul atins prin cei mai de seamă reprezentanți ai ei, dar în egală măsură și pentru dezvoltarea ideilor personale ale autorului, pentru poziția ideologică dobândită după o îndelungată și susținută activitate științifică.

Profesorul I. Moldovan a publicat la Cluj în 1925 *Igiena Națiunii*, iar în 1926 *Biopolitica*, — lucrări programatice care au călăuzit de atunci numeroase din cercetările biologice și sociale întreprinse în țara noastră. Noua lucrare, cu același caracter programatic, restructurează vechile preocupări, le adâncește și le precizează, dându-le un conținut proaspăt: *neamul*. Dela biologia generală Profesorul Moldovan trece la *etnobiologie*, dela igiena națiunii la *igiena neamului*, iar dela biopolitică, la *politica etnică*. Vechile idei renasc într-o poziție științifică nouă, o adevărată concepție despre viață, oferită de știință celor răspunzători de starea și dezvoltarea neamurilor.

Profesorul Moldovan întreprinde o critică îndreptățită a vechilor orientări ale științelor biologice, sociale și istorice. „Privitor la evoluția neamului putem lua informații din istorie, etnografie, arheologie, etnogeografie, sociologie, biologie, dar — dacă facem abstracție de cercetările etnobiologice, care sunt încă la începutul lor — niciuna din aceste științe nu se ocupă de fapt de biologia neamului, adică de geneza, evoluția și structura comunității de sânge, tradiție, spațiu și destin, care este neamul” (pg. 50—51). Mai ales istoria este cu totul neîndestulătoare. „Istoria care ar trebui să înregistreze fidel rezultatul în devenire al inter-acțiunii neîncetate între forțele biologice ale neamului și mediu, prea puțin se ocupă de aceste forțe, cu toate că ele

¹⁾ Biblioteca Eugenică și Biopolitică a Astrei. Seria nouă. Colecția: Neam și Familie. Nr. V. Sibiu, 1944. 179 pag.

sunt acelea care determină în mod principal evoluția neamului și îi hotărăsc destinul dealungul vremurilor. Istoria se ocupă mai mult cu evoluția biologică a neamurilor" (pg. 65).

Științele biologice, sociale și istorice trebuie să așeze în centrul preocupărilor lor *neamul*, să devină *etnice*. Cartea cuprinde indicații foarte prețioase în acest sens. Este destul să amintim că *Igiena neamului* (specialitatea principală a autorului), este concepută ca „*studiul factorilor, cari pot să influențeze în rău sau în bine evoluția biologică, numerică și calitativă a neamului*”, aparținându-i, ca studii introductive: etnobiologia (cu biologia familiei), eredopatologia și etnopatologia, iar ca probleme centrale: ocrotirea familiei, problema amestecului cu alte neamuri, problema plăgilor etnice și mortalitățile infantile, nutriția, ocrotirea țăranimii și problema echilibrului biologic între sat și oraș, igiena muncii cu selecția și îndrumarea profesională și educația etnică (v. pg. 121) — și că *facultatea de etnologie și biopolitică*, absolut necesară pentru punerea în valoare a științelor preocupate de neam, trebuie să se cuprindă, după autor, cel puțin următoarele discipline: istoria etnică, arheologia, antropologia, etnobiologia și etnopatologia, etnogeografia, etnografia, dreptul etnic, arta populară, etnopsihologia, etica și filosofia populară, demografia, igiena neamului și biopolitica, la care se adaugă biologia generală, biopedagogia și economia etnică — „toate cu rolul principal de a contribui la cunoașterea și ocrotirea familiei și neamului românesc” (pg. 137).

Cu toată lipsa unui sprijin temeinic din partea științelor tradiționale, autorul încearcă totuși să schițeze, prin efort propriu, nu numai problematica și metodologia, dar și soluțiile principale ale științei neamului, cu rezultate remarcabile din toate punctele de vedere. Neamul și familia, precum și mijloacele pentru ocrotirea și desăvârșirea lor, sunt cercetate cu foarte mare precizie și amănunțime, făcând din această „Introducere” un adevărat *Tratat de etnobiologie și etnopolitică*.

Sarcina cea mai anevoioasă din întregul sistem de gândire biologică, înfățișat în cartea Profesorului Moldovan, este definiția însăși a neamului. Problema, sub diferitele ei fețe, nu este nouă, dar niciuna din deslegările tradiționale nu este satisfăcătoare. Autorul ajunge la concluzia că „*neamul este o comunitate de sânge, tradiție, spațiu și destin*” (pg. 13), dar, se înțelege, în faza actuală a cercetărilor etnologice (în înțelesul lor bio-psiho-social), nu poate fi vorba decât de o *definiție metodologică*, prin care să se facă posibilă munca științifică, nu de o definiție propriu zisă, prin care să se fixeze indiscutabil trăsăturile specifice, esențiale, ale realității etnice. Din acest punct de vedere, trebuie să recunoaștem, că, împotriva tuturor dificultăților întâmpinate, definiția citată satisface mai mult decât definițiile de până acum. (Vom încerca o discuție mai amplă cu alt prilej).

Dar, indiferent de gradul de exactitate al definițiilor, există neamul, spre cunoașterea și desăvârșirea căruia trebuie să se îndrepte atât eforturile științei, cât și ale Statului. Pe linia aceasta, fără îndoială, Profesorul Moldovan reprezintă azi poziția științifică cea mai înaintată și cea mai apropiată de adevăr. Pentru că : sau recunoaștem neamul ca uni-

tatea de viață cea mai însemnată pentru om și atunci trebuie să ne facem din menținerea și desăvârșirea lui scopul însuși al existenței noastre, — sau dăm întâietatea individului ca atare, desprins de trecut, fără obligații față de viitor, și atunci, se înțelege, scopul fiecăruia dintre noi suntem noi înșine, buna stare și desăvârșirea individuală. (Celelalte idealuri, care cuprind unități de viață mai vaste, cum ar fi *umanitatea*, sunt, cel puțin în faza noastră istorică, mai mult himere decât gânduri realizabile).

Decis, fără ascunzișuri, pentru neam, Profesorul I. Moldovan trage toate concluziile științifice ale acestei poziții.

„Elementul central constitutiv al neamului este comunitatea de sânge” (pg. 18), iar prin sânge se înțelege „fondul sau patrimoniul biologic ereditar” (pg. 15). Fondul etnobiologic „cuprinde atât dispozițiile ereditare, cât și cele mintale și sufletești” — „căci biologice sunt toate manifestările vieții, deci și cele spirituale” (pg. 21).

Unitate biologică, în primul rând, neamul trebuie să respecte legile vieții, anume legile: eredității, variațiunii și integrării, echilibrului dinamic, perpetuării speciei, ireversibilității evoluției, specializării progresive etc. Legile acestea ale vieții și aplicarea lor la neam sunt tratate amănunțit în întreg cuprinsul cărții. Remarcăm mai ales dezvoltările privitoare la *legea echilibrului dinamic*, care-și găsește o largă și însemnată aplicare în toate unitățile vieții omenești. Formularea și interpretarea acestei legi — așa cum le găsim în această carte — constituiesc una din contribuțiile originale ale Profesorului Moldovan la știința vieții.

„Un caracter esențial și o condițiune de bază a vieții este alternanța și tensiunea continuă, echilibrul dinamic între forțe antagoniste care se condiționează reciproc. Echilibrul menținut în limitele cerute pentru continuarea vieții, fie printr'un mecanism de autoreglare automată, fie prin concurența vitală, fie în sfârșit, în comunități sau societăți umane, chiar prin voința omului” (pg. 37). Din *legea echilibrului dinamic* rezultă că „forțele antagoniste mediu și ereditate, rațiune și suflet, civilizație și cultură, ca și multe altele, au rostul de a se întregi spre folosul evoluției vieții omenești, și nu a se exclude reciproc” (pg. 45—46).

Legile biologice se aplică nu numai neamului, dar și familiei, care este „unitatea biologică de bază, de a cărei alcătuire și funcționare depinde soarta neamului și deci a statului ca formă de viață a neamului” (pg. 51). Alături de studiul neamului, cartea cuprinde ample considerații în legătură cu studiul familiei, pentru a ajunge la concluzia că neamul și familia sunt realități de aceeași natură, care au aceeași structură, se supun aceluiași legi de evoluție și se pot menține în ființă oricât (spre diferență de indivizi), dacă se supun legilor vieții. Optimismul acesta științific îndreptățește un întreg program de biopolitică, până la proclamarea necesității unui *stat etnic*.

„După această concepție *statul este neamul organizat în legătură organică cu pământul său, cu rostul ca stăpânindu-și destinul să-și asigure existența, independența și desăvârșirea*. Și cum neamul este o unitate biologică în devenire, o comunitate de sânge, de patrimoniu ereditar înainte de toate, și legile vieții îi hotărăsc evoluția, mijlocul

prin care statul etnic își asigură îndeplinirea rostului său, nu poate fi decât o *politică bazată pe legile vieții, înrădăcinată în realitatea etnică și menită să pună optimal în valoare, să ocrotească și să înobileze patrimoniul vieții etnice*" (pg. 146).

Biopolitica nu este nici de dreapta, nici de stânga și nu are nimic comun nici cu rasismul. Profesorul Moldovan demonstrează pe larg acest lucru, deși pentru cunoscători ar fi fost mai puțin nevoie. Biopolitica, așa cum este concepută aici, constituie o îndrumare a vieții omenești după datele științei și nimic altceva, la fel cu medicina, pedagogia sau tehnica. Se înțelege că diferitele curente politice pot avea un program biopolitic exagerat sau chiar fals, dar de acest fapt nu poate fi făcută răspunzătoare știința.

În afară de problema fondului ereditar etnobiologic, admirabil și pe larg tratată, cartea care ne preocupă, cuprinde dezvoltări folositoare cu privire la toate problemele esențiale ale neamului. Amintim numai felul fericit și în genere original, în care se tratează „*tradiția, înțeleasă ca patrimoniul spiritual moștenit din străbuni*” (pg. 15). „*Produs al gândirii și simțirii specifice neamului, tradiția nu are numai rostul de a fi expresia sufletului etnic, ci mai ales de a-i fi un scut organic, o forță ocrotitoare și îndrumătoare a fondului etnobiologic. Când tradiția dispăre, corpul etnic rămâne descoperit și mai ușor accesibil influențelor nocive ale civilizației. A păstra tradiția în toată forța ei protectoare, a o regenera neconținut, este o condiție esențială pentru păstrarea intactă și rezistentă a ființei etnice*” (pg. 109). Rar s’au exprimat în literatura științifică gânduri mai adânci și mai adevărate despre tradiție.

Cartea Profesorului Moldovan vine la timp. Neamul românesc se găsește într’unul din momentele grele ale dezvoltării lui. Dacă vrea să se mențină în istorie, trebuie să adopte o politică organică, bazată pe știință, și să părăsească orice diletantism sau experiment în această materie. Toate formulele elaborate de cercurile politice au dat greș. Trebuie să recunoaștem deschis acest lucru și să ne adresăm științei pentru a ieși din impas. Etnobiologia și biopolitica, așa cum sunt concepute de Profesorul Moldovan, pot fi o bază de plecare și un îndreptar. Pentru a păstra și a desăvârși viața, trebuie să se respecte cel puțin legile vieții. Adevărul acesta este prea evident, ca până la urmă să nu fie acceptat și de cercurile politice.

TRAIAN HERSENI

SFÂNTUL CHRISTOFOR

Imi căutam loc zilele trecute, printre cărămizi și grinzi, ca să ajung la casa stricată de bombardament a unei scriitoare. Strada, pe care copilarisem, aproape n’o mai cunoașteam. Mă întorceam după semne, ca să mă dumiresc unde mă aflu. Tineri cu sape de fier deschideau repede drum. Un om acoperit pe obraz cu o manta verde ședea întins pe pământ. La cap îi ardea o lumânare. Era Sâmbăta Paștilor. O legătură de zambile albastre, parcă-i înflorise alături. Isus n’a mai înviat anul acesta în București, dar din aierul de catifea vi-

șinie și de fir, care îl îmbrăca, au scăpat pentru atâția morți nevinovați mănunchiuri de flori. Toți acei morți ar fi stat astăzi înaintea altarelor cu lumânarea Învierii aprinsă în mână, fără acest sbor ucigaș, al oamenilor veniți din Apus ca să ne aducă un nou Mântuitor. Noi rămânem la Cel vechiu, care din părțile acestea s'a arătat lumii. Al nostru, dacă e improșcat de sânge pe față, știm că e din sângele lui, al jertfei, pe când celălalt e improșcat din sângele femeilor și copiilor noștri, pe care i-a căsăpit, din sângele urii și al răzbunării.

Scriitoarea a scăpat, nici ea nu știe cum, de sub o scară de beciu năvălită de dărâmături. A ieșit de-acolo plină de moloz. Părul negru a căpătat deodată albeața bătrâneței. Argintiu e și șalul pe care-l are pe umerii puternici, dar la fiecare pas e înconjurată de o pulbere albă. Duce în mână ceva care mă mișcă și zâmbește, cum dă cu ochii de mine, ca un bun-găsit vieții. Și mi-aduc aminte atunci de cel mai frumos studiu pe care l-a scris. Nu e o întâmplare că întâia ei întoarcere în lume, de pe tărâmul celălalt, se face în această întrupare. În ea se adună, ca să se păstreze ființa, gata să se piardă, cu trăsăturile care au zugrăvit-o mai bine, ceea ce ființa a izbutit vreodată mai deplin. Scriitoarea a colindat pe vremuri bisericile de țară ale Olteniei, ca să poată scrie despre Sfântul Christofor și diferitele lui înfățișeri. Intr'un fel e într'o ocnită de sub streășină și cu totul într'alt fel, pe un perete înăuntru, alături de ctitori. Capul e tot altul, așa cum l-a văzut închipuirea poporului, numai copilul Isus pe umeri și valurile de desupt, peste care el trebuia trecut, rămân aceleași.

Scriitoarea venea către mine clătindu-se peste cărămizi și grinzi, cu câteva cărți în mână. Era tot ce scăpase și aducea din casa ei dărâmată. O așteptam să se apropie, ca pe un nou Sfânt Christofor, pe care nu-l descoperise încă, prin harnicele căutări bisericești, dar pe care am să-l văd de-acum mereu, ca și cum ar fi turnat în foi, ori de câte ori am să mă aplec peste foile cu cel mai frumos al ei studiu. Găsise, așa cum găsesc femeile, fără nicio casnă, cel mai mângâietor dintre simboluri, într'o nenorocire fără nume. Mintea se abătea dela ceea ce o apăsa, ca să se reverse aproape într'un zâmbet, înaintea acestui Sfânt Christofor plăsmuit dintr'o amintire. Pentru toți, cari nu știau nimic de studiu, ea nu era decât o scăpată dela o prăbușire de casă, apucând la noroc întâile lucruri încăpute în mână și ca de obicei nu pe cele mai de preț; pentru ceilalți însemna o trimisă, care-și făcea loc prin lume, ca să-i arate, fără cuvinte, că sunt și bunuri mai presus de orice pierdere și tot pe atât la îndemâna tuturor. Trimisa ieșea zâmbitoare din ruinele ei și trecea mai departe. M'am alăturat ei cu bucurie, până am putut să duc la adăpost pe trimisă și darul, pe care fără să se fi gândit mai dinainte, ni-l aducea.

Același adevăr l-am întâlnit într'o publicație abia apărută, și parcă anume ca să așeze o ramă de meditație științifică în jurul întâmplării mele. Poartă un nume latin, *Scriptum*, și nu prea știu, luat din scurt, ce înțeles are. I-ar fi stat mai bine, dacă și-ar fi zis cu un cuvânt pe care și l-a însușit biserica, *Scriptura*, adică despre toate cele scrise și despre câteva altele, după vorba lui Mirandola, mai potrivită

aici decât la ce o întrebuința el. Este întâiul număr dintr'un buletin bibliologic, pe care-l scoate d-l Georgescu-Tistu, ca titular al conferinței de bibliologie dela Facultatea de Litere a Universității din București. Bibliologia ar fi tot una cu știința cărții și de un sfert de secol gânditorii din acest domeniu, nu numai dela noi, dar și din streinătate, se trudesca numai să dea un cuprins noțiunii. L-am cunoscut și eu pe unul dintre streini, chiar între pereții de lemn ai catacombelor înălțate pentru carte în Institutul Internațional de Bibliografie dela Bruxelles, d-l Paul Otlet, și am cercetat pe toate părțile problema, împreună cu el. Cu unii dintre bibliologii români nu numai am stat de vorbă, dar am și conlucrat. Întâiul buletin de bibliologie, noi am îndrăznit să-l dăm tiparului, la Institutul Social Român.

Nu este vorba de o carte sau alta, care ne cade dragă sau ne este de folos și adună totdeauna în jurul ei un număr de însuflețiți. Iliada își are credincioșii ei, cum și-i are Hamlet sau Faust. Crâmpetele de gândire ale lui Democrit împart și azi în tabere pe cugetători și Origina Speciilor lui Darwin, nu mai puțin. Acest lucru este dela sine înțeles și bătrân ca lumea. Ceea ce a crescut încet, încet, până a ajuns o lege pentru orice om de cultură, face caracteristica vremii noastre și a dat naștere la științe noi a fost înțelegerea și prețuirea cărții ca atare, aproape desfăcută de cuprins. Cartea nu este numai o bogăție între altele a unui popor, ci bogăția în sine, ținând în cumpană într'un talger, toate bogățiile din celălalt talger. Omul nu cunoaște astăzi mijloc de rostire pe care să nu-l încredințeze cărții și să nu-l caute în ea, chiar târziu după ce a părăsit acel mijloc de rostire. Piramidele Egiptului sunt mai vorbitoare în cărți, descrise sau desenate, decât în zarea de nisip și de piatră a Nilului. Pot să piară din aievea, pentrucă le vom avea nestricate, dincolo. Pașii de joc și nebunia dansului, simfoniile lui Beethoven, creșterea insulelor de madrepori, le-am tipărit, într'un fel sau altul, pe foi.

Nu ni se mai pare de aceea lucru de mirare, nici că fără îndoială cartea este o putere și nici că ea are drepturi la o știință proprie. Cartea românească îmbrățișează ca un hotar mult mai mlădios și mai cuprinzător decât unul politic un neam întreg. Ea este un steag și fâlăie, altminteri decât celălalt, oriunde se ridică. Atunci când iese o revistă sau o carte la Cluj, ea este acolo nu numai o mărturisire oarecare de cultură, dar tot pe atât o mărturisire de românism. La judecata popoarelor neamul românesc vine cu acea carte pe brațe și nimic nu este în stare să-l smulgă din obștea de limbă, adică de gândire, și de rostire, adică de tipar, care este alta și nu se poate îngrădi cu baionete, ca aceea vremelnică și mărginită a unei formații politice. Atunci când iese o revistă sau o carte la Tiraspol sau la Balta, orice porniri s'ar cuișări înăuntru, pentru sfărâmarea și nu pentru încheierea unei unități, legea cea mare, nu legea cea mică hotărăște. Dar, dacă în jurul acestei cărți se strâng dela o vreme oameni de gândire și oameni de meserie, bibliografi, bibliotecari și chiar bibliomani, cari nu trăiesc decât prin tipăritură și pentru ea, lucrul se arată din ce în ce mai dela sine înțeles.

"Scriptum" a avut parte, pentru întâiul lui număr, de un an mare. L-am fi dorit sărbătorit cum se cuvine, atât pentru el cât și pentru rosturile pe care le are azi cartea. Se împlinesc 400 de ani de când, în 1544, s'a tipărit la Sibiu întâia carte românească. A fost la acea vreme un biet catehism luteran. Românul scriitor nu gândise românește, ci tradusese un text gata săsesc, pus înaintea lui și-i supraveghiasse înmulțirea. Căutarea i-a fost atât de mare încât nu s'a mai găsit niciun exemplar și trebuie să ne gândim că al doilea catehism luteran tipărit peste 15 ani de Coresi la Brașov nu se poate să fie decât a doua lui ediție, ca să nu fim siliți să recunoaștem că întâia carte românească s'a pierdut pentru totdeauna. Două așezăminte erau datorare să-și aducă aminte: Academia Română, depozitara literaturii noastre vechi, și "Scriptum", revista românească de bibliologie. Dacă împrejurările n'ar fi adus o turburare în ținerea ședințelor, d-l Procopovici, ca titular al unei catedre de specialitate, dela Sibiu, și ca un cunoscător al problemei catehismelor, ar fi făcut cu acest prilej o comunicare academică. În aceeași săptămână "Cartea Românească" și-ar fi pus la îndemână vitrinele ei pentru o expoziție de 400 de ani de carte românească, și le-ar fi pus dacă n'ar fi scrum și țândări.

Revista de bibliologie n'a vrut să folosească puțința fără pereche pe care o avea, de vreme ce a fost tipărită de Institutul de Arte grafice "Astra" din Brașov în 1943—44 și să înceapă cu un număr de mare sărbătorire. A biruit punctul de vedere gospodăresc. Numărul pe 1944 nu va ieși decât la anul viitor. În loc de un album cu cirilice și cu frontispicii, inițiale și încheieri de pagină artistice, avem această fascicolă de 300 de pagini, într'o haină tehnică rece și mândră. Numai numele revistei, deși e latin și vorbește de obârșia noastră apuseană, a fost cules ca în glumă, cu o literă zisă veche, împrumutată dela arhitectură și care aduce aminte de chirilică. Ne-ar fi plăcut cealaltă legătură a tiparului nostru cu trecutul, legătura organică, și nu aceasta, legătura anecdotică. Ne gândim chiar cu plăcere la un titlu, pentru numărul doi, în care va intra, nu ne îndoim, faptul sărbătoririi celor patru secole, cu litere lapidare romane, în locul buchilor de astăzi. Ar fi bine însă ca anul să nu fie lăsat să treacă, fără să se îndrepte toată lumina asupra lui. El are nu numai o valoare culturală, care se păstrează, dar și o valoare politică, de care trebuie s'o folosim din plin și o pierdem altfel încă o sută de ani.

Și din nou mă caută gândul că dacă întâiul număr dintr'o revistă românească a științei cărții s'a tipărit la Brașov, n'a fost numai o întâmplare. Tipografia "Astrei", gospodărită de un om ca Ion Colan, pe care Brașovenii pot să-l privească din mai multe pricini ca pe un moștenitor local al lui Gheorghe Bariț, atât ca spirit de întreprindere cât și ca încredere în puțința noastră de creare, este tipografia "Gazetei Transilvaniei", cea dela 1838, ieșită atunci în atelierele Gött, adică în fosta tipografie a lui Honterus și a lui Coresi. Tipografia "Astra" duce prin urmare mai departe aripa românească a celei mai vechi tiparnițe de limbă românească, așa cum tipografia lui "Kronstädter Zeitung" duce mai departe aripa săsească și reformată. Întâiul număr dintr'o revistă a științei cărții românești parcă trebuia, ca să se lege cu ce-a fost odată,

fără întrerupere, și să capete ca o stemă de boierie, să fie urzită din litere, cerneluri și hârtie în aceasta, și nu într'altă tipografie! Este ca și cum o tipăritură germană de astăzi s'ar mai putea trage în tiparnița în care Gutenberg și-a tras la Maiența Biblia lui de 42 de rânduri, ca să poarte cu ea același rost simbolic. Și încă această tipăritură ar avea însemnătate mai mică decât a noastră, pentru că s'ar lega de un început în istoria cărții fiind cea biblie dintâiu tipărită în limba latină, și nu și de istoria cărții germane.

Îl putem vedea în închipuire chiar pe Coresi, tainicul tipograf, al cărui chip nici spiță de neam nu le cunoșteam, un om poate cu barbă stufoasă călugărească și mai mult uscat de multul foc, de care era încins, pentru lauda în foi de tipar a Domnului, aplecându-se peste corecturi, nevăzut printre lucrătorii de astăzi și supraveghind lucrul acestei reviste de legătură între meșteșugul lui dela 1550 și meșteșugul nostru de peste 400 de ani. Tiparul era pentru el, într'un veac de credință, cum a rămas și pentru noi, într'un veac de desnădejde, un Sfânt Cristofor, care duce pe umăr, prin furtuni și primejdii, lumina lumii. Ne-am turnat în el tot sufletul, așa cum ni l-au lăsat strămoșii, cu toate luptele pentru adevăr și visurile de frumos din lungul curs al secolelor, de când facem umbră pământului. Îl purtăm mai departe cu noi, fără să știm, spre ce idealuri. Cad trăsnete în jurul nostru, drumul de piatră ni se crapă sub picior, ființa noastră însăși este la răscruce, dar nu șovăim, tocmai pentru că îl avem pe acest Sfânt Christofor. Orice am suferi și am pierde, sufletul i l-am încredințat lui și bunul sfânt ni-l duce, fără știrbire și schimbare. În suflet sălășluiesc însă acele puteri din care ce-a fost odată se poate urzi din nou și încă mai strălucit, pentru că tot ce acum se umbrise de îngâmfare, petreceri și nesocotire a lui Dumnezeu, se va polei de suferință și se va curăța de lacrimi.

EMANOIL BUCUȚA

PROFESORUL VIRGIL STOICA

Apariția acestor rânduri de pomenire în revista *Transilvania* este de două ori justificată: întâi, fiindcă cel pomenit a fost unul din vrednicii profesori din tânăra generație, care pe plaiurile Moldovei și în stepele îndepărtate ale Rusiei au fost chemați să dovedească prin proprie pildă cât de adânc a fost pătruns învățământul românesc de grija pentru destinul Neamului și până la ce grad de eroism se pot înălța dascălii săi; a doua oară, profesorul Virgil Stoica, fost mult timp secretar al despărțământului Blaj al „Astrei”, a fost și un veritabil scriitor; unul din scriitorii nerealizați, dar care a lăsat urme de ce ar fi putut să facă, dacă soarta i-ar fi fost mai favorabilă. Căci ce sunt cei 33 de ani pe care i-a crescut în lumină Virgil Stoica, din care aproape patru pe front!

De aceea, mai mult decât în altă parte, aici este locul să înge-nunchiem lângă amintirea profesorului erou Virgil Stoica, fiindcă *Transilvania*, revista „Astrei”, este legată prin tradiția ei apărătoare a drepturilor Neamului, de toți cei care se jertfesc pentru aceste drepturi: eroii sfântului nostru războiu; și de toți cei care tălmăcesc pe limbă

românească un gând și o simțire care pleacă din viața noastră națională : *scriitorii români*.

Venea din Țara Făgărașului. Fiu de preot. Străbunii, însă, trebuie că i-au fost oieri, căci prea i-a urmărit cu simpatie pe ciobanii români stabiliți pe meleagurile Crimeii și la poalele Caucazului !

Cunoscuse de timpuriu viața aspră, sărăcia și refugiul celui alt războiu, așa că avusese o copilărie curând maturizată, ca acele primăveri care dau repede în vară. Părtaș al gândurilor și sbuciumului părinților, într-o vreme când mintea fragedă de copil ar fi trebuit să cutreere împărăția visului și a iluziei, și-a luat parocă un angajament pentru viață : să facă tot ce-i stă în putință ca să înlăture acest destin dela copiii săi, să le lase copilăria întreagă, cu naivități și basme, cu petreceri în soare și cu bucurii. Ar fi fost un fel de revanșă pentru toate privațiunile și negurile care au turburat propria-i copilărie. Dar încă odată destinul a arătat că este mai tare decât bieteale puteri omenești ! De aceea o amară presimțire l-a făcut să noteze în carnetul III de *Insemnări de pe front* aceste rânduri recapitulative, care rezumă o viață și un destin :

„14. III. 1943. — Acum sunt 10 ani, eram la Reg. C. I. C. din Sibiu. Terminasem perioada de instrucție, trecuse și vizita colonelului. Stam, în fața cantinei, de vorbă cu niște camarazi, dar eram foarte amărît. Primisem o scrisoare de acasă, dela mama, plină de vești triste. Boala de care suferea tata se agravase în ultima săptămână și erau puține speranțe că va mai trăi. Voiam să-mi cer o permisie de două-trei zile să merg să-l văd. Dar această permisie am obținut-o în acea zi nu pentru a-l mai găsi în viață, ci pentru a-l petrece la mormânt !

— O telegramă !

— E pentru tine, îmi spune un camarad.

Din privirea lui, adăugată la presimțirile mele am dedus totul : „Tata mort. Vino imediat. — Mama“. M'au podidit lacrimile și într-o clipă am depănat toate amintirile copilăriei, am recapitulat o viață de om, viața aceleia care mi-a fost părinte !

— Tată, ne-ai părăsit ! De ce tocmai acum când eu nici nu mi-am început viața, iar ceilalți doi copii ai tăi sunt încă mici și mai așteptau ajutorul tău ? Și tu erai atât de blând, atât de bun !

Tot drumul până acasă l-am avut înaintea ochilor ; dela gara Cunța, cei 7 Km. i-am străbătut alergând în noaptea întunecoasă și vântul îmi împrăștia lacrimile pe obraz.

O, chipul lui ! Fața lui slăbită de boală a încremenit totuși cu un zâmbet de ușurare ! Părăsise o lume în care nu i-au fost date prea multe bucurii, împăcat cu Dumnezeu, conștient până în ultima clipă de sfârșitul care se apropia.

Îl revăd și acum, acolo pe catafalcul lângă care ardeau lumânările, înconjurat de foștii lui credincioși — și, după zece ani, imaginea lui mi-e tot așa de vie în minte.

L-am iubit ?

Cred că mai mult l-am respectat decât l-am iubit, fiindcă raporturile dintre noi au fost totdeauna raporturi de afectuoasă prietenie, o prietenie a unui om mare cu un copil; ori această prietenie nu a fost dragoste de copil.

Dragostea copilului față de părintele său se naște în perioada aceea dela 4 la 7 ani, când copilul trebuie îndrumat și călăuzit. Dar cari au fost anii aceștia pentru mine? Au fost anii războiului, cu refugiul nefericit, cu despărțirea de el timp de 2 ani. Dela ultimul pom de Crăciun din 1915, când barba i-a luat foc înălțându-se să ne coboare o jucărie atârnată mai sus decât ajungea, pentru mine copilăria lipsită de griji a încetat! Mizeriile și privațiunile celor trei ani cari au urmat, au strivit farmecul copilăriei, care stă tocmai în ignorarea lor. Am început să văd, să înțeleg lumea, să judec, am devenit serios și încruntat. N'am mai fost un copil — și cât regret faptul acesta!

În lipsa lui, după întoarcerea noastră din refugiul petrecut la București, am fost făcuți de către mama — eu și fratele meu mai mare — părtași conștienți la toate lipsurile noastre și la toate gândurile ei, iar când am rămas singur, după moartea fratelui, parcă întreaga răspundere a casei o aveam eu.

Așa m'am trezit în Decembrie 1918, după întoarcerea tatii acasă, gata să știu tot ce se gândește și tot ce se face în casă, iar obișnuința din timpul cât a lipsit de a mi se împărtăși totul și a mi se cere chiar *părerea* a continuat și după aceea.

Anii cari au urmat n'au fost, cu mici excepții, ani îmbelșugați pentru noi, n'am avut dar parte de prea multe bucurii; în schimb, am avut parte de foarte multe lovituri de ordin sufleteș, de ordin moral! Cunoscându-le toate acestea, micimea de suflet a unora, perfidia, ticăloșia, cum puteam să rămân indiferent în fața lor?

M'am închis mai mult în mine și cred că foarte rar mi-am destăinuit vreodată cuiva suferințele sufletești.

Mă întrebam însă — și mă întreb și azi — de unde atâta resemnare, atâta tărie de a rezista tuturor loviturilor, din partea tatălui meu? N'a fost o fire impulsivă, n'a avut un caracter de luptător, nici hotărâre în acțiune, dar a dat totdeauna dovadă de foarte multă resemnare, o resemnare care de sigur pornea la el din concepția creștină.

N'a râvnit bogății și a murit sărac. Sărac, dar cu conștiința împăcată că tot ce i-a stat în putere să facă, a făcut. Nu aceasta exprima, oare, zâmbetul încrămenit pe buzele lui în clipa supremă a eliberării din poverile lumii, pe care nu mai avea să le suporte, pe care nu mai trebuia să le înfrunte și mai ales chinurile acelei boale care l-a istovit cu totul timp de 6 luni?

Și atunci, lacrimile pe care le-am vărsat la căpătâiul lui acum zece ani, au fost o manifestare a părerii de rău pentru pierderea lui într'un moment când începuse să ducă o viață mai liniștită și când nădăjduiam că va găsi în copiii lui răsplata atâtor nedreptăți și chinuri sufletești, când împărtășirea gândurilor găsea în mine un alt ecou și o altă putere de judecată decât în anii de până atunci!

Astăzi, când sunt și eu tată, amintindu-mi de copilăria mea — acea a copiilor mei de-acum — îmi dau sama cât le lipsesc lor și mai ales iubirii lor, copilăriei lor!

De ce oare și copii mei trebuie să înceapă așa de timpuriu să vadă, să simtă durerea din jurul lor, când eu le-am dorit totdeauna mai multă seninătate pentru această hotărîtoare clipă a vieții lor? De ce mi-a fost dat să-l aud pe Mihai al meu zicând: oh, ardă-l focu războiu! Îi voi găsi și eu, la întoarcerea acasă, tot atât de *gravi* cum am fost eu?

Tată, acum zece ani nu puteam bănuî măcar vremurile acestea, clipele de veghe departe de ai mei, cum au fost și ale tale departe de ai tăi, nu puteam bănuî că mă voi ruga pentru odihna sufletului tău blând aici în Crimeia, printre străini.

Roagă-te pentru noi!"

Se vede din acest fragment, notat în una din acele clipe revelatoare ale vieții, în ce măsură Virgil Stoica a fost un copil admirabil pentru părinții săi și un admirabil părinte pentru copiii săi. Ca să nu mai vorbim de soția sa, de dorul căreia sunt pline paginile carnetelor sale.

În anii studenției la București a poposit îndelung lângă gândurile luminoase ale marilor noștri vizionari, generația lui Kogălniceanu și Bălcescu. Și a prins o dragoste care arde și imprimă o pecete de foc pe întreaga viață, față de soarta acestui vrednic și totuși năpăstuit popor. Aici își află explicația atitudinea naționalistă de mai târziu, aici critica severă a scăderilor și păcatelor care ne împiedecă propășirea. De aici acel caracter de care te izbeai ca de o stâncă, irefractabil ca stâncă și mut ca ea. Fixat într-o idee, *ideea națională*, și credincios ei până la moarte, lucrurile erau judecate numai din acest punct de vedere, iar oamenii erau împărțiți după aderența sau neaderența la acest punct de vedere. De aceea în îndelungata lui strădanie de pe front se oprea câteodată ca să-și verifice gândurile și crezul: „A fi erou — notează el în 3 Iunie 1943, în carnetul IV, de ziua Înălțării Domnului, Ziua Eroilor — înseamnă a te dăruî pentru o idee, a lupta cu supremația morții și a birui sau a duce cu un pas mai departe ideea. Câte exemplare splendide, care au dovedit o totală lepădare de sine, nu am văzut în ultimii ani de viață ai Neamului și aceasta îmi dă credința în viabilitatea lui! O nație din mijlocul căreia se ridică Eroii, e o nație sortită să dăinuie, oricâte gunoaie s'ar fi infiltrat în sânul ei și ar căuta să-i surpe ființa”.

O astfel de credință nu putea să nu turbure pe cei din jur și să creeze ostilități sau adeziuni. Și tot așa, nu putea, acum când pericolele pentru neam sunt mai mari decât oricând, să nu-l ducă la suprema jertfă, ca să asigure viața Neamului. A căzut pentru Patrie în luptele dela Nord de Iași, în ziua de 14 Mai 1944, ca un brav între cei bravi. Din scrisoarea Comandantului unității din care făcea parte, trimisă soției sale, desprindem: „...destoinic și brav ofițer, a cărui pierdere a îndoliat profund Regimentul de Roșiori din care făcea parte, lăsând în urmă regrete unanime. Exemplu de împlinirea datoriei și un mare patriot,

conștient că dreptatea cauzei noastre se va împlini. Ofițer de mare nădejde și priceput. Pentru ostași un adevărat părinte sufletească. Ca om: suflet ales și de omenie, care cu un devotament și cu pasiune fără egal își îndeplinea datoria, închinând tot ce avea mai prețios Țării și Neamului".

Fuse profesor la Școala Normală de Învățători din Blaj. Destoinic profesor. Îndrăgostit de școală și de carte. Admira sincer figurile mari ale Blajului și tradiția lui care pleacă dela Inochentie Micu și trece prin Simion Bărnuțiu și luptătorii dela 48. Întinse just linia glorioasă a tradiției blăjene și părea necruțător cu cei care se arătau prea mici pentru atare înălțime. Și pe front îl preocupa gândul să ne dea o monografie a vlădicului cu suflet de erou Inochentie Micu și o carte scrisă cu elan și patetism despre Simion Bărnuțiu, profetul destinului nostru. Iată ce modele îi călăuzeau munca și pașii. Iată ce a găsit în Blaj mare și etern. De bună seama, acolo sus, *aceste* sublime figuri ale străduințelor noastre naționale îi vor ieși în cale mai întâi, ca să-l conducă în marea lumină.

Dar Virgil Stoica a fost și un veritabil scriitor. O știm acum în urmă. Fuse secretar de redacție al revistei *Blajul* și colaborase incidental și la *Cultura creștină* din Blaj. Dar tot ce a publicat în aceste reviste a rămas departe de valoarea însemnărilor notate fugăr în cernelile pe care le-a purtat cu sine în cei 4 ani pe front. Scrise cu răsuflarea reținută, fără preocupări de artă și de publicitate, destinate „soției și copiilor mei dragi", care citindu-le, vor desprinde din ele toate momentele de hrământare sufletească pe care le-am trăit departe de ei și își vor da sama de succesiunea multor fapte și întâmplări din vremea acestui sbuciumat războiu" — aceste însemnări descoper un talent care te cucerește fără s'o urmărească și te impresionează fără să facă direct literatură. Notând simplu, din fugă, situații și întâmplări, oameni și fapte, idei și peripeții din timpul războiului și de pe întinderile fără de hotar ale Rusiei, talentul izbucnește spontan, fără opreliști convenționale, autentic. Întâlnim scene prezentate sobru, din câteva linii, cu o mare forță de sugestie. Realitatea trece în artă și indignarea pleacă dintr'un fond de largă umanitate.

Dau acest fragment, unul din multele notate în cernelile, în care războiul apare în toată îngrozitoarea lui realitate. Ne mai arată, în același timp, virtuțile artistice ale autorului și preferința lui pentru amănuntul semnificativ și cu putere de caracterizare:

„18 Iunie 1943... După amiază m'am odihnit puțin și apoi am fost chemat la un soldat al meu, căruia i s'a făcut rău și a căzut jos din cauza durerilor. Omul a fost operat nu de mult timp de apendicită și mi-era teamă că s'au ivit oarecari complicații, de aceea l-am trimis imediat cu o motocicletă la ambulanța de aci. Doctorul a diagnosticat o colicistită. Nu știu ce boală e asta, dar eu i-am pipăit omului stomahul și-mi făcea impresia că are ceva putred în el. Parcă ar fi mult puroi acolo sub pielea lui!

Dacă se prezintă tot grav, dimineată va trebui să-l internăm într'un spital. Mă gândesc că sârmanul om trebuia să plece peste două zile în concediu și în loc de asta ia drumul spitalului. Poate că doctorii vor socoti că trebuie „să-l taie” din nou!

20 Iunie. — Aseară, pe la orele 10, am fost anunțat telefonic că sold. Necșoiu, pe care-l trimisese la spital, a murit în urma operației făcute, imediat ce a ajuns la Simferopol. A fost, așa dar, destul de grav cazul și doctorul spitalului care l-a operat spune că e vorba de o peritonită, cauzată de un ulcer perforat.

Va trebui să merg mâine la înmormântare cu un ploton. Am dat dispoziții ca să i se facă o cruce și două coroane de flori.

Sârmanul Necșoiu! Îl văd acum câteva zile în urmă venind la mine cu un buchet de „colie”:

— Domnule sublocotenent, v'am adus „colia” asta. E tare frumoasă!

De altfel el mi-a adus și primele flori, primii ghiocci! Îi plăceau florile așa de mult și cum îl scutisem de programul de instrucție din cauza operației, se ducea pe câmp și la pădurea din apropiere ca să le culegă. Și acum, ultimele flori aduse de el stau în cancelaria escadronului! Măine îi vom duce noi ultimele flori. Apoi cine știe când se va mai găsi cineva să-i așeze flori pe mormânt.

Deși am văzut atâtea morți — sau poate tocmai pentru aceea — moartea aceasta a unui soldat de-al meu mă impresionează profund. Deci, nu e numaidecât nevoie să te lovească un glonț sau o bombă, chiar în războiu fiind! Și atunci: mai e justificată teama de moarte — care te pândește cu miile ei de variate fețe?

22 Iunie. — Ieri am fost la Simferopol pentru înmormântarea soldatului N. și regret că am fost cu oamenii mei. Nu m'am putut aștepta la așa ceva:

Mortul era într'o mică încăpere din piața care se deschide în fața secției II a Spitalului 7 Campanie, denumită „morgă”, așezat pe o targă și acoperit cu un voal subțire. Alături de el, pe o altă targă, negru și umflat, cu câteva șuvițe de sânge prelinse pe obraz, un altul — „gazat” din nebagare de samă sau din curiozitatea neglijentă a Românului.

Ușa „morgii” era închisă și răzimată cu o cărămidă, ca să n'o umfle vântul. Răniții și bolnavii dela spital priveau pe geamuri la soarele lucitor de amiază. Am așteptat preotul, un moldovean suferind de laringită, care a venit într'un târziu cu o auto-sanitară.

După ce m'am prezentat, a ținut să mă prevină că „mortii” n'au cosciuge, — fapt pe care eu îl remarcasem deja — că „așa a moștenit obiceiul” și că a făcut unele intervenții fără rezultat!

M'am arătat surprins de această neglijență supărătoare, mai ales că avem de-aface cu vânătorii de munte care-s „atât de sensibili la tot ceea ce ar putea constitui o neglijență”, și apoi îl știam pe cdtul lor, Gen. A., un om de suflet. I-am spus preotului că *unitățile noastre, chiar în timpul acțiunii, caută să-și îngroape morții așa cum se cuvine*. Dacă eu știam, cu siguranță că nu aș fi lăsat lucrurile astfel și aș fi procurat un sicriu, ca să nu dau acest spectacol dezolant oamenilor mei!

Ne-am îndreptat spre cimitirul așezat în marginea comunei Bogdanofca, vreo 4 Km. din Simferopol pe șoseaua Giankoi, după ce târgile cu morții au fost urcate în camioneta sanitară.

Cimitirul are vreo 30 de morminte și e încă în „construcție”, adăugându-se zilnic morții, cari nu vor mai vedea niciodată țărâna patriei lor!

Trec peste lipsa de inițiativă în aranjarea acestui cimitir! Când am ajuns cu mașinile acolo, doi soldați terminaseră de săpat două gropi adânci de 80 cm. și largi de 50, în care urmau să fie coborâte cadavrele.

Am dat onorul cu plutonul meu, în timp ce târgile erau coborite din mașină și așezate pe marginea gropii. N'aș putea descrie ceea ce am citit în acele clipe pe figurile încordate ale ostașilor : durere, oroare, amărăciune, desgust, mânie ; un straniu amestec de sentimente dozate cu mila fiecăruia ! Câtiva aveau lacrimi în colțul genelor ! Mai multe femei băstinașe se îmbulzeau și ele să vadă morții, ducând un colț de năframă la gura care li se contracta într'un început de plâns. Preotul își rostea rugăciunea cu glasul său slab întretăiat de tusa, în timp ce „groparii” se căzneau să vâre pe sub picioarele și capul mortului cele două capete de sfoară, putrede și innodate de mai multe ori.

— Măi, ține-l și de picioare să nu se rupă așa, spuse unul dintre ei.

Și trupurile au căzut grele în pământul din care au fost plămădite : — „Că din pământ ai fost făcut și în același pământ vei merge, unde toți muritorii mergem...”

„Veșnica lor pomenire”!

„Veșnica pomenire”.

„Veeșnica poomeniire”... sună glasul cântărețului, în timp ce preotul își scotea din buzunarul reverenții cele câteva cuvinte ocazionale, pe care și le-a scris știind că vom veni și noi la groapă ! Cuvintele sunau monoton și cred că nimeni nu le-a ascultat, gândul tuturor fiind la cele două cadavre din fundul gropii, cu picioarele învinețite, ghemuite ca să încapă mai bine în groapa fără de măsură.

În astfel de împrejurare am spus și eu câteva cuvinte despre mortul nostru. Lacrimile au început să curgă pe fețele celor mai mulți. Am încheiat repede și am aruncat fiecare câte un pumn de țărână peste ei. Din cele două cununi de flori aduse, una am pus-o pe mormântul al doilea, al celui gazat. Pe el nu-l însoțise nimeni la groapă. Apoi țărâna s'a ridicat mușuroiu și o cruce cu numele care de acum nu mai spune pentru mulți nimic, a fost înfiptă la căpătâi.

Un mort în plus !

Un sergent al meu, cu un braț de trandafiri pe care i-am cules din preajma unei fabrici de parfum, se apleca la fiecare mormânt lăsând câte o floare. La căpătâiul unuia s'a oprit mai mult și a lăsat doi trandafiri.

— Săracu, asta era în spital când am fost eu acolo ; il scosese chiar atunci dela operație și eu l-am lăsat tot acolo zăcând. Era de prin părțile noastre și se tânguia mereu că-i rămân oasele pe aici. Dumnezeu să-l ierte ! — Și sergentul și-a făcut de două ori semnul crucii și apoi a plecat spre mașină.

Mai bine nu mergeam la groapa ta, Necșoiule! Am simțit prea multă durere din cauza nepăsării oamenilor. Omul prețuește prea puțin și când e în viață, dar după ce moare, nimeni nu se mai sinchisește de el! Dacă poate profita cu ceva de pe urma lui, atunci e și mai bine!

N'a venit ieri dimineață unul să-mi spună că are moletierele rupte și să aprob ca să le ia pe acelea pe care le-ai purtat tu?"

Contururile realității se topesc în căldura sentimentului de compătimire și linia documentară rămâne cu mult mai prejos decât suflul artistic. De altfel cine s'ar și gândi să tragă concluzii defavorabile nouă din cele câteva lipsuri înregistrate de autor și datorite neglijenței câtorva, când în același cadru se amintește că „unitățile noastre, chiar în timpul acțiunii, caută să-și îngroape morții așa cum se cuvine”?

Astfel de pasagii lasă în urmă tot ce a publicat Virgil Stoica înainte, în vremuri de mai mare tihnă. Așa e dat omului! S'ajungă în împrejurări care să scoată la iveală, ca de teama unei scadențe, tot ce e mai bun în el, tot ce a tănuțit până atunci. Războiul acesta și depărtarea de cei dragi a izbit ca un fulger inima obișnuită cu tăcerea și inima a început să vorbească. Cele cinci carnete cu însemnări de pe front constituie o adevărată operă literară. Se vor publica multe astfel de opere, scrise de autori încercați în ale scrisului și care au participat la războiu. Dar puține vor avea prospețimea și vigoarea acestor însemnări destinate numai celor din intimitate, din care însă s'ar putea alege material care să umple o carte, o carte prețioasă și pentru literatură și pentru istorie. În astfel de însemnări se oglindește războiul nostru mai fidel decât în orice carte ticluită ulterior, cu răgaz și comoditate. În ele vezi înălțimea vieții și adâncimea morții ca de pe o margine de prăpastie. Bântuie atât de larg vârtejul morții, că la un moment dat dorul după viață trece în strigăt: „Vieată! Vieată! Vieată!” (sfârșitul carnet. IV.).

Și sunt aici oameni, peisagii și întâmplări. Gânduri și frământări. Revolte și elanuri. Dar mai ales o mare încredere în biruința dreptății noastre! Și un larg suflu de umanitate, care uneori se preschimbă în rugăciune: „Duminică a Floriilor, duminică a nădejdlor, adu în suflul multimilor întăritate de ură liniștea!” (18 Aprilie 1943. Floriile. Carnet. IV.).

* * *

Virgil Stoica! Încă un nume care se adaugă regretelor noastre. Încă un nume care ne asigură mântuirea.

Virgil Stoica, tu știi pericolele. Roagă-te pentru viața Neamului românesc.

RADU BRATEȘ

O PUBLICAȚIUNE ROMÂNEASCĂ DE BALCANOLOGIE

(„Balcania”, VI, București, 1943)

A apărut de curând volumul al șaselea din „Balcania”, revista Institutului de studii și cercetări balcanice din București. Conducătorul cercetărilor al realităților balcanice, prof. univ. Victor Papacostea,

Institutul Balcanic din București a reușit să grupeze în jurul lui o serie de balcanologi români și străini dintre cei mai competenți. Inaugurând un ciclu de comunicări științifice în cadrul institutului, organizând interesante conferințe din domeniul balcanologiei la Fundația Universitară Carol I. Institutul Balcanic reia acum și firul rupt acum cinci ani al „Balcaniei”, care reapare cu volumul VI, alte două volume duble, pentru anii 1939—1940 și 1941—1942, fiind sub tipar. În penuria de reviste de specialitate care domnește la noi, unde nu avem decât o singură revistă închinată problemelor sud-est europene (*Revue historique du Sud-Est européen*) apariția unei reviste pentru aceste probleme și în speță balcanice este lucru cât se poate de îmbucurător. Când, din cauza împrejurărilor, alte reviste balcanice, ca „*Revue des études balkaniques*”, „*Les Balkans*”, „*Affaires danubiennes*”, etc., și-au încetat apariția sau apar cu întârziere, „Balcania” apare, și în condițiuni tehnice superioare, dând la lumină atâtea prețioase contribuțiuni la cunoașterea acestui sector european.

Volumul pe 1943 se deschide cu un Cuvânt înainte al directorului, prof. V. Papacostea, despre: *Peninsula Balcanică și problema studiilor comparate*. Autorul atrage atenția asupra numelui greșit de Peninsula Balcanică, nume care, intrând în tradiție, nu ar putea fi înlocuit nici cu cel de Peninsula Tracă, la care se gândește un moment autorul, nici cu alte numiri propuse de alți balcanologi. Având în vedere unitatea geo-economică, fondul rasial, comunitatea de cultură și civilizație, autorul propune *metoda comparată*, pentru a putea ajunge la o mai exactă cunoaștere a realităților balcanice. Studiind cronologic intermigrațiunile popoarelor balcanice, încrucișările de rase și civilizații în Peninsula Balcanică, ne putem explica schimburile de influențe, ușurința împrumutului de elemente de civilizație și cultură dela un popor la altul. Supuse atât sub dominația romană, bizantină, cât și turcă aceleiași sistem politic, trăind în aceleași condiții politice, administrative, economice și religioase, trăsăturile comune li s'au dezvoltat în mod explicabil. De aici rezultă că nu se va putea studia separat viața unui popor balcanic, ci după o metodă comună. Schițând un plan de lucru al acestei metode a studiilor comparate, directorul Institutului Balcanic arată că în capitolul introductiv se va studia fenomenul traco-ilir — substratum-ul — ce e la baza tuturor popoarelor balcanice, apoi elenismul ca fenomen comun lumii balcanice a antichității, insistându-se asupra osmozei traco-eline. O a doua parte va fi consacrată romanității balcanice și întrepătrunderii balcano-romanice. Înaintând în timp, se va studia influența bizantină asupra fiecărui popor balcanic, rezervându-se un capitol special invaziilor și situând pe primul plan problema Slavilor de Sud. Aceasta în ce privește istoria politică. În același timp se vor studia însă și chestiuni de cultură, organizație politică, ecleziastică, juridică, artă, literatură profană și religioasă, ortodoxia bizantină, ca și perioada otomană, cu tendința ei de simbioză balcanică, ca moștenitoare a Bizanțului, cu interpenetrarea creștino-otomană în Balcani și cu ralierea unitară a lumii creștine balcanice contra Semilunei. Alți capitoli va fi închinat Românilor din Balcani. Se vor studia de asemenea influențele factorilor istorici orientali și occidentali asupra spațiului balcanic, apoi

rolul Bisericii și Domnilor români în lumea balcanică în vremea dominației otomane și, în fine, revoluțiile, care au adus independența popoarelor balcanice și constituirea statelor naționale. De o egală atenție se vor bucura studiile de folklor, etnografie, demografie și organizație socială.

Iată în câteva cuvinte sintetizat bogatul program de activitate al Institutului Balcanic, program care, fără îndoială, își va găsi deplină realizare în paginile savante ale „Balcaniei”, așa cum în bună parte se vede și din prezentul volum.

Sumarul volumului de față este metodic divizat în 6 grupe mari: Geografie, Istorie, Artă și Cultură, Filologie și Folklor, Miscellanea și Dări de seamă.

În grupa geografică prof. Vintilă Mihăilescu publică un studiu de geografie umană intitulat *Balcania centrală*, autorul distingând în Balcani 3 regiuni: 1. cea de Est sau Balcania orientală, 2. cea de Vest sau Balcania occidentală și 3. cea de mijloc sau Balcania centrală. Ultima se diferențiază de celelalte două prin caracterele geografice, prin tipul uman, tipul de case și așezări rurale, toponimia română și albaneză, etc.

În grupa istorică studiile sunt strict aranjate în ordine cronologică.

Epoca antică o deschide studiul prof. Radu Vulpe despre *Gerania, Cranea, Ecrenë*, autorul demonstrând identitatea între antica Gerania, Cranea periplelor și portulanelor medievale și actualul Ecrenë.

Em. Condurachi are câteva pagini despre *Monetele antice în Balcani*, arătând că monetele ateniene pătrund în Balcani abia în secolul II. a. Chr.

Epoca bizantină începe cu pătrunzătorul studiu al binecunoscutului bizantinist francez, V. Laurent, directorul Institutului francez de Studii bizantine, studiu intitulat: *Thema bizantină a Serbiei*. Autorul probează existența unei efemere theme bizantine în Serbia pe la jumătatea secolului al XI-lea, themă condusă de localnicul Ljutovit în calitate de strateg bizantin.

Bizantinologul român, prof. univ. N. Bănescu scrie, în câteva pagini, despre: *Etnografia și rolul militar al themei Bulgaria*, un capitol din lucrarea mai mare intitulată: *Themele bizantine Paristrion-Paradunavon și Bulgaria*, care va apare în seria de studii a Institutului Balcanic. Elementele etnice din thema Bulgariei au fost: Grecii, Vlahii, Turcii, Vardarioții, Pecenegii, Cumanii, Uzii și Sârbii. Cât privește rolul militar al acestei theme, el era de a apăra linia Savei și a Dunării de mijloc contra năvălitorilor barbari.

Epoca modernă-contemporană o deschide H. Dj. Siruni cu un studiu din domeniul turcologiei, intitulat: *Bairakdar Mustafa Pașa și Manuk-Bey „Principe al Moldovei”*, fragment dintr-o lucrare mai vastă despre: *Vieța lui Manuk-Bey Mirzaiaantz*, care va apare de asemenea într-o colecție a Institutului Balcanic. Bazat pe multe documente nouă autorul urmărește raporturile dintre Manuk-Bey, Armeanul ajuns serdar, apoi paharnic în Țara Românească, și Bairakdarul Mustafa Pașa, ayanul Rusciukului și ulterior mare vizir, al cărui consilier fusese și care îl

ajută pe Manuk să ajungă chiar dragoman al Divanului. Ridicat, în urma loviturii de Stat din 1807, la demnitatea de mare vizir, Bairakdarul Mustafa Pașa îi acordă lui Manuk-Bey, în 1808, titlul de „Principe al Moldovei”. Căderea Bairakdarului, pe care Manuk o prevăzuse și încercase în zadar să o împiedice, nu îngădui însă lui Manuk să-și valorifice noul titlu. După uciderea Bairakdarului, în 1808, de către Ieniceri, Manukreu și să fugă din Constantinopol la București, luând parte în 1812 la negocierile de pace încheiate prin tratatul dela București, trecând în 1813 prin Transilvania în Austria și slărșindu-și zilele în 1817 în Basarabia.

Tot în domeniul turcologiei se situează și frumoasa evocare a lui N. Iorga, *istoric al imperiului otoman*, semnată de o fostă elevă a marelui istoric, specializată în turcologie, D-na Maria Matilda Alexandrescu-Dersca. Sunt aici câteva pagini de conștiincioasă analiză a operii lui N. Iorga și de emoționantă evocare.

Prof. I. Moga scrie despre *Antecedentele tratatului de comerț dela Passarowitz*, publicând și un document, în limba germană, din 29 Februarie 1704, semnat de olandezul Andreas Lierdt imputernicit de Consiliul Aulic din Viena să trateze cu Turcii.

V. Mihordea dă câteva interesante și amănunțite pagini despre *Frații Cantacuzino și proiectul de revoltă al creștinilor din Balcani*. Este vorba de frații Radu și Constantin Cantacuzino urmăriți în dramatica lor pribegie prin Austria, Rusia și Polonia. Autorul se ocupă în deosebi de cariera militară a primului în Austria și a ultimului în Rusia în vremea războiului din 1736—1739, în bună parte pe bază de izvoare nouă. Proiectul unei răscoale a popoarelor balcanice contra Casei de Austria aparține lui Radu Cantacuzino. Constantin duse în acest scop tratative cu cercurile politice turcești din Sârbia. Denunțați Curții de către Sârbi ei fură arestați și judecați. Constantin fu închis la Gratz, iar secretarul său — acea personalitate complexă și curioasă — Vlad Boțulescu din Mălăești ajunse în temnița din Milano, unde în ceasurile cenușii ale închisorii a tradus vieața marelui erou balcanic Albanezul Skanderberg, scrisă de Barletinus.

Profesorul dela Salonic Mihail Lascaris, competentul cercetător al problemelor sud-est europene, publică, precedându-le de o scurtă introducere, o serie de 26 documente privitoare la *Revoluția greacă văzută dela Salonic. Rapoarte ale consulilor Franței și Austriei (1821—1826)*. Este o urmare a studiului anterior: *Salonicul la sfârșitul secolului al XVIII-lea după rapoarte consulare franceze*, apărut în 1939 la Atena.

Conf. D. Bodin dă câteva interesante *Informații nouă despre mișcările revoluționare române și slave din Craiova, Galați și Brăila la 1840—1843*. Se pun la contribuție, dându-se în anexe, 11 rapoarte ale consulilor sarzi și napolitani din Galați în acest timp. Fură implicați și câțiva Italieni. Mișcarea avu mai ales un colorit bulgar. Cei câțiva Sârbi lucrau în numele lui Miloș Obrenović.

Nestor Camariano scrie despre *Organizarea și activitatea culturală a Companiei de negustori greci din Sibiu*, constituită în 1639. Se ur-

mărește organizarea ei internă pe baza a 5 registre manuscrise aflate la Academia Română din București. Pentru relațiile cu Românii este interesant de notat că parohul grec din Sibiu jura episcopului ortodox al Transilvaniei. Nu acceptară să li se impună de către episcopul Vasile Moga un preot român. În 1690 își clădiră o biserică de piatră în Bungard. Abia în 1797—1800 reușesc, ajutați și de Românul macedonean Hagi Constantin Pop, membru al Companiei, să-și ridice o biserică de piatră în Sibiu. Câteva note privesc relațiile lui Șaguna cu Compania greacă și transmiterea bisericii grecești în posesia Românilor. Pe locul ei se ridică azi catedrala mitropolitană din Sibiu. Membrii Companiei au fost și protectori și apărători ai ortodoxiei în Transilvania, cum rezultă dintr-o scrisoare din 26 August 1821 a episcopului Vasile Moga. Pater Ianoș (Kaloianis Pater) cel ce luă poziție contra lui Atanasie în chestia unirii, și care era membru al Companiei din Sibiu, este un exemplu tipic în această direcție. Se amintește larga munificență a Companiei față de Sf. Mormânt și de Sf. Munte. La Sibiu, Grecii avură și o școală, cu limba de predare greacă, datând de prin 1766 și posedând edificiu propriu din 1797. Pare că și-a încetat activitatea prin 1839. La fine autorul dă o listă de cărți didactice, religioase, istorice, științifice, pedagogice din Biblioteca Companiei grecești dela Sibiu la anul 1822. În 1854, după mai bine de două veacuri, Compania greacă din Sibiu își încetă existența. Ne permitem aci o mică observație: Bratislava (Boroslav) din Silezia (la p. 234) este de fapt Vratislava, Wrocawul polonez, Breslaul german silezian.

Ultimul studiu din grupa istorică se datorește celui mai bun cunoscător român al realităților sârbești și al realităților sârbo-române, prof. univ. Silviu Dragomir, care scrie despre *Andrei Șaguna și Iosif Rajacic. Un capitol din istoria relațiilor Bisericii române cu Biserica sârbă*. Sunt 14 scrisori sârbești, nemțești ungurești și românești dintre 1843—1848. Incepând din 1843, când Șaguna era profesor la Vrsac, corespondența lui cu Rajacic se continuă în 1847, când părăsind Mănăstirea Kovilj, Șaguna venise ca vicar general în Transilvania. Scrisorile reflectă în bună parte reaua situație a Bisericii și a Școalei române ardeleni, expun diverse chestiuni de organizare bisericească, activitatea lui Șaguna ca vicar în Transilvania, necazurile lui cu prilejul alegerii sale de episcop, împărțășite toate protectorului său mitropolitul Rajacic, căruia într-o scrisoare din 18 Februarie 1848, îi mulțumește pentru alegerea lui ca episcop. După consacrarea lui ca episcop, Șaguna fiind chemat să îndeplinească marea lui misiune românească, căile lui și ale lui Rajacic se despart. Totuși în orele triste ale revoluției din 1848, Șaguna se adresează iarăși lui Rajacic, rugându-l să susțină aspirațiile spre independență ale națiunii române și insistând pentru separarea ierarhiei române de cea sârbă. Înțelegerea cu Sârbii nu era posibilă. Iar în 1851 Nicanor Gruic, vechiu adversar al lui Șaguna, îndreptă din Viena atacuri personale contra episcopului român, după ce primise, se pare, informații ample dela Rajacic. Lucrul se verifică și prin reproșurile făcute lui Șaguna de către Rajacic în sinodul episcopal din 1852, când ultimul arată că nu poate exista modalitate de înțelegere în ce privește sacrificarea drepturilor Bisericii sârbești, cum relatează Dr. Th.

Mandic în *Uspomene iz naseg crkveno-narodnog zivota*, I, 22. Lupta lui Șaguna avea însă să triumfe în 1864, când Curtea din Viena aprobă crearea unei mitropolii ortodoxe române a Transilvaniei. În anexe se dau în original scrisorile bine transcrise și — ceea ce e mai rar la noi pentru documentele slave — bine tipărite. Nu putem fi decât recunoscători autorului pentru ampla lumină aruncată asupra unor împrejurări puțin cunoscute din viața Bisericii ortodoxe din Transilvania în epoca mai nouă. Din scrisorile publicate rezultă în mod clar generozitatea lui Rajacic, sprijinul acordat de el Bisericii și poporului român din Transilvania. Și sub acest raport meritul acestui studiu nu poate fi în deajuns subliniat.

În grupa Artă și Cultură, unde întâmpinăm studii variate, dispuse strict cronologic, dela cele cu caracter preistoric până la cele de conținut neo-grecesc, D. Berciu scrie în limba germană despre *O problemă din preistoria Europei de Sud-Est: Fibulele tracice*. Se fac interesante precizări cu privire la tipul, statistica, răspândirea, cronologia, și apartenența etnică a fibulelor trace. Foarte binevenită este harta dela p. 305 privitoare la răspândirea fibulelor trace. Autorul ar fi găsit prețioase elemente de comparație într'un studiu despre fibule publicat pe vremuri în *Seminarium Kondakovianum* de către răposatul istoric rus Běljaiev.

Grigore Ionescu, profesor la Facultatea de Arhitectură din București, se ocupă de *Bizanțul și arhitectura religioasă din România*. Însotindu-și studiul cu o mulțime de fotografii, secțiuni și planuri de biserici, prof. Ionescu demonstrează pe provincii (Transilvania, Țara Românească și Moldova) că influența bizantină — atât de exagerat prezentată de unii cercetători — este cu mult mai redusă în construcțiile noastre religioase. Amintind diversele influențe: bizantino-sârbă, armeano-caucaziană, italiană, gotică, autorul insistă mai ales asupra elementelor locale de originalitate, care îndreptătesc mai degrabă denumirea de arhitectură română, decât cea acordată global de arhitectură bizantină.

Tot în grupa aceasta savantul grec Cleobul Tsurkas publică cel mai frumos studiu al volumului — un studiu de istorie a culturii —, intitulat: *Primele influențe occidentale în Orientul ortodox*. Remarcată încă în sec. XIV—XV, influența occidentală asupra Orientului ortodox se făcu simțită abia după epoca bizantină, în sec. XVI—XVII. Pentru această epocă autorul se oprește asupra conflictului dintre catolicism și reformațiune în mediul ortodox, tendințele catolice în teologia ortodoxă (teologia scolastică apuseană introdusă în Orient de Meletie Syrigos în conflict cu Teofil Corydaleus și Ioan Caryophyllis, ultimul trăind după 1664 în țările române), filosofia neo-aristotelică în Orient (introdusă de către atenianul Teofil Corydaleus), conflictul dintre teologie și filosofie în Orient, începuturile erei moderne în Orient (determinată de introducerea neo-aristotelismului și a reformei în acest sector european și urmările propagării reformei în Orient (se subliniază că sec. XVII a fost secolul renașterii orientale și ortodoxe, grație, în mare parte, influenței Occidentului asupra Orientului ortodox).

Prof. Dan Simonescu dela Universitatea din Iași, tot în grupa Artă și Cultură, dă câteva pagini despre *Mănăstirea Cetățuia (Iași) focar*

de cultură al Orientului ortodox, subliniind importanța tipăriturilor religioase grecești făcute acolo pentru apărarea ortodoxiei contra catolicismului. Activitatea tipografică dela Cetățuia se leagă mai ales de patriarhul Dositeiu al Ierusalimului, ale cărui relații cu țările noastre au fost atât de fericit reînviat de rectorul Academiei Andreiane, Pr. Dr. D. Stăniloae, în teza sa de doctorat: *Vieața și activitatea patriarhului Dosofteiu al Ierusalimului și legăturile lui cu țările românești*, Cernăuți, 1929.

D-l V. Economidis se ocupă cu *Chestiunea lingvistice grecești în principatele române*, dând un expozeu metodic și bine informat despre activitatea filologică a învățaților greci, cari au trăit în țările noastre în secolele XVIII—XIX, ca Iosef Mösiodax, Daniel Philippides, Gregorios Konstantas, Ioan Vilaras, Athanasie Christopulos, Demetru Katargi-Photiades, Adamantios Korais, Neofit Dukas, Stefan Komitas, Panaiot Kodrikas, Iakovaki Rhizos Nerulos, Benjamin din Lesbos.

Ariadna Camariano publică un amănunțit studiu despre *Teatrul grec la București la începutul secolului al XIX-lea*. Se arată cum în 1817—1820, în vremea lui Ioan Karadja, susținuți de fiica lui, Domnița Ralù, și apoi sub succesorul său Al. Sutz, tinerii greci din București reprezentară o mulțime de tragedii cu subiecte patriotice și revoluționare, alese din repertoriul francez, italian și grecesc. Între altele se jucară: Oreste de Alfieri, Brutus de Voltaire, Phokion, Timoleon de Ioan Zambelios, Fedra lui Racine, Mânia lui Achile sau moartea lui Patrocle de Athanasie Christopulos, Moartea lui Cesar de Voltaire, Meropa de același, Temistocle al lui Metastasio, Filip II de Alfieri, Polixene, Aspasia de Iakovaki Rhizos Nerulos. Autoarea îndreaptă multe erori strecurate mai ales în Istoria teatrului neo-grec (în grecește) a lui N. Lascaris, apărută la Atena în 1938, și subliniază aportul acestor reprezentații teatrale în pregătirea sufletească a mișcării dela 1821.

Ultima contribuție la grupa Artă și Cultură este articolul lui M. Regleanu: *Primii bursieri români la Atena*. Ei sunt: Dumitru Racoviță trimis în 1843, diaconul Dionisie Măldărescu, călugărul Dositei, Ilie Benescu și Lazăr Drugeanu trimiși în 1844 și Ioan Nicolescu trimis în 1845, toți studiind limba greacă și teologia.

Grupa Filologie și Folklor se deschide cu urmarea marelui studiu început în „Balcania”, I, 1938, al lui N. Drăganu despre *Vechimea și expansiunea Românilor după toponimie, onomastică și limbă*, autorul stabilind cu o serie de dovezi irefutabile că teritoriul de formație al poporului român și al limbii române — contrar științei maghiare care îl plasează exclusiv la Sud de Dunăre, cuprinde un spațiu foarte întins: Sârbia, S. — V. Bulgariei, Bulgaria dintre Dunăre și Balcani, Dobrogea, Oltenia, Țara Românească și Moldova de lângă Dunăre, regiunea dunăreană și maritimă a Basarabiei, Transilvania, Banat, Panonia și Sirmium. Se aduc apoi o mulțime de probe de toponimie și limbă, atestând prezența elementului român în Panonia, Moravia, Carpații nordestici și vechea Dacie, din cele mai vechi timpuri, toate dovezi să spulbere afirmațiile fanteziste maghiare, care ne aduc în regiunile noastre de azi abia în sec. XIII. Intregul studiu este greu de bogăția de informație și este

străbătut de acribia critică, ambele caracteristice regretatului savant. Ne îngăduim însă să observăm că la cele spuse la p. 451 cu privire la *Laborcza* din comit. Zemlén și la *duca* ar fi trebuit să se aibă în seamă și cele spuse de Alexis Petrov în *Drevnejsija gramoti po istorij karpatorusskoj cerkvi i ierarchij 1391—1498 g., Praha, 1930.*

Studiul următor este semnat de bunul cunoscător al folklorului slavo-român, prof. univ. P. Caraman, care și-a stabilit reputația încă dela masiva și savanta monografie privitoare la colindele slave și române publicată în limba polonă (*Obrzed koledowania u Slowian i u Rumunów. Studium porównawcze. Kraków, 1933*). Studiul din Balcania se ocupă de *Bazele mistice ale antroponimei* și poartă subiectul de *Prolegomene la studiul numelor personale române*. Se fac interesante observații asupra raporturilor dintre zoonomastică, toponime antroponimie, apoi se trece la studierea antroponimelor considerate ca expresii ale vechilor concepții mistice: numele identificat cu sufletul, botezarea copiilor cu numele strămoșilor, reflex al credinței în migrația sufletului și în reîncarnare. Câteva pagini sunt rezervate numelor personale considerate în raport cu urmările la persoanele balcanice, ca și la popoarele vechi (Elini, vechii Germani, vechii Slavi, Ebrei). Studiul se termină cu observații de ordin morfologic, lexicologic și sintactic asupra numelor-urări. Studiul profesorului Caraman, atât de bogat în informații culese din diferite limbi și despre diferite popoare de pe tot globul și de pe toate treptele de civilizație, va continua și în numărul viitor, când vom putea citi — sperăm — și concluziile autorului. Așteptăm cu nerăbdare continuarea excelentului studiu, deopotrivă de folositor atât etnografilor cât și slaviștilor.

Grupa de Filologie și Folklor o încheie un alt studiu al profesorului Emil Petrovici dela Universitatea din Sibiu, singurul nostru slavist care se ocupă în mod neîntrerupt cu probleme de filologie slavă. Studiul se intitulează: *Vestigii de graiuri slave înlocuite de limba română*, autorul stabilind proveniența câtorva elemente lexicale ori toponimice din limba română: gărină, guzina snopului, Musca, Dii, a sodomi, cin, Cinciș. În prețioasele note ale autorului se strevăd printre rânduri atâtea mărturii pentru continuitatea noastră pe meleagurile ce le locuim azi, lucru dovedit de autor în atâtea rânduri și în periodicele „Transilvania” și „Dacoromania” tot cu aceiași armă sigură a toponimiei.

La *Miscellanea A. Sacerdoțeanu* adaugă încă un nume de loc latin în *Calcidica* (termenul de Lungiani, aflat într-un document grecesc din 1342) la cele inserate în lucrarea sa *Vlahii din Calcidica*. București, 1934.

Aurel H. Golimas stabilește care erau *Caimacamii necunoscuți ai domnitorului Ioan Mavrocordat și data sosirii lui la Iași*. Caimacamii sunt: logofătul Sandu Sturza, vornicul Costache Razul, vistierul Toader Paladi și spătarul Aristarh, atestați în Iunie—Octomvrie 1743.

Prof. V. Papacostea, publică, însoțindu-le de comentarii, *Două documente autografe din Moschopolis*. Sunt două contracte de vânzare datând din 1807 și 1811 și purtând semnătura lui Daniel de Moschopolis, eminentul predicator și scriitor macedo-român.

La Dările de seamă, întocmite cu mult simț critic și îmbrățișând probleme din diferite domenii : geopolitică, preistorie, arheologie, protoistorie, istorie politică, istorie religioasă, etnografie, folklor, demografie etc., toate interesând spațiul balcanic, semnează următorii :

Victor Tufescu (Fritz Valjavec, *Südosteuropa und Balkan. — Forschungsziele und Forschungsmöglichkeiten, Südost-Forschungen*, VII. Jarg. Heft 1—2, Okt. 1942).

Vintilă Mihăilescu (André Ronai, *Tableau ethnique du bassin des Carpathes, Revue d'histoire comparée, Etudes hongroises*, XXI-e année, 1943, *Nouvelle série*, Tome I-er, Nos. 1—2).

D. Berciu (Fr. Rainer—I. Simionescu, *Sur le premier crâne d'homme paléolithique trouvé en Roumanie*, București, 1942; Giacomo Devoto, *Die Indogermanen auf den Balkan, Forschungen und Fortschritte*, Bd. XVIII., Nr. 21—22, 20 Iulie—1 August 1942; Christian Pescheck, *Streitaxte aus Bulgarien, Wiener. Prähist. Zeitschrift*, XXVIII. 1941).

D. M. Pippidi (A. Marinescu-Nour, *Cultul lui Zamolxis*, București, 1941; Em. Condurachi, *Monumenti cristiani nell'Ilirico. Extras din Ephemerid Dacoromana*, IX, Roma, 1940).

Gh. Ștefan (D. Tudor, *Sucidava II: Seconde (1937) et troisième (1940) campagne de fouilles et recherches archéologiques dans la forteresse de Celei département de Romanaji, Dacia*, VII—VIII (1937—1940), București, 1941).

D. Tudor (Al. Bărcăcilă, *Une ville daco-romaine: Drubeta*, București, 1938).

M. Lascaris (P. Mutaftchiev, *Istorija na bălgarski narod*, tome I, Sofia, 1943).

S. Dragomir (Dr. Thim Iózsef, *A magyarországi 1848—49-iki szerb fölkelés története*, I—III, Budapest, 1935—1940).

P. Caraman, (Milovan Gavazzi, *Godina dana hrvatskih narodnih obicaja*, I—II, Zagreb, 1939; *Anuarul arhivei de folklor* VI, București, 1942; *Ethnos*, anul I, fasc. I (1941), II (1942) și

Mihail P. Dan (Traian Ionescu-Nișcov, *La tradition cyrillo-méthodienne dans l'histoire des Slaves de l'Ouest*, Buc., 1941 și Dr. Jan Sveton, *Slováci v europskom zahraničí*, Bratislava, 1943).

Încheiând această palidă prezentare a valorosului volum ce ni l-a oferit de curând Institutul de studii și cercetări balcanice, ne exprimăm doar regretul că nu s'a putut tipări și în acest volum notițele bibliografice analitice privitoare la spațiul balcanic, atât de necesare tuturor celor ce își închină preocupările lor acestui sector european. Știm că în intențiunea direcțiunei revistei este așa ceva și nădăjduim că atât în vol. II—III și IV—V, ce se află sub presă, cât și în cele ce vor urma se va acorda cuvenita atenție acestei bibliografii. Absența bibliografiei analitice ne-o explicăm doar prin enorma întindere luată de acest volum (586 p.), care cuprinde toate cele 4 numere ale anului 1943.

Altfel — după cum se vede — „Balcania” apare nu numai cu colaborarea Românilor, ci și a câtorva savanți străini (Greci : M. Lascaris, Tsurkas, Economidis; Francezi : V. Laurent) cu un bun renume în rân-

durile balcanologilor. Credem că atunci când vremurile se vor liniști în paginile „Balcaniei” își vor da întâlnire și ceilalți savanți balcanici (Sârbi, Croați, Sloveni, Albanezi, Bulgari, Turci), pentru a asigura acea „cooperare strânsă în serviciul adevărului”, despre care vorbește profesorul Papacostea în Cuvântul său introductiv.

O mențiune specială se cuvine atât traducătorilor, cari s’au îngrijit să dea traduceri cât mai bune, cât și tipografiei „Cartea Românească” din București, care s’a străduit să dea o cât mai frumoasă ținută tehnică acestei reviste, care, mai ales astăzi, este un reușit instrument de propagandă al științei românești dincolo de hotarele țării.

La sfârșitul acestor rânduri, așteptând cu nerăbdare alte volume ale „Balcaniei”, ca și ale studiilor, monografiilor, documentelor, ale lui *Le monde balkanique*, ale atâtor prețioase publicații anunțate de Institutul Balcanic din București, ne permitem să adresăm institutului bucureștean viile noastre urări pentru ducerea la bun sfârșit a unei opere atât de vaste, menită să servească deopotrivă și știința și patria.

Dr. MIHAIL P. DAN

INSEMNĂRI

MOARTEA LUI GHEORGHE SION

În momentul când încheiem acest număr, ne sosește vestea trecerii dintre cei vii, la o vârstă de patriarh, a lui Gheorghe Sion, marele donator al Bibliotecii Universitare a Clujului, a Episcopiei Vadului și a Feleacului și a altor instituții din țară. S'a stins prin moartea lui una din cele mai populare și mai iubite figuri ale Clujului de după Unire, Clujul legat pentru totdeauna de vatra românească, prin creația noastră spirituală. Căci prin tot ce a săvârșit acest tip reprezentativ de boier moldovean, a fost legat de acest oraș drag, care i-a dat de altfel rara distincțiune de cetățean de onoare al său. Toată truda lungii și bogatei sale vieți, de colecționar pasionat și unic de vestigii ale trecutului nostru, pentru care a cheltuit o imensă avere, și-a dăruit-o Bibliotecii Universității Daciei Superioare, contribuind astfel în cea mai largă măsură la românizarea ei. Numeroasele lui stampe, multe din ele de o valoare unică, au inundat deodată, cu palpitantă spiritalitate românească de pretutindeni, coridoarele acestui impunător palat. Dar ceea ce vedeai aici era o înfrântă parte față din multul pe care-l aflai în sălile rezervate colecției lui. Documente și scrisori vechi, monete și obiecte istorice, iarăși și iarăși stampe, dar mai ales cărți rare, strânse în mare parte dela anticari din străinătate, făceau din această co-

lecție o rară delectare pentru ochiu, un admirabil mijloc de educație în spiritul românesc de pretutindeni și o sursă neprețuită pentru cercetători. Gheorghe Sion își petrecea cea mai mare parte din timp în mijlocul acestor relicvii, îngrijindu-le cu dragostea și îndărătnicia unui părinte pentru copiii săi, fiind totdeauna gata să-ți vorbească despre ele cu duiosia și umorul lui specific moldovenești. Căutându-i un înaintaș, nu-l pot afla decât în boierul basarabean Vasile Stroescu, îndrăgostit asemenea lui de acest Ardeal, unde i se părea că se poate cultiva răsadul bun al neamului. Generații întregi de Ardeleni au învățat din gestul lui Gheorghe Sion să iubească Moldova, nefericita Moldovă, atât de greu încercată astăzi. El și-a dat Ardealului sufletul, a lăsat însă ca oasele să i se odihnească în Moldova lui dragă, alături de marii lui înaintași, alături mai ales de ale lui Costache Negre, cea mai luminoasă figură a Unirii, pe care marele donator l-a admirat toată viața ca pe un zeu tutelar.

Ion Breazu

PATRU VEACURI DELA TIPĂRIREA ÎNTĂIEI CĂRȚI ROMĂNEȘTI

S'au împlinit zilele acestea — la 13 Iulie — patru sute de ani de când meșterul Filip Maler își primea, aici la Sibiu, din partea Magistratului orășenesc, răsplata pentru tipărirea unui catehism româ-

nesc: „Ex voluntate dominorum dati sunt M. Philippo Pictori pro impressione catechismi valachici bibale fl. 2", cum spun vechile protocoale de socoteli ale cetății.

Din nenorocire, e singura dovadă precisă despre acest eveniment atât de însemnat. Intradevăr, niciun exemplar nu ni s'a păstrat din această carte. Și nu este de loc sigur că micul catehism — de formatul în — 12°, fără început și fără sfârșit — văzut de Timotei Cipariu în Biblioteca Mănăstirii din Blaj, acum o sută și mai bine de ani, ar fi fost cel tipărit la Sibiu în 1544. De aceea nici nu credem potrivit să facem speculații în jurul acestei cărți-fantomă.

Un fapt rămâne însă: că acest catehism s'a tipărit aici la Sibiu, acum patru sute de ani. El reprezintă prima carte românească din toate ținuturile românești, despre care avem cunoștință până acum.

Al doilea fapt pe care ținem să-l relevăm e că acest eveniment — cu excepția unei mențiuni la Radio a d-lui Emanoil Bucuța, reproducă în acest număr al *Transilvaniei* — a trecut nevăgătat în seamă. Cu toate vremurile grele în care ne sbatem, s'ar fi cuvenit ca această comemorare să fie amintită măcar de principalele noastre publicații periodice.

Iar din partea Sibiului, ar fi trebuit chiar să se facă mai mult.

Intru cât ne privește, începusem încă din iarnă pregătiri pentru organizarea unei expoziții retrospective a „Cărții românești din Sibiu” la Biblioteca Centrală a Universității Clujene. Cercetând care din marile biblioteci ale țării ar putea ajuta instituția noastră refugiată — deci cu insuficiente fonduri de publicații, — am înțeles că cea mai importantă, aceea a Academiei Române, nu poate sta în ajutor, din cauza stărilor excepționale. Am fi renunțat însă și la contribuția ei atât de prețioasă — cu riscul de a aranja o expoziție mai puțin completă, — apelând numai la

Biblioteca Centrală a „Astrei”, la aceea a Muzeului Brukenthal și la Biblioteca Centrală din Blaj. Dar precipitarea evenimentelor a impus institutelor amintite — ca și Bibliotecii Universității de altfel — evacuări grabnice și astfel planul nostru a trebuit să fie părăsit. Ca și în 1940, când trebuia să sărbătorim și noi o jumătate de mileniu dela epocala descoperire a lui Gutenberg, nu ne-am putut îndeplini nici acum plăcuta datorie a cinstirii unor momente atât de însemnate din istoria tiparului în general și a celui românesc în special.

Să nădăjduim că nu peste mult vom putea relua, în aceeași localitate, tradiția altor ani, când în spațioasa sală de expoziții a Bibliotecii Clujene se perindau sute și sute de intelectuali mari și mici, spre a privi cărți, reviste, ziare, documente, tablouri, hărți și grafice care ilustrau retrospectivile noastre privitoare la „Centenarul Gazetei Transilvaniei” (1938), la „Semicentenarul morții lui Eminescu” (1939) sau la „Astra în documente și imagini” (1939) — ca să nu amintim decât pe cele mai răsunătoare din manifestările de acest gen ale Clujului românesc.

Ion Mușlea

CENTENARUL LUI ION AL. LAPEDATU

S'au împlinit, la 6 Iulie, 100 de ani dela nașterea lui Ion Al. Lapedatu, poetul, ziaristul și profesorul ardelean de o atât de frumoasă ținută în scrisul și în toate actele scurtei sale vieți. În cei 34 ani pe care i-a trăit, el și-a revărsat activitatea în domenii atât de multiple, punând pretutindeni atâta suflet și atâta maturitate de gândire și curaj în inițiative și atitudini, încât numele lui va rămâne neșters în istoria acestei provincii. Tânăr de mari promisiuni, el a avut norocul să fie remarcat de aceia care aveau atunci în mână destinul a cel puțin o parte din tineretul român. Cu ajutorul lor — a societății „Transilvania”, susținută la București de sufletul patriotic al lui Papiu Ilarian și Bogdan

Petriceicu Hașdeu — el a putut să facă excelente studii în Franța și Belgia, unde puțini ardeleni au avut pe acele timpuri norocul să-și completeze educația. Încă din timpul acestor studii, el trimite publicațiilor din Transilvania și de peste Carpați, promițătoare poezii, studii și articole. Cu toate că și-a urmat studiile cu o rară conștiinciozitate, el avea ochiul deschis asupra a tot ceea ce se petrece la frații lui de acasă, fiind gata să ia parte la orice inițiativă menită să-i sălzeze pe drumul progresului. Se discută problema întemeierii teatrului românesc în Transilvania? Ion Lapedatu intră în focul discuției, dând alături de Mihai Eminescu, cele mai sănătoase sugestii. Și nu se mulțumește numai cu atât: el trece la fapte dând în *Tribunul* cea dintâi dramă a repertoriului ardelen, inspirată din revoluția dela 48, scrisă într-o limbă plină de vigoare și străbătută de un patriotism energic și cald. Acest patriotism caracterizează de altfel toată activitatea lui literară, gazetărească și didactică. Căldura lui răsbate până la noi, cu toată spuza anilor care s'a așezat peste scrisul său. Păcat că volumașele sale *Încercări în literatură* (1874) și *Asupra situațiunii* (1877) sunt atât de rare. Ele de altfel cuprind numai o parte din activitatea lui publicistică, risipită mai ales în *Familia*, *Orientul Latin* și *Albina Carpaților* — acestea două din urmă redactate în bună parte de el. „Astra”, la indemnul și din grija lui Andrei Bârseanu, care a păstrat totdeauna fostului său dascăl dela Brașov o pioasă amintire și o sinceră admirație, a editat, în biblioteca sa populară, trei din nuvelele lui istorice. Ion Lapedatu ar merita însă reeditarea unei culegeri din întreaga sa operă. Numai astfel figura sa luminoasă s'ar întoarce între noi cu toate realizările și potențele sale. Poate că dacă acest centenar s'ar fi nimerit în altfel de împrejurări, am fi avut acest volum. Ar fi fost cel mai nimerit act de pietate pentru acela care

n'a dorit altceva decât să lumineze prin scrisul său, să aducă mai multă dreptate și mai multă înțelegere umană pentru poporul din mijlocul căruia s'a ridicat.

I. B.

AUREL MARIN

Au trecut 2 ani de când l-am întâlnit ultima oară. Se întorsese de pe front, unde a fost grav rănit și-și petrecea convalescența la Brașov. Venise aici să-și revadă munții cu piscurile înmărețite de lumina crudă, aproape dureroasă a primăverii. Azi însă, când aceiași munți „răniți de soare” își chiamă rapsodul, pe căpitanul Aurel Marin, împătimit de „solitudinea” lor „aspră”, nu-l mai poate aștepta, „în seceta din munte”, nicio veste; „A pietrei mângâiere” odihna i-a adus. De multă vreme, poetul acesta de o sensibilitate încontinuu sbuciumată de presimțiri sfâșietoare și-a intrevăzut moartea:

„Pleacă o pasăre. Cântă singur un greer
Depart, imensa câmpie. Un buciom s'aude
Prietenii scumpi, prietenii de azi,
Când ne vom întâlni asemenea?
Va fi un secerat pe curând pentru unul”

S'a stins în chilia unui spital din Roman, în plin războiu, ca ofițer de Stat Major al unei unități de infanterie. Pentru sfârșitul său, poetul și-a dorit un alt moment, un alt cadru:

„Uit de lume, lume rea uitând
Cu munții mei și cu pădurea mea
Și frumusețile ne mai uitând,
Voi trece lin, cum trece pasărea”.

Ii răsfioiesc opera poetică: *Lumini*, *Intrarea în pădure*, *Insemnări de vacanță*, *Insemnări despre lume, prietenii și moarte*, *Sonete*, *Moartea lui Pan*; volumul de *Comentarii critice*, *Gazeta Transilvaniei*, al cărei harnic cronicar literar a fost unde au apărut câteva fragmente din lucrarea în manuscris intitulată *Sevastopol 1942* și din *Carnet contemporan*.

Ca poet, ceea ce dă, în cuprinsul literaturii române contemporane, un timbru individualizat versurilor lui Aurel Marin

sunt cele două teme cari i-au demonizat inspirația: muntele și pădurea; o intuire profundă a accentelor grave din zestrea altor teme: dragostea și moartea, precum și tehnica aristocrată, adeseori ireproșabilă a multor poezii. Oricât ar fi însă de șlefuit stilul, el nu pare niciodată forțat, pretențios ori sec, ci se menține în zonele unei simplități de calitate superioară, o simplitate care dinamizează vibrația sentimentului. În ordinea aceasta aș cita, ca piese antologice, *Tăcere* și *indeosebi Toamnă*:

„Păsări albe, peste casă,
Trec în zarea de mătășă,
Pe cărarea Sudului
De-asupra agudului.

Fără greș, fără oprire,
Numai vântul dă de știră:
Lină oaste călătoare
Către-o stea colindătoare!

Păsări negre, nevoiaș
Trec arar peste oraș,
Și cu vremea și cu visul,
Cu iubirea mea și scrisul.”

„Sunt poezii care nu se judecă”, afirmă undeva Aurel Marin. Așa este pastelul citat. Fără să-i cumpănești valoarea, el te încântă, te imbie la întrebări și contemplație, ceea ce autorul *Insemnărilor despre lume, prieteni și moarte* a considerat întotdeauna drept o realizare de maximă relevanță a creației poetice.

Aurel Marin a trăit, ca luptător în linia I-a, crâncena înclăștare a „Vânătorilor de Munte” cu dușmanul cotoptor. Iar când a simțit ispită de a poetiza această „sarabandă a morții”, a scris, cum însuși mărturisește, „cu experiența pe care am putut-o căpăta într'un an de campanie”, evitând „aspectul monstruos, înfiorător al războiului”; el nu trebuie descris, ci „sugerat, spre a se imprima neșters în inimă”. De astfel, o scenă de războiu aici nu poate fi descrisă: „De ce nu pot să-ți scriu, soție, că atacul merge excelent și au căzut dintre cei cunoscuți unul și altul? Aș încerca să-ți descriu o scenă de războiu. E oribilă. Stereotipă. Aș minți, mă crezi?

Cum aș putea să-ți spun adevărul? Ochiul nu vede nimic, nimic. Oboșeala își șterge detaliile, le îngroașe, le desfigurează, în extrageri continue. Sunt lucruri neesențiale, mă înțelegi? S'au petrecut și ieri și azi. Se petrec la fel. Mici mizerii, fără capăt, pe care le 'nduri fără murmur și șovăire, cu care te obișnuiești și de care dacă ai scăpat ți se pare că nu ești întreg” (col. Al. Petrescu și cpt. A. Marin, *Scene din luptele dela Sevastopol*). Fragmentul reprodus are, ca substrat, date strict documentare. Însă ele, prin alambicarea lor în retortele sufletești ale unui talent de nebanuite posibilități, au fost depășite, înălțate în sfera semnificațiilor cu caracter de generalitate. Tot ca o creație majoră a conceput Aurel Marin și poezia de războiu: „Dacă ar fi să ne exprimăm o dorință, ne-am duce cu gândul la o poezie de largi cadențe în care sufletul măreț al Românului jertfit generos, pe front, să se arate așa cum e: cuprins de mari sbuciumări, conștient de înșănătatea faptei; în sfârșit la o poezie care să cuprindă, în mică parte măcar, ceva din grandoarea teatrului de luptă răsăritean.

„Acolo, pe front, se încep și se sfârșesc destine de oameni și de popoare. Interează mai puțin oftatul după Ileana sau Ana, cât conștiința că se rezolvă, într'un mod atât de feroce, problema de viață și de moarte pentru colectivitate”. Faptul că Aurel Marin n'a mai apucat să realizeze aceasta poezie „de largi cadențe”, moartea curmându-i avântul spre culmi, creiază în cuprinsul literaturii noastre un gol, poate cel mai greu de implinit. „Pleacă o pasăre, cântă singur un greer”...

I. VERBINĂ

MĂRTURII CULTURALE BIHORENE

se numește un frumos și bogat volum, eșit de curând de sub teascurile Tipografiei Naționale din Cluj și datorit profesorului Vasile Vartolomei, dela Școala Normală din Oradea. În 500 de pagini, dense, d-sa strânge, cât un roi întreg

de albine într'un stup, toate manifestările și realizările culturale românești ale Bihorului. dela sfârșitul veacului al XVIII-lea până la 1906, data încetării revistei *Familia*. După monografiile lui Dr. Const. Pavel, după *Oamenii din Bihor*, ai d-lui Teodor Neș, studiile d-lor I. Georgescu, Potoran, Bolca și ale altora, d-l Vartolomei duce cu un pas mai departe cercetările asupra acestui colț de viață românească veșnic primejduit, însă susținut mereu de o conștiință națională hrănită de oameni cu adevărat providențiali. Meritul de căpetenie al autorului este de a fi scris o astfel de carte în împrejurările în care a căzut neamul românesc din aceste părți, după blestemată zi de 30 Aug. 1940. Foarfeca unei cenzuri, gata să stârpească fără cruțare orice afirmare de viață românească, perspectiva închisorii sau a expulșării, au stat mereu în spatele d-sale. Urmele acestor stafii hădoase se simt în această lucrare, ca de altfel în tot ceea ce se tipărește dincolo de Feleac. Numai în acest fel specialistul își poate explica unele lipsuri, care este imposibil să fie scăpat unui cercetător atât de harnic. Un alt merit al d-lui Vartolomei este de a fi explorat, mai mult decât au făcut-o înaintașii d-sale, unele publicații locale, în deosebi *Familia*, această mină nesecată de știri și fapte culturale, nu numai pentru istoria locală, ci pentru întreg pământul românesc. Din cele 40 de volume ale revistei lui Iosif Vulcan, d-sa a scos atât mărturiile culturale ale Bihariei, cât și legăturile ei, atât de largi, de neîntrerupte și de îndrăznețe cu sufletul românesc de pretutindeni. Din acest punct de vedere lucrarea d-lui Vartolomei poate fi consultată cu folos chiar și de specialiști. Firește că în condițiile în care a lucrat, d-sa n'a putut avea la dispoziție toate cercetările privitoare la acest domeniu, în deosebi pe cele de după 1940. Să fim totuși recunoscători autorului pentru multul pe care l-a putut strânge pentru a ni-l oferi, drept

dovadă a iubirii împinsă până la sacrificiu de tot ce e românesc, pe care o întâlnim la frații ajunși sub odiosul jug strein. Această întoarcere spre un trecut care n'a fost deloc atât de modest, cum lasă să se înțeleagă vecinii noștri, este utilă însă — după cum bine spune d-l Emil Hațieganu în caldele cuvinte din prefață — în deosebi celor care poartă acest jug, crescându-le răbdarea și aprinzându-le credința în ziua izbânzii. I. B.

DELA PETRU MAIOR LA OCTAVIAN GOGA

este titlul volumului în care d-l Vasile Netea își reunește articolele apărute în diferite publicații, toate în legătură cu istoria modernă a provinciei noastre (Ed. Cugetarea, București). Fie că vorbește de Petru Maior, găsind frumuseți neremarcate în predicile lui, sau aducând precizări la biografia lui, de economiștii Dionisie Pop Martian, Visarion Roman sau Diamandi Manole, de luptători politici sau momente istorice, cum sunt Constantin Romanu-Vivu, conferința dela Miercurea, Procesul Memorandului sau Generația Unirii, fie că — mai ales — ne prezintă scriitori: pe un Ion Pop-Reteganul, Lucreția Suciul, Gheorghe Bogdan-Duică, Coșbuc, Iosif, Chendi, Goga, d-l Netea se arată un pasionat al informației rare, care merge până la surse destul de anevoie de consultat și un entuziast admirator al trecutului Transilvaniei. Entuziasmul d-sale merge uneori, chiar prea departe, ca o oală care dă în foc, căzând într'un abuz de superlative sau într'o supărătoare intemperanță stilistică. Dar aceste momente sunt rare și ele nu scad din valoarea bogatului d-sale volum. Se observă la d-sa, atât în întrebuintarea surselor, cât și în stil un progres, care nu poate decât să bucure pe aceia care îi urmăresc de aproape scrisul. Prin studiile și evocările din acest volum și acelea pe care le publică fără întrerupere în publicațiile din capitală și pro-

vincie, d-l Netea aduce reale servicii cauzei ardeleni și se așează în primele rânduri ale tinerilor gazetari.

I. B.

NICOLAE DRĂGANU, MORFEMELE ROMÂNEȘTI ALE COMPLEMENTULUI ÎN ACUZATIV ȘI VECHIMEA LOR. Un capitol de sintaxă românească. Lucrare postumă. *)

Când la sfârșitul anului 1939 distinsul profesor și academician Nicolae Drăganu și-a încetat activitatea, prin moartea-i prematură, linguiștii și filologii români au regretat în pierderea lui pe lângă omul de inimă, bun și drept, mai ales pe neîntrecutul specialist în materie de limbă maghiară și sintaxă. Competența în aceste direcții i-a fost de multă vreme unanim recunoscută, iar dispariția sa va rămânea încă simțită în lingvistica românească.

Dacă ne-a dat atâtea contribuții însemnate, ca excelent cunoscător al limbii maghiare, care culminează de sigur în acea temeinică lucrare, ce a ațâțat, prin adevărul cuprins în ea, mânia vecinilor dela Vest, *Românii din veacurile al IX—XIV pe baza toponimiei și onomastice*, ca specialist în problemele sintactice, pentru care manifesta întotdeauna o deosebită predilecție, Nicolae Drăganu se simțea chemat a îmbogăți studiile noastre de lingvistică cu o sintaxă a limbii române. Și de bună seamă nu se greșea când se aștepta dela el o asemenea lucrare. Perspicacitatea cu care pătrundea chestiunile de sintaxă, simțul fin cu care descoperea cele mai subtile raporturi ale cuvintelor în frază, orientarea largă și sigură în acest domeniu și pe deasupra acestora meticulozitatea muncii sale științifice, ce-i caracterizează întreaga-i activitate, îndreptățeau toate așteptările filologilor și linguiștilor noștri. Moartea însă l-a surprins cu această lucrare pe șantier și nu i-a în-

găduit să o termine. De felul și proporțiile în care a plănuțit-o ne dă dovadă capitolul redactat definitiv, referitor la *Morfemele complementului în acuzativ în limba română*, pe care Societatea Română de Lingvistică, ținând să cinstească memoria primului ei președinte, l-a publicat postum.

Dăm pe scurt esențialele idei ale cărții.

După ce limba latină și-a pierdut consonantele finale, acuzativul a ajuns să se confunde cu nominativul, iar funcțiunea lui sintactică, de complement, cu subiectul. În tendința lor spre claritate, limbile romanice și-au găsit mijloace noi, prin care să evite echivocul. Pentru limba română formele, — adică „morfemele” prin care acuzativul își exprimă funcțiunile sale, — sunt: topica, pronumele personal aton și prepozițiile.

Topica singură este în măsură a indica complementul în acuzativ. În propozițiile *Mama iubește copilul* și *Copilul iubește mama*, — și în toate în care avem de a face cu topica logică —, complementul în acuzativ urmează după verb, respective predicat. Distingem, așa dar, ușor că formele *copilul* din propoziție și *mama* din a doua, prin însuși locul pe care-l ocupă, sunt complemente în acuzativ. În topica afectivă locul lui se schimbă. El se așează, mai rar, în fruntea propoziției și, de cele mai multe ori, între subiect și verb, ca în exemplul: *Păsărea mălai visează*.

Complementul în acuzativ este apoi anunțat ori reluat de pronumele personal aton. Această formă poate înlătura de multeori confuzia între subiect și complementul în acuzativ. Ca bunăoară în propozițiile: *Acesta văzu Isus* (Tâlcul Evang. 1564), unde e greu de știut care e complementul în acuzativ și *Acesta văzu-lu Isus* (Cartea cu învățătură 1580—1581), unde cu ajutorul pronumelui conjunct putem deosebi ușor acuzativul și funcțiunea lui de nominativ.

Dintre formele prepoziționale ale complementului în acuzativ, mai obișnuită

*) Societatea Română de Lingvistică, Seria II, Studii 3. Institutul de Lingvistică Română, București, 1943.

este cea cu *p(r)e* (ex. *Dumnezeu bate pe om, când păcătuiește*) asupra căreia autorul se oprește mai stăruitor. Probând existența lui *p(r)e* ca morfem al complementului în acuzativ și în dialectele din sudul Dunării, Nicolae Drăganu se pronunță pentru o origine străveche din timpuri stră-române a acestui fel de formare a acuzativului în funcție de complement. Prin aceasta combate așa dar părerea unor învățați, care cred că întrebuințarea lui *p(r)e* la acuzativ este o inovație din a doua jumătate a secolului al XVII-lea în dialectul dacoromân. Forma acuzativului cu *p(r)e* nu se poate socoti nici ca împrumutată, ci e o creație românească. Ea s'a născut, — crede N. Drăganu — cu mult înaintea secolului al XVI-lea, nu dintr'o accentuată tendință spre claritate a limbii, nici din necesitatea de a deosebi complementul în acuzativ de subiect etc., cum susțin unii învățați, ci printr'o falsă analiză sintactică a construcțiilor în care *per* + acuzativul a avut funcțiune locală, instrumentală, etc., (ex. *pervadere animos*, alături de *peranimos*), favorizând apoi și alte cauze generalizarea acestei forme.

Chiar dacă unele din părerile regretatului N. Drăganu, care poate ar mai fi primit retușări înainte de a se tipări, vor fi revizuite, cartea va rămâne totuși foarte prețioasă și prin materialul abundent cules sistematic, cu răbdare și meticulozitate și prin vastele-i indicațiuni bibliografice.

Romulus Todoran

TEODOR MUREȘANU: EFEMERIDE*)

În aceste zile de sbucium și dezorientare când grija salvării celor materiale și a ocrotirii vieții a cuprins ca un părjol de panică pe toți, dela un colț de țară la altul, favoritul muzelor dar nu și al sorții, d-l Teodor Mureșanu din Turda, a adunat într'un volum de 200 pagini, crâmpeie din bogat sbuciumatul său suflet și le-a dat luminii tiparului.

*) Colecția Pagini Literare. Tipografia Arieșul Turda 1944.

E un act de curaj ca în mijlocul vâicărilor după confort și bogăție, tu scriitor, să atragi atenția lumii că, mai pre sus decât aceste într'adevăr *efemere* bunuri, stau pietrele scumpe ale geniului creator al neamului, afundate și risipite prin unghere de biblioteci, în diferite colțuri ale țării, a căror mântuire și păstrare pentru urmași este datorie mai mare decât înzestrarea câtorva inși descendenți ai tăi, cu bunurile materiale salvate.

De aceea titlul volumului *Efemeride* mi se pare o meritată lecție dată publicului, care confundă *eternul* cu *efemerul* și prin schimbul termenelor și al noțiunilor îngrămădește pietre cu aspect lucios și lasă în părăsire firele de aur și diamant ca un apanagiu sau boală poezilor și scriitorilor.

Volumul e împărțit în trei capitole: *Efemeride*, *Comentarii* și *Note de Drum*.

Partea I-a însumează în 88 pagini rodul inimii profesorului sensibil în fața clasei și societății superficiale, reci și nervoase, căreia chiar în oprirea forțată de câteva clipe vrea să-i altoiască în inimă dorul sborului spre înălțimile neamului, pe ale cărei țării stăruie eroii ardeleni cu destin tragic. Dragostea și înclăștarea mută de glia sfântă a pământului transilvan străbate ca un fir roșu frământările sufletești ale lui Gelu, Mihai, Horia, Iancu, ca și lui Ion al lui Rebreanu sau Ionică Albu, al părintelui Agârbiceanu.

În seria de lecții, d-l Mureșanu este preocupat și de armonia dintre factorii vieții sătești, ca și de factorii educației tineretului și armonioasa lor colaborare.

În *Comentarii* picură din sufletul său duios observații judicioase pe marginea studiilor ce i-au prins atențiunea ca: Decebal, Regele Dacilor, Timotei Cipariu, Conflictul generațiilor și factorii progresului, sau face reabilitări și puneri la punct — cu multă modestie — asupra unor momente literare și scriitori din al căror anturaj a făcut parte și D-sa.

În *Note de Drum* regăsim pe tânărul dornic de lumină și orizonturi largi de

acum 30 ani, pe visătorul de frumos, pe îndrăgostitul romantic de drumțeie, căruia sărăcia nu i-a permis luxul unei călătorii de agrement, decât după ce jumătatea vieții și-a măcinat-o în trude și încercări ale sorții, pe țăranul cuvințios din Urca minunându-se de calea apelor, hărjoniindu-se, dela loc sigur cu câinii mării (delfinii), străbătând Cornul de aur, frumusețile Seraiului Sultanilor, trecând nesatisfăcut prin Haremul-Muzeu, ingenunchind sfios în fața altarului măreței Sf. Sofia și povestind cu sfătoșenie și cumișenie țărănească cele văzute și aflate de D-sa.

Cititul noului volum al d-lui Mureșanu este o reconfortare sufletească.

Viișoara, 17 Mai 1944.

I. Bozdog

O CARTE PENTRU CONDUCĂTORII SATELOR ȘI PENTRU CEI CE S'AU RIDICAT DIN SAT *)

În acest războiu apocaliptic îndrăzneala editurii Prometeu — pe lângă toate riscurile materiale de a scoate o carte de condiții tehnice bune — este de admirat, iar autorul — d-l Stanciu Stoian — a depus un efort intelectual care merită o atenție deosebită.

Autorul nu este la prima încercare de adâncire a problemelor satești. De același autor a apărut: *Din problemele localismului educativ, Curente noi în pedagogia contemporană, Copilul în literatură, Țăranul în literatura română*, etc.

Sociologia și Pedagogia Satului, este dedicată — în semn de recunoștință și admirație — tatălui său, deci și acesta este un gest pedagogic pilduitor pentru multă lume românească și intelectuală eșită din laboratoarele educative, care încearcă să rupă legăturile tainice cu viața familiară, care este germenul patrimoniului nostru biologic prin care se perpetuiază ființa neamului.

*) „Sociologia și Pedagogia Satului” de Stanciu Stoian. Editura Prometeu.

În cuvântul introductiv, autorul explică termenii: pedagogie, educație, sociologie și temeiurile pe care și-a scris opera sa. În partea întâi a opului tratează pedagogia și sociologia satului: cunoașterea și acțiunea educativă, metode pentru cunoașterea aspectului educativ al satului, pedagogia socială și pedagogia satului în România. În partea II-a aprofundează cadrele pedagogiei satului; săteanul și mediul educativ satelesc, așezările satești și semnificația lor pedagogică, datele biologice, psihologice ale satului, structura economică și spirituală a satului și semnificația sa pedagogică. Partea III-a abordează problemele fundamentale ale pedagogiei satului și în special problema ridicării satului, pedagogia tradițională și cultă a satului, formarea cadrelor îndrumătoare pentru sat și perspectivele pedagogiei lui, dând la sfârșit și o schiță de monografie pedagogică a satului.

Din titlurile capitolelor principale înșirate se vede că autorul n'a neglijat aproape nicio latură a satului, coborându-se în adâncimea lui pe plan istoric, sociologic și pedagogic internațional, folosind în acest scop o bibliotecă vastă scrisă de pedagogi, sociologi și educatori în general. Latura societății și așezările omenești, care a trecut dela clan până la actualele așezări și organizații — în special sociologia și pedagogia lor — este tratată cu multă competență, abundență în date și adusă printr'un fir, fără întrerupere, până la sociologia și pedagogia zilelor în care trăim. Dacă autorului i-am trage la îndoială acest merit și atunci îi rămâne altul: orizonturile largi pe care le-a deschis pentru lumea pedagogilor noștri dela sate și orașe și pentru îndrumătorii vieții satești, care pe drept cuvânt se confundă cu viața neamului nostru.

D-lui Stanciu Stoian îi mai revine și alt merit și mai mare; pledoria caldă, plină de argumente pentru pedagogia și îndrumarea sănătoasă a satului româ-

nesc, rezervor biologic prin care se păstrează patrimoniul ereditar din generație în generație, în care zace însăși chintesența neamului. Satul românesc a fost discutat și studiat în parte de mulți oameni competenți și profani. Autorul s'a dovedit că are țărșii trași în această materie, care așează capitalul om dela sat pe primul plan.

Desigur — ca orice lucrare — opera autorului mai are nevoie de unele întregiri, care nu ne îndoim că într'o nouă ediție vor fi pe deplin adăncite. Așa, ar fi interesantă opera educativă și pedagogică bisericilor și a școalelor confessionale române din Ardeal și Bănat „Institutele Pedagogice sau Preparandiile” confessionale și curentul pedagogic care l-au creat în educația satelor, Pedagogia pentru educația adultului creată de „Astra” începând cu anul 1861 și Reuniunile de Cânt și Muzică — mai cu seamă din Bănat — au avut un rol educativ și o pedagogie specifică românească, demnă de amintit și poate și plină de experiență, dătătoare de sevă

sănătoasă pentru viitorul nostru. Mai rămâne o altă educație care altoită pe tradițiile bune ale neamului, a aplicat-o „Astra” la sate în ultimul sfert de veac dela Unirea cea din 1918 — în special domeniul Etnobiologiei, curent educativ imprimat instituției de președintele ei activ prof. Iuliu Moldovan. Problema neamului nostru cu toate laturele ei a fost studiată și se încearcă tot mai mult ca acest curent să facă parte din biopolitica statului etnic de mâine a neamului nostru.

Etnobiologia nu este numai o preocupare de căpetenie a unei instituții culturale, ci chiar a cercurilor oficiale unde a avut un rol de conducere, iar biopolitica este temeiul pe care se va așeza statul de mâine pentru consolidarea noastră ca neam. Tocmai din aceste motive capitolul ei, nu trebuie să lipsească, din cartea „Sociologia și Pedagogia Satului”, pe care o recomandăm cu toată căldura conducătorilor dela sate și orașe.

Ilie Rusmir